

היכן אומרת לקדושת היום

תניא [רב] אומ' אומרת עם מלכיות'

מה מציינו בכל מקום בברייתא אף כאן בברייתא

ורבן שמעון בן גמליאל אומר עם זכרונות אור'יה'

(30) מה מציינו בכל מקום באמצע אף כאן באמצע'

וכשדשו ראש השנה בארשה ירד ר' יוחנן בן ברוקה ועשה כר' יוחנן בר נורי

אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לא היו ביננו עושיין כו'¹²

ליום שני ירד [ר']¹³ חנניה בנן של' יוסי הגלילי ועשה כר' עקיבה'

אמר לו רבן שמעון בן גמליאל כך היו נוהגין ביננו כו'¹²

(35) למימרא דרבן שמעון בן גמליאל כר' עקיבה סבירא ליה'

ור' עקיבה אמר מלכיות עם קדושת היום אמר לה'

ורבן שמעון בן גמליאל סבר (עם קדושת היום את' להי') [קדושת היום בחדי זכרונות אמ'

אמר ר' זורא לומר שתקעו ללכות

ליום שני מכלל דעבודה לא לול: ליום שני לשת' הבאה: > (40) > והאמ' רב [חננא] אמר ר' 16 מימות עזרא ואילך לא מציינו אלול מעובר' <

אלא אמר רב חסדא ליום שני לשת' הבאה:

סוגיא י"א - מדור הטקסט על פי כ"ה (ר"ה: ל"ב ע"א למעלה)

מתני' סוד זרכות אויב אבות רג' בודות וקרומת מטס'

וכולל מלכיות עמס [ז] אינו חוקע' קדושת היום וחוקע' זכרונות וחוקע'

שופרות וחוקע ואומר עבודה והודיה וברכת כהנים' דברי ר' יוחנן בר נורי'

אמר לו ר' עקיבה אם אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר

(אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם

וכולל מלכיות עם קדושת השם² וחוקע'

זכרונות וחוקע' שופרות וחוקע' ואומר עבודה והודיה וברכת כהנים:

גמ' למה הוא מזכיר' רחמנא אמר אזכר'

אלא למה הוא³ מזכיר עשר הזאיל זאשתני אשתני

(1) > חזר רבנן מנין [שמזכירין] [שאומרין]⁴ אבות שנ' חבו ליה בני אליס'

מנין שאומרין גבורות שנ' חבו ליה כבוד ועוז'

ומנין שאומרין קדושות שנ' חבו ליה כבוד [ועוז] [שמר]⁵ והשתחו: ליה בהזרת קדש: >

ומנין שאומרין מלכיות זכרונות ושופרות'

תניא ר' אליעזר אומר שבתון זכרון חרועת מקרא קדש'

(1) שבתון זר קדושת [השם] [היום]⁶ זכרון אלן זכרונות'

חרועת אלן שופרות' מקרא קדש' קדושתו בעשיית כלל מלא' בה'

אמר לו ר' עקיבה ובי' מפני מה לא נאמר שבתון שבת

שהרי פגע בשביתת חמלה⁹ אלא שבתון' קדושתו בעשיית מלאכה'

זכרון' אלן זכרונות' חרועת אלן שופרות' מקרא קדש' זו קדושת [היום]⁶:

(2) ומנין שאומרין מלכיות

תניא ר' אומר אני ה' אלהיכם' בחיפוש השביעי'

ר' יוסי בר ר' יהודה אומר אינו צדין

הרי הוא אומר והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם'

שאינן ת"ל אני ה' אלהיכם [ומה ת"ל אני ה' אלהיכם]¹⁰

(25) זה בנה אב שכל מקום שנאמר זכרונות יהיה מלכיות'

מסורת ת"ס

- שורה 1] ירושלמי ברכות, סוף פרק ו', ה' ע"ג; ירושלמי ר"ה ד':י', נ"ט ע"ד.
- שורות 7-] ספרא אמור, פרשה י"א, מתח' ווייס, זף ק"א, ע"ג-ע"ד = ספרא כ"א, ע"א, עמ' תנ"א = ספרא כ"ב, עמ' 188.
- שורה 9] הואיל ואשתני אשתני: ר"ה כ"ו ע"א; ב"ב ס"ו ע"א = מנחות ל' ע"א; מנחות ע"א ע"א ע"ב (3); בכורות מ"ב ע"ב (4); והשו"ת מו"ק י"ז ע"א וטנהדרין ק"ב ע"ב.
- שורות 10-12] מגילה י"ז ע"ב. הפסוקים: מהילים כ"ט:א-ב.
- שורות 13-21] עיין ירושלמי ר"ה ג'ה', נ"ח ע"ד.
- שורה 14] ויקרא כ"ג:כ"ד.
- שורות 14-19] ספרא שם. חוטפת ר"ה ב'י', ליב' עמ' 315-316, שורות 44-39.
- שורות 15-19] עיין ירוש' ר"ה ג'ה', נ"ח ע"ד.
- שורות 20-25] ספרא שם; ועיין ספרי במדבר, פיסקא ע"ז, עמ' 71, שורה 16 ואילך.
- שורה 21] ויקרא כ"ג:כ"ד, כ"ד.
- שורות 23-24] במדבר י"י:י'.
- שורות 27-34] ספרא שם, כ"א, עמ' תנ"א-תנ"ב = כ"ב, עמ' 188-189 (השמות מוחלפים); חוטמת שם, הלכה י"א, שורות 45-52 (השמות מוחלפים); ירושלמי ר"ה ד':ו', נ"ט ע"ג (בסדר הפוך: המעשה, רשב"ג, רנ"י).
- שורות 31-34] המקומות הנ"ל; ירושלמי ר"ה ג'א', נ"ח ע"ג; שבועיה י"ב, ל"ט ע"ב-ע"ג; נדרים ר"ה ג', ט' ע"א; סנהדרין א"ב, י"ח סוף ע"ד.
- שורות 39-41] עיין במקומות בירושלמי בציורן הקודם.
- שורה 40] ר"ה י"ט ע"ב, ביצה ו' ע"א, ביצה כ"ב ע"ב.

תערוך למזור חקטס

- 1. כ' יואני" בכל שאר הנוסחים. הוי"ו כנראה נשטט בטעות.
- 2. יש שתי מסורות לגבי מילה זאת - עיין היטב בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון.
- 3. יתכן שזאת אשורה משורה 8 ולכן חסופ רשע קווי מחיקה מעל החיבה ובאמת יהו"י חטר בהרבה נוסחים - עיין בשה"ג.
- 4. כד "שאומו"י" בשינויים קלים בכל שאר כחה"י, ג"5, ל' אצל שנים עשר גאוניס וראשונים, ובשנים עשר נוסחים של המקבילה במגילה י"ז ע"ב. "שמוכירי" הוכנס ע"י אשורה משורות 8-9: מוכיר, אזכר, מוכיר.
- 5. זאת אשורה ודאי משורה 11, וכך קרה במחזורי ששור דף קמ"ח ע"א ומצטט רק את סוף הברייתא: "ומנין שאומר קדושה השם שני הכו לה" כבוד ועוז". בכל שאר הנוסחים של ר"ה ומגילה כחוב כהוגן "כבוד שמו".
- 6. בניגוד לגירסא ע"י הערה 2, לגירסא זאת אין אוריע ור"ה היא אינה מובנת כלל וכלל ולכן תיקנה אותה על פי שאר הנוסחים. אולם יתכן שהיא נוצרה בעקבות הגירסא הזאת. לשיבושים מעין זה הטיה מדור הנוסח והלשון, הערה 51.
- 7. אין לגירסא "כל" את ור"ה ושם הטיה נובעת מהמשד המקרא: "שבתון זכרון חרועה וקרא קזש. בל מלאכה עבודה וכו'".
- 8. גם לגירסא זאת אין אוריע.
- 9. יש שתי מסורות שונות של ביטוי זה - עיין היטב בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון.
- 10. ביטוי זה נשטט כנראה ע"י הזמנות ובלעזי הסגנון לקוי - עיין בשה"ג.
- 11. ט"ס והגמתי ע"פ רוב הנוסחים - עיין בשה"ג.
- 12. ביטוי זה מנומגם אבל קשה לחקני מחמת ריבוי הגרסאות - עיין בשה"ג ובמדור זוטם והלשון.
- 13. ט"ס ותקנת ע"פ כל ב"י, ג'1, ג'2, ר"ה, עיטוד ד"ר, וכל המקבילות. חסר רק בעיטוד כ"א וכ"ב.
- 14. ט"ס ותקנת ע"פ ג'5 - עיין בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון.
- 15. ע"ס ותקנת ע"פ כחה"י מר הגניזה - עיין בשה"ג.
- 16. הכוונה לרב - עיין בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון.

שורה 6] וכולל מלכיות עם קדושת השם וחוקע,

א) זסד: - שאילמת קצ"ג כ"י כ"י חז"ע, ראו א';

ב) עיממם - וע"ג ק"ט כ"י א' 16%; ומב"ס ג' ז' 17%

ג) עם קדוש' השם: מ - ה"פ 6 ג%

ד) עממו עם קדושת השם: ט - ה"ג ד"י 18%

ה) עממו עם קדושת השם: ק; ח - ה"ג ד"ג 18%

ו) עממו עם קדושת השם: ר - ה"ג ד"ג 18%

ז) עממו עם קדושת השם: ש - ה"ג ד"ג 18%

ח) עממו עם קדושת השם: ת - ה"ג ד"ג 18%

י) עממו עם קדושת השם: י - ה"ג ד"ג 18%

יא) עממו עם קדושת השם: יב - ה"ג ד"ג 18%

יב) עממו עם קדושת השם: יג - ה"ג ד"ג 18%

יג) עממו עם קדושת השם: יד - ה"ג ד"ג 18%

יד) עממו עם קדושת השם: יה - ה"ג ד"ג 18%

טו) עממו עם קדושת השם: יז - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: יח - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: יט - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כ - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כא - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כב - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כג - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כד - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כה - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כו - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כז - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כח - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: כט - ה"ג ד"ג 18%

טז) עממו עם קדושת השם: לו - ה"ג ד"ג 18%

ורוח 3 - 4] זכרי ר' יוחנן בן גוריון אמו לו ר' עקיבה

(ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיבה: קי, פי, לו, פס, מל, פק; ח, מב - טפרא כ"א

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיבה: ט, ל, א

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיב' : ו - טפרא כ"ב

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיב' : ג

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיב' : פפ

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיב' : 20 ג

ר' יוחנן בן גוריון / ר' עקיב' : 5 ג

רבי יוחנן בן גוריון / רבי עקיבא : 2א

- ר"ח 13%; מ"ג 8, יק"ו; רי"ף; זרשה ומ"ה, עיטור, מאירי, חיבור

368: אר"י; רי"ד, זוטא

ר' יוחנן בן גוריון / ר' יהודה 14 לר' עקיבה: #

ר' נחמן ר' יוחנן ארמי / ר' עקיבא : ראי"ש#

ר' עקיבא / ר' יוחנן בן גוריון: מ

ר' יוחנן בן גוריון: / -----

ויקרא, סימן חרמ"ה, עט' 721. זאת העתקה מספרא, לא משכונינו, והמהדיר טעה

"השם" הוא ט"ס (השוה לגירסא א') וזה חוקן בזפוט וילנא או לפני כן.

וכך בשנינויים קלים בכל הדפוסים.

כך משמע מפירושיו. הוא מפרש: "ואקשינ' עליה לך יוחנן בן גוריון אם אינו חוקע

ות למת מזכיר וכו'".

ט"ס ומס' בדפוסים אחרים של פיה"ט להרמב"ם: "והלכה כר' יהודה" - ראה מהד' גר הערה I ומד' קאפח הערה 16.

בסיסו ר"צ. וכו' ור"ע חסר בשבלי"ק בכ"י ששון 535 עט' 642 (שנת 1260,

יה), כ"א 656 דף 224 (מאה י"ג איטליה), כ"י מוסקבה-גינצבורג 184 דף 283

י"ג, איטליה) וכ"י ששון 607 עמ' 368 (מאה י"ג). והשוה דק"ס אות ד' המצטט

דומה במידה מסוימת משה"ל"ק הקצר. (דק"ס לר"ה יצא לאור חמש עשרה שנה לפני

ק' מהד' בורבר.) מסתבר שסעות זאת קדומה מאוד ואולי אף יצאה ממת יד המהד'.

בדפוסים המאוחרים בסימן חרמ"ה.

22. "עם קדושת ה'יוס" אבל בספר חיי עולם "עם קדושת ה'יוס".

21. גירסא ד' יכולה להיות קונפליציה של גירסא ב' או גירסא ג' ושוברו בצדו

(ש"עממו) = "עם קדושת השם".

שורה 8] וחסנא אמו אדנ:

(א) אדנ: ג 5, ג 22, ה 27

עמד

אדנ

(ב) אדנ: ל

(ג) אדנ: ט

דמב"ג 26

(ד) לדנ: א

(ה) דנ: מ

23. זנך בשינויים קלים בשאר הדפוסים.

24. מ"ד פרופ' שמא פרידמן מציע שהחיבה הזוהי קשה למנוח ולכן ניקודה כדי לפרשה והוא פירש: "ואז"כ טיים את התפללה. על חילופי ש - ס ראה ווייס, משפט, עמ' 85; אפשטיין, מברא, עמ' 1233-1234; טגל, GRAMMAR עמ' 44; פוקס, סוכה, עמ' 259; והשווה גם קאהר, עמ' 79-80.

25. בנוסחים אלה אין כאן פיסוקא כי המשנה השלימה מופיעה במקומה מיד לפני סוגיא י"א. וצ"ע למה ב-ג 21 ו-ד יש פיסוקא אדנ למה לאח משנה שלמה במקומה.

26. בהשגחת לספר מצוות, מהד' שעוועל, ירושלים, חשמ"א, עמ' ה'.

27. כך לפחות ער דפוס אמסטרדם ת"ד. אבל בדפוס ווילנא: "אדנ" ואולי זה "תיקון" ע"פ רש"י הנדפס.

28. כך בשלשה כ"ג. בכ"ט שש מילים נשמטו ע"י הדומות. בכל הדפוסים: "אדנ", ואולי משם "הדנ" דפוסית התלמוד המאוחרים.

שורה 7] וברכת כהנים

(א) וברכת כהנים: ק, פ, ל, פ, ט, מ, ש 23, ט, ל, א, ו

- ספרא, יק"ו; שאילתא קצ"ג, רעג ק"ח, ראן, ה"ג ז"י, ד"ן, ורכ"י;

מג"ב; רי"ף, מ"ח, דרשה רמ"ה, טור חקפ"ז 21א מאורוח; ס"ד 67,

ראב"ן, ראבי"ה, רוקח, אר"ז, רא"ש, אגודה; שבח"ק 271, רי"ז, זוטא.

וברכת הַכֹּהֲנִים: מ

- ה"פ

(ב) וברכת כהנים ושיים: נ

וברכת הַכֹּהֲנִים וְשֵׁימָם: ג 24

וברכת כהנים ושיים שלום: - ה"ג ד"ב; ר"ח; עיטור

לפני שורה 8] [פיסקא]

(א) חסד: ג 5, ה 25

(ב) אס אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר: - דמב"ג 26

(ג) גמר' למה הוא מזכיר: קב

(ד) גמ' אמ' לו [..] בא אמ אינו [לכיות למה הוא מזכיר: ג 21

גמ אמ לו רבי עקיבא אס אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר: ש

(ד) סדר ברכות או' אבות וכו': י

(ה) סדר ברכות כו' אס אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר: ט

(ו) מתני' סדר ברכות או' אבות כו': ל

מתני' סדר ברכות אומ' אבות וגבורות: ט

(ז) מתני' סדר ברכות אומ' אבות וגבורות וכו' אמ' לו ר' עקיבא

אס אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר: טב

(ח) מתני' " סדר ברכות אומ' אבות וגבו' וכו' אמ' מר

אס אינו חוקע למלכיות למה הוא מזכיר: א

שוררות 10-12] חנו רבנו... שני... שני... 36

א) שני, שני, ג' 5, ת, מב, ה' 2, ו, ט [ל]

שנא, שנא, שנא : ה' 3, א

שנא, שני, שנא : ע

שנא, שנא, שנא : [ע]

שנא, שני, שנא : [ב]

שנא, שנא, שנא : ש' 37

ה"פ, רא, ג, ה"ג ; ר"ח [ר"ח] : יק 38, יק לתוליים חת"ב 39

ב) ת"ל, ת"ל, ת"ל : ט [ה] ; א, מ, ו 40 [ג]

ת"ל, תלמוד לומד, תלמוד לומד : [ג]

תלמו לומד, ת"ל, ת"ל : [ה] 3

ת"ל לומד, ת"ל לומד, ת"ל לומד : ל

ת"ל, ת"ל, תלמוד לומד : מעורבים) שני שני ת"ל : [מ]

שנא, ת"ל, חסד :

ת"ל, ת"ל, שנאמר :

שנא, ת"ל, ת"ל :

מסופקים) [שני, [שני, [ג' :

שנאמר : שו"ח רש"י סימן ט"א 42

שני, שני, שני : מחז"ל

ת"ל, [שני, [שני, [ג' : 22

ת"ל, [שני, [שני, [ג' : 42

36. תקצורים בסוגריים מרובעים מרובעים לנסחתי המקבילה במגילה י"ז ע"ב כדלהלן :

ה = כ"ז תימני, אונברסיטת קולומביה 141 T141 X893

ג = כ"י גטינגן 3

פ = קובץ אגרות כ"י פרמא 427

שאר תקצורים - א, מב, ע, ה, פ הם נוסחי ספרד ; ו, ל, ב הם נוסחי אשכנז.

37. בדפוסים האחרים חלק מהמילים נחקרו.

38. סימן חר"ה, עמ' 720 - 721. לפי הציון שם ולפי ההקשר זה בודאי ציטוט מר"ה.

39. מהד' ווארשא - ירושלים עמ' 947. לפי הציון שם זה ציטוט מר"ה ומגילה.

שורה 9] אלא למה הוא מזכיר עשר הוראיל ואשתני אשתני

א) אלא לומר מזכיר עישר : 29 22 ג

ב) אילא למה מזכיר עשר הוראיל ואשתני : 5 ג - ר"ה 31%

ג) אלא למה הוראיל מזכיר עשר הוראיל ואשתני : ח

ד) אלא למה עשר לימא חשע דהוראיל ואשתני : ש' 33

ה) אלא למה מזכיר עשר לימא חשע הוראיל ואשתני : ט

ו) אלא למה מזכיר עשר לימא חשע הוראיל ואשתני : ל

ז) אלא למה מזכיר עשר לימא חשע דהוראיל ואשתני : ק"ב 34

ח) אלא למה הוא מזכיר עשר לימא חשע הוראיל ואשתני : ו

ט) אלא למה הוא מזכיר עשר לימא חשע הוראיל ואשתני : א

י) אלא למה הוא מזכיר עשר לימא חשע דהוראיל ואשתני : מב

- ר"ו על הרי"ף ; ידהונתו 35% ; ויב"ו 1

סופק) [שני, [שני, [ג' : 41

1. התבנה האחרונה איננה קריאה ואולי כתוב "ששה" התבנה השניה היא "לומר" או "לומר" ושמה היה כתוב "אלא לומר (=לימא) מזכיר ששה" ק' צ"ע.

2. כת"ב זה רגיל בקטעי גניזה וביקוד בבל - ראה פרידמן, שייך, עמ' 13 הספרות בהערה 15 - ואף בהמה" עמר כאן הניקוד הוא "אלא".

3. ה"ח מפרש: "ואקשינן, עלה לר' יוחנן בר נורי אם אינו חוקע למלכות למה מזכיר ע" מלכות למה למה וזאעבד שלש דתנו אין פוחזין... שלש של יצא גימא הוראיל וישתני שאין חוקעין בהן בשם שמוקיעין בזבונות ובשופרות כד אשתני מעשר... יד מזכירין ש"ל לא גרט "לימא חשע" וכבראה גרט את התבנות שהדגשת.

4. ראה מדור הקטעי, הערה 3.

5. כך בכל הדפוסים משוננים עד קושטאנדא, ב"פ' אמשדוס, וגם ב"פ' וילנא.

6. "אלא" קרוע, "עשר לימא" נשמט בטעות והסימן א מפנה להיקרון בגליון, כנראה י אומר סופר (התיקון זהה מאד).

7. וכך ב"פ' קראקא ג' וילובלין ג'.

8. הוא כותב: "למה הוא מזכיר י' פסוקים... לאלא לימא אלא חשעה אן שמוה וכו'".

9. לט מבינו שמדובר בצירופי הפס' יש להניח ש"או שמוה" הוא חוספת פירוש, חוספת מ עברה כנראה מרובינו ידהונתו למארי: "יזכירם בחשעה פסוקים אן בשמונה" כי כל המאיים אחרי ל' ידהונתו, היה המאירי מושפע ממנו ביותר" - ראה שמה פרידמן, רוש דב"ב ידהונתו היתה מלונגיל על המשנה והד"ר מטבח בבא קמא, ירושלים - נ"י רק, חש"ט, עמ' ט"ה-מ"ז.

שורה 13] ומניין שאומרים זכרונות ושפורה

- (א) חטר : מ'48, ו
- (ב) מלכיות : מ, טב, ז, ט, ל, ע, ה, א - ה"פ, רא, ג: עיטור;
- יק חרפ"ה, מחז"ן, ט"ר 67, ראב"ן

- ג) קדושה היזום: ג
- קדו' היזום: ג
- קדושה היזום ומלכיות: - ר"ח %, עמ"פ 49

- שורה 13] ושפורה
- (א) ושפורה: ג, ט, ד, ט, ע, ה - ה"פ, ג: ר"ח;
- עיטור נכ"א וכי"ב; מחז"ן, ט"ר 67, ראב"ן

- ושופ': מבי, ו
- שפורה: ל
- שופ' נחמק: ג

- ג) ושפורה דכתי' זכרון חרונה זכרון אלן זכרונות חרונה אלן שופרות: מ
- ג) ושפורה שנה' שבחון זכרון חרונה חרונה אלן שופרות: א
- ג) ושפורה שני' שבחון זכרון חרונה חרונה קדש: - יק חרמ"ה

- 45. כדן ג', עמ' 79 בלי ציון מפורש ל"ה או למגילה.
- 46. ומשם בדי' קראקא ג' ולובלין ג'.

- 47. אין גירסא כזאת בתנ"ך של גינצבורג או ב-SHS ויחנך שמדובר בהכפלת הו"ו: שם וחסתחור.

- 48. גירסא זאת בכ"ט מוכחת אף מן השיבוש שם - ראה דק"ס עמ' 91, מחילת אות ח'.
- 49. ושם ר"ח הוא המקור לגירסא זאת כפי שנרמז בהערה "ראה ר"ח", ובכלל יש קירוב גדולה מאד בין גירסאות עמך וגירסאות ר"ח.
- 50. קריאות אפסירות: זכתי, לחתי, ולחתי אבל אינני יורע היאך לפרשן.

שורה 12] ומניין שאומרים קדושות... 36

- (א) קדושות: ג, ט, ש, 43, ל, מ [ח, ג, מב, ע, מ, ו, ל, ב] - רא, 43, ה"ג ד"ו;
- ר"ח; אשכול 44%; יק לחהילים חש"ט 41, ערוגת הבשם 45%

- קדושי: ו
- קדושה: ב
- קדושת השם: ט, ע, ה, קב, 46, א, 3ה
- קדושת היזום: - ה"פ, ג, ד"ב ד"ו וכי"ו;
- יק, 38, יק לחהילים חתנ"ב, מחז"ן

- קדושי' והט: א
- קדושת השם:
- קדושות: ד
- אחת קדושי: ה

- שורה 12] והשתחור
- (א) חטר: מ, ט, ע, ה, ל, ו, ג, ל, ה, פ
- יק חרמ"ה, יק לחהילים חש"ט וחח"ב: [רש"י]

- ב) נגזי': ג
- וגזי':
- השתחור: ג, ד, א, ה, א, מ, ע, מ, ו, ב] - ה"פ, ה"ג ד"ב ד"ו וד"ו; עיטור כ"ב [ח]
- השתחור: מ
- השתחור ל"ו: ה

- מסופר דילג מ"אלים" ל"כבוד שמו" והשלים את ההשמטה בגליון.
- 40. מהד' ווארשא - ירושלים עמ' 904, לפי הציורן שם זה ציטוט מר"ה. "הבן לה" כבוד ועו"ד" עד "חלמוד לומר" נמצא בטורגריים מרובעים וכנראה נשמט במחזור קודמם ע"י הדומות.
- 42. א"א לדעת מנין הוא מצטט.
- 44. לברכות כ"ה ע"ב ד"ה הבן לה'.
- 43. בחלק מהדפוסים בקיצור: קדושי'.
- 44. לדברי מורל "קדושות" כחוד בכתב אחר.
- 44. מהד' ארעורב, חלק א', הלברשטדט, חרמ"ה, עמ' 26 בלי ציון מפורש ל"ה או מגילה.

שורה 18] שהרי פגע בשבימה חמלה

א) שבו פתח הכה' חמ"י: ו

שבו פתח הכתוב חמילה: ו

ב) שהרי בר >פתח< הכתו' חמלה: מב

ג) שהרי פתח >בו< וכת' חמילה: ג¹

שהרי פתח בו הכה' חמלה²: ט

שהרי פתח בו הכה חמילה: ל

שהרי פתח בו הכתוב החלה: א

שהרי פתח בו הכתו' חמלה: ט

ד) שהרי פגע בשבימה חמלה: ת

[...] פגע בשבימה חמילה: ג⁵

>ויש אה' שהרי פגע בשבימה חמילה: ג¹

ה) שכר הוא פותח בשבימה ראשון:

שכר הוא פותח בשבית' ראשון:

ו) שכר הוא פוגע בשבימה ראשון:

שכר הוא פוגע בשביתו[#] ראשון:

שורה 21] בתודש השביעי

א) חסר: 50 ג, מ, ו

ב) בתודש: מ, מב, ס

בתודש

ג) ובתודש: ז

ד) ובתויב בתודש : ע, ה

>ובתוי' ובתודש< : מב

וכתו' גמ'יה ובתודש : א

ה) ושמיד ליה בתודש

מסופק] [...]: ג⁵

ג. 150. כלומר, שהי המילים חסרות.

- יק חרמ"ה: מג ויקרא חרמ"ה

שורה 14] תניא

א) חסד: ד

ב) תניי: ו

תניא: ג, 22, ט, מב, ט, ע, ה, ל - עייניד: שבת"ק 273

ג) ותניא: א 250

ד) ותניא:

ה) כדתניא: מ

מסופק] [...]: ג, 1, 5

יק חרמ"ה, 50 א ראב"ו *

- ר"ה

ראא שה"ג לשורה 13 - וזאת בלי ספק העתקה מטפרא

א. 150. אבל לא כל חספס שם שונה - ראא שה"ג לשורה 13 - וזאת בלי ספק העתקה מטפרא

כפי שהודגשו לעיל בתערה 11.

250. וי"ו הוזיבור נובע מהמחוספת בכ"א בשורה 13 - ראא לעיל כשה"ג.

שורה 25 זה בנה אב

(א) זה בנה אב : ג, 22, ט, ד, ס, ל, א, ו, מ - ה"פ ג, ה"ג ד"ב ד"ב רכ"ד;

ר"ת: גז"א; רשה רי"ט, אוצר; ראו"ג, סדור ראב"ן רי"ב, מחז"ר,

ט"ר 67, יק חרמ"ה; שבתל"ק 273

(ב) זה בנין אב : מב - ה"פ, ה"ג ד"ב; מן לויקרא חרמ"ה ומג

לכמדבר קמ"ג, עמר; פיה"מ, רמב"ן לויקרא 53א

- ספרא כ"א וכו"ב : זה בנין אב;

- ראו; סח"א רי"ד : זה בנין אב;

שורה 25 [שנאמר וכוונות יהיה מלכיות]

(א) זכרון : זכרון - ראו"ן

(ב) זכרון : 5 ג

זכרונות : ט, ד, ס, ל, א, ו, מ - ר"ח; אוצר; סדור ראב"ן רי"ב, סח"א

רי"ד; שבתל"ק 273; ספרא = מג ויקרא חרמ"ה = דרשה רי"ט = רמב"ן לויקרא 53א

(ג) זכרונות ושופרות: מב - פיה"מ; מ"ג לכמדבר קמ"ג, עמר בשם פ"ה"מ

זכרונות' ושופרות: א

(ד) מלכיות יהוא הזכרת השם עמהו - ה"פ

מלכיות יהיה הזכרת השם עימהם - ה"פ ג

מלכיות יהו הזכרונות# השם עמהם - ראו

מלכיות וזכרונות# יהיה הזכרת שם עמהם- ה"ג ד"ב

מלכיות יהיה הזכרת השם עמהם - ה"ג ד"ב

מלכיות יהו הזכרת השם עמהו - ה"ג ד"ב רכ"ד

מלכיות יהו אזכרת השם עמהם - מחז"ן = טר 67

(ה) אני ה' אלהיכם מלכיות - יק חרמ"ה

54. אולם במקורות אלה הומשך שונה: "זיכרונות או סומך לה את המלכיות" וכוונות.

[2] השביעי

ז' ט, ו

שביעי: ג, 5, ת, מב, ט, ל - ספרא כ"א וכו"ב = פ"י ויקרא חרמ"ה; סדור

ראב"ן רי"ב, סח"א רי"ד

ז' : ע, ה

[...] אלק מלכיות : ג

שביעי אלק מלכיות: א

שביעי למלכיות:

שביעי זו מלכות: ד

- שבתל"ק 273 : זו מלכיות:

[24] [ומה ת"ל אני ה' אלהיכם]⁵¹

סר: ט, 52, ל - ספרא כ"א וכו"ב⁵²; מג לכמדבר

קמ"ג(?): יק חרמ"ה, מחז"ן, סדור ראב"ן רי"ב, סח"א רי"ד

מה ה"ל אני ה' אלהיכם: מב, מ - ה"ג ד"ב וכו"ב; עזרא

מה ת"ל לוי אני ה' אלהיכם: ג, 5 - ה"פ ג

מה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם: ה"פ - ה"פ

ומה ת"ל אני ה' אלהיכם: א, ו - ראו, ה"ג ד"ב וכו"ב; רי"ט 53 דרשה רי"ט,

רמב"ן לויקרא: 53א ראב"ן, ט"ר 67; שבתל"ק 273

ומה ת"ל לוי אני ה' אלהיכם: ג¹

ומה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם: ד

לא נרשמו שינויים בשמות הקדושה.

בכ"ט ובספרא כ"א ג' גם החזי השני של שורה 24 נשמט ע"י הודעות.

ר"ח מפרש: "גלמח עור כתב אני ה' אלהיכם".

א. מחז' שעודעל, חלק ב', ירושלמי, חז"ן, עט' קנ"ב.

שורה 31] וכשקדשו ראש השנה באושה
- ר"ה 257

(א) וכשקדשו השנה באושה:
(ב) וכשקדשו ראש השנה באושה: ח
וכשקדשו ראש ה[.....]: ג 22

(ג) וכשקדשו את השנה באושה: ג 5
- ספרא = יק תרמ"ה;
- חוטפתא כ"י 801

- יל כאן ולעיל ג' א' וכשבועינה, נדיריט,
וסנהזרין; ין בשבועינה

וכשקדשו את השנה באושה:
(ד) וכשקדשו כ"ד ראש השנה באושה: מב
וכשקדשו כ"ד ראש השנה באושה: מ
וכשקדשו^ה כ"ד ראש השנה באושה: א

וכשקדשו כ"י דין ראש השנה באושה: ו
וכשקדשו כ"ד דין ראש השנה באושה: ס
וכשקדשו כ"ה-דין ראש השנה באושה: ל
וכשקדשו כ"ה דין ראש השנה באושה: ג¹

(ה) וכשקדשו כ"ה דין את השנה באושה: ד

א. 57. רק בכ"י וד"ר. בכ"י א וכ"ל דברי חסריט.

ב. 57. לסנהזרין י"ג ע"ב. זהו ציטוט של הידועותי, לא של הפבלי.
58. ט"ס כנראה ע"י אשגרה משורה 17.

59. ט"ס כפי שמזכיר מד"ר וכ"י א.
60. בחוטפתא כ"י א חסרות כמה שורות ע"י ט"ס.

(א) מלכיות: ח

(ב) מלכיות עמה: מב, ד, ט, ל, א, ט - ר"ה: מג במדבר קט"ג; פיה"מ, אוצר; סדור ראב"ן ר"י
מלכיות עימה: ג 5, ו

מלכיות עמה: ג 1
- ראב"ן, סח"א ר"ד; טבת"ק 273

וורה [27] [רבי]

(ח) חסד: ח

(ד) רבי: ג 5, ד

- ספרא כ"י א"י; א"י
- ספרא כ"י ב"ב 56; חוטפתא 56; יל 56;
ר"ה: עיסור ר"ד וכ"י א; יק תרמ"ה 56

(ה) ר' עקיבא: 58
(ו) ר' נתן: עיסור כ"י ב"ב 59

י"ה [27] אומרה עם מלכיות

(א) אומרה עם מלכיות: ח

אומרה עם המלכיות:

> עם מלכיות אמה: < 57

עם מלכיות אומרה: ג 5, מב

עם מלכיות אומ' : ל

עם מלכיות אומרה: ד, א, מ

עם המלכיות אומרה: ד, א, מ

עם המלכיות אומ' : ס

במלכיות אומ' : ל

[.....] מלכיות הוא אומרה: ג 22

לא נרשמו הנוסחים שגורסים את כל המשפט בסדר השונה מכ"י - וזהו ש"ג לטורה
"זכרון" , גירסת ר"י

בנוסחים אלה סדר המאמרים של רבי ורשב"ג הפוך.

משפט זה נמצא בגליון בכתב בינרוני והוא יצא כנראה מידו הסופר הראשי - השוה
ורה 74 להלן. הוא נשמט בין הומויות: אומרה-אומרה.

שורה 31] ירד ר' יוחנן בן ברוקה...

(א) בן ברוקה : ג'5, ת - ספרא כ"א: יק חרמ"ה; מוספמא כ"ו, כ"ל, ו"ד; יל כאו ולעיל ג'א' ונשביעיה נדרים ומנהדרין ; יו בשביעיה: ר"ת 257

בן ברוקה: ג'22

בן נורי#: - מוספמא כ"א 62

(ב) בן ברוקה לפני ר'ש"ב'ג' א:

בן ברוקה לפני ר'ש"ב'ג' ו

בן ברוקה לפני ר'ש"ב'ג' מ:

בן ברוקה לפני רבן שמע' בן גמליא': ל

בן ברוקה לפני רבן שמע' בן גמל': ג'1

בן ברוקה לפני רבן שמעון בן גמליאל: ט, ס

בן ברוקה לפני רבן שמעון בן גמליאל: ד

שורה 31] ועשה ב' יוחנן בן נורי

(א) ועש' כ"א:

ועשה כ"ו: ג'5, ת, ט, ס, ל, ו, ט

ועשה כ"ב: ד

(ב) ועשה מעשה כ"ו: ג'22

(ג) או' כדברי רבי: - יל לעיל ג'א:

או' כדברי ר': - יל בשביעיה; יק חרמ"ה

או' כדברי ר' #: - יו בשביעיה

ואמ' כדברי ר': - מוספמא כ"א, כ"ו, כ"ל; יל כאו בנדרים ובמנהדרין

ואמר כדברי ר': - ספרא כ"א: מוספמא ד"ו; ר"ה לסנהדרין י"ג ע"ב

שם נחולפו שני השמות: "ירד ר' יוחנן בן ברוקה" ואמ' כדברי ר' יוחנן בן ברוקה. לשיבוש זה חשבה לחלו סוגיא י"ג, מדור המנוחה והלשון, שורה 10.

שורה 31] ירד ר' יוחנן בן ברוקה

(ירד ר' יוח' : ג'1

ירד ר' יוחנ' : ל

ירד ר' יוחנן : ג'5, ת, ט, א, ו, ט - היחסים השלם עמ' 41, טור ב'

ירד רבי יוחנן: ד

מוספמא כ"א - מוספמא כ"א: יוחנן:

מוספמא כ"ו - ביום הראשון עבר ר' יוחנן:

מוספמא ד"ר - ביום הראשון עבר רבי יוחנן:

יק חרמ"ה - ביום הראשון עבר ר' יוחנ':

מוספמא כ"ל - ביום הראשון עבר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן

ירד ר' יוחנן בן גמליאל: ג'א:

ספרא כ"ב - ביום הראשון עבר ר' ישמע' בנו של ר' יוחנ'

ירד בשביעיה - ביום הראשון עבר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן

ספרא כ"א - ביום הראשון עבר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן

ירד בשביעיה - ביום הראשון עבר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן

ירד בנדרים - ביום הראשון עבר ר' ישמעאל ב"ר' יוחנן

ר"ת 257 - עבר ר' ישמעאל ב"ר' יוחנן

שם זה קרוי בכ"י ג'22. שם כפי שמרכה מהמקבילית בירושלמי המוצגות כאן.

שורה 32] לא היו ביבנה עושיין כו

א) לא היו ביבנה עושיין כו: ח

ב) לא היו נוהגין ביבנה כו: ג¹, מב

לא היו נוהגין ביבנה כו: ג⁵

ג) לא היו נוהגין כו ביבנה: ש⁶³, ט, ל, א

ד) לא הציגו נוהגין כו ביבנה:

- ספרא כי"א: חוספתא: יל כאן ולעיל
ג'א' ובשביעית, נודרים, וטנהדרין

- יו בשביעית לא הציגו נוהגין ביבנה#

- רש"י, 65 ה) לא כד היו נוהגין ביבנה: ו, מ, קכ"ג

- ספרא כי"ג⁶⁶ ו) חסו#: מטופק] [...] היו נוהגין]: ג²²

שורה 34] כד היו נוהגין ביבנה כו

ה) כד היו נוהגין ביבנה: ג¹, מב, ד, ט, ל, א, ו, מ - חוספתא כי"א: יק חומ"ה

ב) כד היו נוהגין ביבנה כו: ח

כד היו נוהגין ביבנה כו: ג⁵

ד) _____ היו [...] כד: ג²²

- ספרא כי"א ד) כד הציגו נוהגים ביבנה:

- חוספתא כי"ר וד"ר: יל כאן ובטנהדרין,
יו בשביעית כד הציגו נוהגין ביבנה:

יו בשביעית

- ספרא כי"ב: חוספתא כי"ל ז) כו הציגו נוהגים ביבנה:

- יל לעיל ג'א', בשביעית, ובנדרים
כו הציגו נוהגין ביבנה:

63. וכד בכל הדפוסים עד אמסודס חזק מוס' קב, קראקא ג', ולובלין ג'.

64. וכד בוס' קראקא ג' ולובלין ג'.

65. כד בשלשה כי"י ובדפוסים. בכ"ק בשער: לא כד נוהגין ביבנה.

66. בספרא כי"ב משפט זה נשמט ע"י הדומח.

ה' 33] ועשה כר' עקיבה

ועש' כר': ו

ועשה כר': ג⁵, מ, מב, ט, ל, א, מ - ר"ח: עיסור

ועשה כרבי: ד

ועשה מעשה כר': ג¹, ג²²

- יק חומ"ה ואמ' כדב"ר: ויקח כרבי ר':

- חוספתא כי"ו, כי"ל: יל כאן ואמ' כדב"ר ר':

ולעיל ג'א' ובנדרים

- ספרא כי"א: חוספתא ד"ר ואמר כדב"ר ר':

- יל בשביעית אמ' כדב"ר ר':

- יו בשביעית אמר כדב"ר ר':

- ספרא כי"ב: חוספתא כי"א: יל בטנהדרין

- ר"ח 257 ואמר כר"ע:

שורה 36] מלכיות עם קדושת היום אמר להי'

א) מלכיות עם קדושת היום א' להו: ל, ו

מלכיות עם קדושת היום אמ' להו: ט, א

מלכיות עם קדושי' היום אמ' להו: ט

מלכיות עם קדושת היום אמר להו: ד

מלכיות עם קדושת היום אמר' להו: קב

א) מלכיות עם קדושת היום אמר להי: ג, ה

ב) מלכיות עם קדושת היום הוא אומרה: ג

ג) קדושת היום עם מלכיות הוא או': ל

[...שח היום עם מלכיות הוא אומ].ג:22

שורה 37] ...טבר (עם קדושת היום אמ' להי') [קדושת היום בהזי זכרונות אמ' לה]

א) קדושת היי' עם הזכרונות אמ' להו: א

קדושת היום עם הזכרונות אמ' להו: טב, סכ, ל*

קדושת היום עם הזכרונות אמר להו: ש, ל

קדו' היום עם הזכרונות קא' להו: ו

קדושתו* היום עם הזכרונות אמ' להו: ט

אמר לה: עמ-72

ב) אומר קדושת היום עם הזכרונות אמר להו: טב

ג) טבר קדושת היום בהזי זכרונות אמ' לה: ג

ג) (טבר עם קדושת היום אמ' להי: ה

ד) א' עים זכרונות הוא אומ': ג

ה) א' קדושת היום עם הזכרונות הוא אומרה: ג

ה) א' באמצע הוא אומרה: ל

68. בכי"ט השמות ר"ע זריב"נ מוחלפים לאורך כל הסוגיא - ראה שח"ג לשרות 3-4 ומדור הנחת והלשון לשם יחד עם הערה 30.

69. ל: אומ'

70. יש פסיק לאחר "הזכרונות" ואת"כ כתוב "אמ' להו ר' זירא". זהו שיבוש.

71. יש מספר קיצורים בנפוסים האחרים.

שורה 33] ירד [ר'] חנניה

א) חנניה: ג, ה, ט, 67ל - ר"ח: עיטור כי"א: ספוא כי"א: חוספתא כי"א וד"ר;

יר כאן ובשבעינית, נדדים, וטנהודין: יד בשבעיני

חנני: ו - יק חרמ"ה

ב) חנניה: טב - חוספתא כי"ל: יל לעיל ג, א, ר"ח 257

חנינא: ג, 22, 67ל, ט, 67א, מ - עיטור כי"ב: חוספתא כי"ו

חנינ': קב

שורה 35] למימרא דרבנן שטעון בן גמליאל בר' עקיבה סבירא ליה'

א) למימ'... סבירא...: ו - למימ'... סבירא...: ו

למימ'... סבירא ליה: ט

למימ'... סבירא ליה: ג, ב

ב) מי סבר לה רבנן שמ' בר גמליאל בר' עקיבה: ג 22

שורה 36] זר' עקיבה אמר'...

א) וזה ר' עקיבה: טב

וזה ר' עקיבא: ט, א

וזה ר' יוחנן בן נורי: ט 68

ב) וזה ר' עקי': ו

והאמ' ר' עקיב': ג, 5

וזה אמר רבי עקיבא: ד

ג) וזה ר' עקיב אמ' 69: ל

וזה ר' עקיבא אמ': ג, 1

ד) זר' עקיבה אמר: ט

ה) זחניא ר' ע[...]: ג:22

67. וכך שוב בשורה 39 בנפוסים אלה - ראה שח"ג להלן.

שורה 40] (חונא) [חונא]

- א) חנינא: ס, א, קב
- ב) חנינא: מב, ד, ר, מ
- ג) חננא: ג, 22, 5, 22, ל
- ד) חונא: #75 ח

שורה 40] אמר ר'

א) חסד: ד, ס, א

ב) א"ר: ג, 22, ר, מ

אמ' ר': ג, 5, מב, ל

אמר ר': ח

ג) א' רבי: ג

ד) אמר רב: ד

- עמ"ד: ב"ח

75. ט"ס כפי שטרוכח מכל שאר הנוסחים וצ"ל "חונא" כמו גירסא ג'. וקשה קארה עמ' 15 לחילופי ר' - נ' בכ"י היסטוריים. במקבילה בר"ה י"ט ע"ב כתוב בג' 14 ספק "חונא" ספק "חונא" ומעליו חוגה "חנינה". גם בכ"י גטינגן 3 של המקבילה בביצה כ"ב ע"ב כתוב "חונא" (= חונא = חננא) במעורר למרות שמקבילה בדף ר' ע"א שם כתוב "חנינא" כהוגר.

ס, ל, א, ר, מ

מאי ליזום שני ירד: מ
 מאי ליזום שני ירד: מ
 מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

מאי ליזום שני ירד: מ

ד"ר 41] אלא אמר רב חסדא ליוסם שני לשנה הבאה:

א' רב חיסדא מאי שני: ג 22

_____ רב חסדא מאי לשני: _____

א"ר חסדא מאי לשני: _____ עמד

אלא אמ' רב חסדא מאי שני: ט

אלא א' רב חסדא מאי לשני: ו

אלא אמ' רב חסדא מאי לר' יוסם: 76 ולשני: ל

אמ' רב חיסדא מאי יוסם שני: ג 5

ליוסם

א' רב חסדא מאי לשוסם 77 השני: ג 1

אמ' רב חסדא מאי ליוסם שני: ט

_____ מאי ליוסם שני: מב

(אמר רב חסדא מאי שני ליוסם שני: ש 78

מאי שני אמ' רב חסדא: א

מאי שני אמ' רב חסדא: ל*

אלא אמר רב חסדא ליוסם שני: ח

ע"ר הסופר קפצה אחרונה ל"ר יוסם הגלילי" (טורה 33).

המיקור נכתב בין השיטין, כנראה ע"י הסופר הראשי.

וכך בשינויים קלים בכל הדפוסים עד אמסטרדם וגם בדפ' ווילנא.

10ג

על 1

10פ

החוק

נאמר

אסור

ארור

סוס 7

סוס 1

10-391

שנאמר

ד) הרבה ש"ג מרובזים בשורות אלה - סימן מונחק לחומר מאוחר.⁴

ה) ויש עוד דמו בסוגי' שלני שהודשות הללו אמטכותו הן. הרי לפני מברייחתו של זכרונות ושופרות (שורות 13-19) ומלכיות (שורות 20-25) מונחא החילחה של ברייתא ממי' מגילה 'מנין לאבות...מנין לגבורות...מנין לקדושת ה'... המהפשת אמטכותו במורה לכרכות העמידה של חז"ל. כיצוע, זמן חיבורו המדויק של השטר'ע לא ברור ולכן רבו המסורות בענין זה.⁵ אולם ברור למלומדי' ששמר'ע מוקן בתקופת בית שני או לאחריה. המשב'ע בהירוש'ין כאן כבר המה'ין ברו'יון בין שה' הברייחתו בסוגייחמו המהפשות אמטכותו לכרכות השונות. ראשית כל הוא קובע שטר'ין הן מדרבנן (ע"פ דף ל"ד ע"ב) ושהפסוקים כאן הם אמטכותא בעלמא. אחר כך הוא מוסיף: "חדע דבגמרא נמי אמר'ינו 'מנין שאומרים אבות שנאמר הבן לה' בני אלים וכר'י' ואין טפק דאמטכותא בעלמא הוא זאת עיקר תפילה ותיקונ(א)ן] מדרבנן הוא וכנגד המיד'ין תקינים".

ו) לכסוף, אף תירוצו של חתם דחוק למדי ורחוק מפשוטה של משנה. נמה חכמים כבר תמחו על השאלה המתורקנת שבעל הגמרא שם בפי ר' עקיבא: "אלא למה הוג' מזכיר עשר הוראיל ואשתני אשתנין-55 ראשית כל, המשנה טרם הזכירה שאר'כים לומר עשרה פסוקים בכל ברכה אזי כיצד ר' עקיבא מקשה על ר' יוחנן בן גור'י מעובדה שטרם הוזכרה יתירה מזאת, ר' יוחנן בן גור'י טבור במשנה הבאה ונברייחא שלאחריה בסוגיא י"ג שלכתחילה צריכים לומר שבקעה פסוקים בכל ברכה ונדע'עבד שלשה. אם כן איך ר' עקיבא מקשה לו "למה הוא מזכיר עשר" והרי עשרה פסוקים איננו שיטת ר' יוחנן בן גור'י במשנה הבאה כי אם שיטת ח"ק ונראה להלן שה"ק שם הוא ר'ע"ן⁵

4. פירדפו, מבוא, כלל י"א, עמ' 306.

5. אנשי נוסח הגדולה" לפי ברכות ל"ג ע"א: "עאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים" לפי מגילה י"ז ע"ב = ירוש' ברכות ב"ד, ד' ע"ד; "נביאים (או חכמים) הראשונים" לפי ספרי זכרים פיסקא שט"ג, עמ' 395; ו"ששערון הפקול'י" ביבנה לפי מגילה י"ז ע"ב.

6. קול הרמ"ז, טורי אבו, תפארת ישראל, והלכני עמי חט"י סמוך לתערה פ.
7. ראה סוגיא י"ג, מדור הפירוש לשורה 13, הערה 51. לאור הנ"ל מפליא חז"ל שהיינו קליין הכניס את תיקונן של חתם לתרגומו של דברי ר"ע במשנה: "IF [THE SHOFAR] IS NOT SOUNDED AFTER [THE VERSES PROCLAIMING GOD'S] SOVEREIGNTY, WHY DOES [THE HAZAN] RECITE [SO MANY OF THEM]?"

שורות 8-9] גמר...החטא אמר אזכר...אשתני

שורות אלה דברי חסד התלמוד הן כי אין מוזכר בהן שמו של אטורא. יתר על כן, יש לפתוח עוד שש הוכחות לכך:

א) חסד התלמוד בסוגיא זאת סב'י: ש"עלכ'ינת" מן המורה הן - "רחמנא אמר אזכר" - כנראה על פי הברייחא של רבי ור' יוסי בר' יהודה בגמרא (שורות 20-25). ברם אין טפק שמלכ'ינת, וגם זכרונות ושופרות, מוקניו ע"י חכמים. כפי שהרבה חכמיט כבר הדגישו,¹ חסד התלמוד בדרך ל"ד ע"ב משייה לפי חומסו שהבדכות של מוסף לר"ה מדרבנן הן. נאמר שם בברייחא: "ומצוה בתוקעין יוחר טן המברכ'ין. כיצד? שתי עייירות באחת תוקעין ובאחת מברכ'ין וולכ'ים למקום שתוקעין ואין הולכ'ין למקום שמברכ'ין" וחסד התלמוד מקשה: "פשיטאן הא דאורייתא הא דרבנן"²

ב) יתר על כן מ"ז' בודאי אינו נזכרות במפורש במורה. חז"ל רק חיפשו אמטכותא לכרכות אלה וכמוצאה רבו הדרשות בנושא דיון. בנוסף למתולקות בין ר"א ור"ע ורבי ור' יוסי בר' יהודה לאו, ישנו דרשות אחרות לכרכות אלה בספרי במדבר (פיסקא ע"ז, עמ' 71-72).

ג) הטנגנון "למה אזכר...אלא למה י" וכך הטנגנון "הוראיל ואשתני אשתני" אופיינייטים לסטח התלמוד בהרבה מקומות בבבלי.³

1. דסב'ין בדרשה עמי רי"ט ובפירושיו לויקרא כ"ג:ב"ד; רשב"א: ר"ן; רשב"ע; יום מרועה; סודי אבו; ר' יצחק במב'ג ברי"ע גיאח, עמ' ל"ב, הערה ע"ו וחתפדות שם; הלכני עמ' חט"ו הערה סו; ר' חיים דוד הלוי, חורה שבעל פה, ז' (השכ"ה), עמ' ס"י; וראה באנעס למשנה.

2. הברייחא "ואמר לפני בר"ה מלכ'ינת וזכרונות ושופרות, מלכ'ינת כדי שתמלכ'ינתו על'כס וכו'" (ט"ז ע"א = חוספתא ר"ה אל:12, ל"ב ע"ט 308 והשוה זכר'י רבה בוף ל"ז ע"ב) מרכיחה לכאורה שז'ד נאמר ע"י הקב"ה. ברם בחוספתא כ"ל וכי"ע זאף בספרי במדבר עמ' זל הכל נאמר בגוף שלישי, ומכל מקום זאת אודה לא הלכה.

3. לכיסיי הראשון ראה ר' משה לייטר, משב'י ים על הש"ס, ירושלים, חשל"ט, עמ' רט"ב. המפנה למכות ב' ע"ב = סנהדרין י' ע"א; יומא ו' ע"א; יומא כ"ד ע"ב ולסוגייחמו והוסף ר"ה ס"ז ע"א-ע"ב. בהשלמותיו לסוד מועד עמ' 490 אלבק טעו "כשאילת ר' עקיב'ה הוא שאילה ר' יהושע בתענית א"א". ועל פי משענה שם תמהו בבבלי ל"ב ע"א". כלומר, חסדס נאן הבי'ן את ר"ע בצורה מילולית כפי שר' יהושע נאמח המכורו בתענית. ברם, אין צורך בכך כי ברור מהודגמאות הנ"ל שכך דרכו של חסד התלמוד בהרבה מקומות בבבלי.
לכיסוי השני ראה שבע הסוגיות שהובאו במסורת הש"ס לעיל וכל הקטעים נאמרו ע"י חסד התלמוד.

הנ"ל: יום חרועה, מלכות ה', והרעיון שה' זוכר את בריאתו.⁸ אולם אף אם נקבל את שיטתו - ויש עליה הרבה עוררים⁹ - אין לו שום ראיה של ממש שקיים קשר בין מד"ו במשנה לבין החג המקראי שאותו הוא מנסה לזאת. הוא גם לא מתמודד עם כל החומר המתמלודי הסותר את שיטתו.¹⁰

4) אברהם ביכלר בשנים מספריו¹¹ טוען שמד"ו היו קיימות בימי הביניים. בספרו הראשון הוא מטהייע במזמורא ר"ה ד'י"א (=ל"ב:ב' 17:עמ' 320; וזה גם במזמורא ברכות ג'י"ג, ליב' עמ' 15 ועוד): "יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת ב"ש אומרים מהפעל עשר וב"ה אומרים מתפלל חשע". אם כן, בימי ב"ש וב"ה לפני החורבן מספר הברכות בר"ה כבר היה קבוע כחשע ורק חלקו לגבי ר"ה שחל להיות בשבת. שנית, הוא מניח שסדר הברכות והתקיעות בר"ה היה דומה לסדר הברכות והתקיעות במענייה צבדו במקדש (משנה מענייה פרק ב').¹² בספרו השני הוא טוען שמד"ו היו נהוגים לפני תקופת יבנה. הרי אם ר' אליעזר ניסה למצוא להם אסמכתא מקראית הם בודאי היו חלק מהתפילה לפני זמנו ויחכו גם לפני שנת 70 כשהוא למד בישיבת ריב"ז בירושלים. יתכן שהצדק איתו בנוגע לזכרונות ושפוח אכל אי אפשר לומר כן בקשר למלכות כי

8. S. MOWINCKEL, PSALMENSTUDIEN II, AMSTERDAM, 1961², PP. 81-83; THE PSALMS IN ISRAEL'S WORSHIP, VOL. I, N.Y.-NASHVILLE, 1962, PP. 122-123.

9. ראה סיכום של שיטתו ושל מבקריה אצל יעקב ליכט, אנציקלופדיה מקראית, ד', טור 1124-1127. ליכט בעצמו נוטה לראות קשר בין מד"ו אצל חז"ל ר"ח המלכות תא"י - שם, טור 1127 ונערך "ראש השנה" בברך ו', טור 305.

10. למשל, אם מלכות ה' היא המזיב המרכזי של ר"ה, למה דיב"נ ור"ע חולקים דווקא על מקומה של "מלכותו"? ולמה ר"ע ור"א אינם מתפסים לה אסמכתא מן התורה? ואם זכרונות ושפוח הם נושאים מרכזיים בר"ה, מה עניינם אצל חענייה ציבדו במשנה מענייה ג'י"ג? לסתירה מפורטת של שיטת מובינקל לגבי מד"ו ראה סנייט, ראש השנה, עמ' 182-194.

11. TYPES OF JEWISH PALESTINIAN PIETY, LONDON, 1922, P. 241; STUDIES IN SIN AND ATONEMENT, LONDON, 1928, PP. 42, 44.

12. להלן, הערה 17 ואילך נראה קבוצה של חוקרים המתמחיעים דוקא במקורות אלה להוכיח את איתורו של סדר מלכות. מאידך, היינמן מנו על שיטת ביכלר - ראה להלן, הערה 30 ואילך.

מבחינה הסטורית איפוא, הפסיקים שהובאו בסוגיא אסמכתות הם, ועדיין יש לברר את זמן חיבורו של מד"י. מי תיקן אותם ולשם מה? הרבה חוקרים כבר נתנו את דעתם לליבוני הבעיות האלה.

קבוצה אחת של חוקרים מקדימה את זמנו של מד"ו בכללותו או בחלקו לימי הבית השני. אולם כל אלה, להוציא אחד,⁶ לא ניסקו את טענותיהם בצורה משביעה רצון או לא התמודדו עם הסטוריות הנמצאות בסוגיא שלנו. להלן פירוט של דעות "המקדימים":

1) רי"ץ דינר בהידושו לטוגייתו מייחס את מד"ו ל"סופרים", אולם אין לו שום הוכחה ממשית לכך. הוא טוען שהסופרים לטדו מד"ו מצירוף של "שבח וזכרון תרעה" וגמגמב י"פ. "וכי תבאר מלומה באיכנס וכו'" וזאת למרות שבשום מקום לא מצינו דרשה כזאת עוד טוען הוא "דלזה כרון ר' יוסי בר יהודה" למרות שהלה דורש במדבר י"ט. באשר למחלוקת של ריב"נ ור"ע לגבי מקומו של מלכות, לדעת דינר היא חוצאה מ"קבלה רופפת" של זברי הסופרים. לבטוף הוא טוען שהיעוד "עיקר הקרא שמתנו למדו הסופרים דינים הנ"ל" - והיינו במדבר י"פ - מספוא וספרי מוכיח שבכר בימי התנאים "נאבד זכרון מקור ברכות אלו". בודאי הוכחה מן השתיקה יותר ואיחיו ה"חזקות כראי מוצק" אינו עומדות בפני הבקורת.

2) זאב יעני בתולדות ישראל שלול מניח ש"מערכות פסיקי מד"ו...היו נהגה בישראל מימים קדומים" אולם אין הוא מנסה הנהה זאת.

3) חוקר המקרא סיגמנונד מובינקל פיתח שיטה שלמה לגבי ספר תהילים שבה הוא טען שספר רב של מזמורים נועדו להיות מוסדים "בהג המלכות האל" שהחוש כל שנה בחודש תשרי. לדעתו, וזאת לחשרי, העשירי לחשרי, וחג הסוכות מהווים חלק של תגינה זאת. בין השאר הוא טוען שמד"ו הוזכרים במשנה הם שריר של הנושאים העיקריים במזמורים

6. יוסף היינמן בהיבוריו המאוחרים - ראה להלן.
7. חלק ז', ברלין, תרס"ט, עמ' 50, והשנה אלבק במבואו למשנה ר"ה, עמ' 306, הטוען שמד"ו "קדמוניות הו".

ר' אליעזר מחפש אטמכתא בַּק לזכרונות ושופרות בלא לעלכיהו.¹³

5) נורמן טנייט מוצא ומז ברוך לזכרונות בספר היובלים שחובר לדעתו במאה השנייה לפנה"ס.¹⁴ שם מסופר (וי"ג ואילך) שנת קבע את הראשון לחודש הראשון, הדביעי, והשביעי, והעשירי כ"יטי וזכרון" כי בכל האריך אירע לו מאורע מיוחד: בחודש הראשון נאמר לו לעשות תיבה וכן הלאה. מצד שני, הפטוק הראשון של סדר זכרונות הוא בראשית ח"א, המספר שיה' זכר את נח בחיבה ולדעת טנייט "כל המסגרת ("SETTING") של הזכרונות בחיליות של ר"ה היא המבול בימי נח". לכך סנייט מסיק שבמאה השנייה לפנה"ס ר"ה כבר היה "יום זכרון" והמחבר של ספר הזיכרון הכיר את "הזכרונות" וראה בהם המרכז של תפילת ר"ה. אולם לפי שיטתו היינן צריכים לומר "זכרונות" גם בראשון לחודש הראשון הרביעי והעשירי.¹⁴ ולכן נראה שיש כאן צירוף מקרים ולא ירחוק.

6) צבי קארל¹⁵ כנראה גם מקדים את מלכיות ושופרות (הוא איננו דן בזכרונות) לתקופה קדומה. הוא סבור ש"שופרות" נוצרה על בסיס מזמור צ"ח ו"מלכיות" על סמך מזמור מ"ז. אולם בדומה לשיטת מובינקל (שהוא איננו מזכיר) זאת השערה בעלמא בלי שום סימוכין.

13. סנייט, ראש השנה, עמ' 184-185 כבר השיג על כך. ושם ביכלל הוסעה ע"י זשאיליה בובלי (שורה 13) "ומניין שאומרים מלכיות וזכרונות ושופרות". אולם שאילה זאת איננה מקורית - ראה להלן במדור זה לשורה 13 - ומטילא החיבה "מלכיות" איננה מקורית בשאילה - ראה שה"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה 13. ראוי להוסיף שגם, ג.מ.ב. ע"י שאילת הובלי וסבר שר"א עסק במלכיות.

14. סנייט, ראש השנה, עמ' 189-190.

14א. כפי שהעיר הוניג, מקורות, עמ' 325.

15. קארל, מחקרים, עמ' 125-126.

7) ג.מ.ג., חקרי יסוד סבור שזכרונות ושופרות הם רעיונות "פרימיטיביים" הנובעים ישיר מייקרא כ"ג-כ"ד. לדעתו אף מלכיות "עתיק" אבל אין הוא מביא שום ראיה לכך.

8) לדעת יצחק בער¹⁵ פילון האלכסנדרוני "מזכיר עם הקיעת השופר גם את הנוסח המקובל של תפילת שופרות במוסף של ראש השנה, אתה נגליה וכו', נוסח התפילה קדם אפוא זמן רב לדורו של פילון". ואמנם יש זמיון בין 189-188 SPEC. LEGIBUS לבין תפילת "אתה נגליה". אבל קשה להוכיח שפילון הכיר את תפילת "אתה נגליה" ועל אחת כמה וכמה שתפילה זאת קדמה זמן רב לדורו של פילון.¹⁵

9) בדומה לביכלר, אליעזר לוי¹⁶ ספנה להוספת ר"ה ב:17 למחלוקת של ב"ש ובי"ה על יו"ט של ר"ה שחל בשבת והוא כותב: "ממור שהמונאים הדאשוניס לא הזכירו כלל את שם המרכות 'מלכיות', וזכרונות, ושופרות" נראה שברכות: אלו ידועות היו להם בתפילה נהוגה ומקובלת. ויש להסיק שאנשי כנסת הגדולה תקנוו". כמובן א"א להשתכנע ע"י הדוכחה משתיקה ולכן שיטתו נשארה בלי שום ביסוס עובדתי.

לפני שנזכר בחוקר האחרון שמקדום את מ"ז, יוסף היינמן, נעבור למחנה שכנגד:

10א. H. ST. JAMES THACKERAY, "THE SONG OF HANNAH AND OTHER LESSONS AND PSALMS FOR THE JEWISH NEW YEARS' DAY", JTS, VOL. 16 (1915), P. 179.

10ב. יצחק בער, "היסודות היסטוריים של ההלכה", ציון י"ז (תשי"ב), עמ' 21-22 = מחקרים ומסות בתולדות עם ישראל, כרך ראשון, ירושלים, תש"ו, עמ' 325-326.

10ג. מכיון שזכר פילון אינם זהים לתפילת "אתה נגליה" נער נוחק לומר ש"גלי טפס זכר פילון את דברי התפילה...אלא מתוך מהירות מלאכות שכה למצות את רעיונות התפילה ולחבאם בסדר הנכון".

16. לוי, יסודות, עמ' 249. גם קיבל, עמ' 152 אומר שהמטרה מייחסת את חיבורו של מ"ז לאנשי כנסת הגדולה. בדם איך הוא מביא שום מקור ל"מסורת" זאת.

בימי בי"ש ובי"ה הם לא היו מתוכננים על ענין ברכות מול חשע כשר"ה חל בשבת אלא על אמת עשרה ברכות מול עשר. שניהם מניחים שהברכה החסירה בויכוח עתיק זה היא "מלכות" וכן מוכח בעליל מסוגיתנו כפי שנראה מיד.

3) בברייתא הנמצאת בסוגיינות, בספרא פרשה אמור, ובתוספתא ר"ה ר' אליעזר ור' עקיבא מחפשים אסתמכות מן המורה לזכרונות, שופרות, וקדושת היזום. הם לא מזכירים את מלכיות בכלל.²¹ זאת אומרת שבימי ר' אליעזר הגדול ובימי עלומיו של ר' עקיבא מלכיות עדיין לא הייתה חלק של העמידה בר"ה.

4) ההשערה הינדונה גם מסבירה את המחלוקת המסוהה במשנתנו בין ריב"ג ור"ע.²² אם סוד מלכיות עתיק, למה חולקים על מקומו בהפילה ולמה ריב"ג אינו הוקע למלכיות בכלל? יתירה מזאת, למה שני המגזרים מצרפים אותו לברכה אחת במקום לדרוש ברכה עצמאית למלכיות?²² אולם אם מלכיות נוספה להפילה נימיהם ממש, מחלוקתם ברורה: ריב"ג סבור שזאת הוספה חדשה ולכן אין צורך לחקות, ואילו ר"ע סבור "אם אינו חוקע למלכיות לשה הוא מזכיר?" - כלומר, למה חקנונו לומר מלכיות אם איננו חוקעים למלכיות?²³

5) זמנה ומאורת של מלכיות אף מסביר את המסורת הנמצאת בשינויים בתוספתא (ר"ה ב:11, ל"ב עמ' 316) ובידושלמי (ר"ה ד:1, זף נ"ט עמ' ג' ובמקבילות) שפירשה נהגו כר' עקיבא ובגליל כריב"ג וכן את המעשה בארשא הנמצא בסוגיינות, בספרא, בתוספתא, ובידושלמי. והרי הדבר תמוה. למה לא הכריעו את הכף לטובת אחד מתנאים אלה? אלא מכיון שמלכיות חוקקה בזמן מאוחר יחסית משאר הפילות ר"ה רבו התנגוהים והמחלוקות בנוגע למקומה וחשיבותה.

21. המילה "מלכות" בשורה 13 הוספה ברורה היא. ראה שיה"ג ומדור הנוסח והלשון שם ומ"ש לעיל בהערה 13.
22. הרכה אחריהם כנ"ל חיפשו הסבירם למחלוקת זאת - ראה מהרש"א, יום תרעה, טורי אבן, וערוך לנ"ד על אחר. להסבירם אחרים ראה הווינג, מקורות, עמ' 322-323 ועמ' 329 אבל הוא סותר את עצמו בשני המקומות.
22א. ומ"ד פרופ' שמא פרידמן מצייר שחבר דומה למה שאנו רגילים לומר על הוספה מאוחרת לניסוח בחוב - נדחתה והכנסתה למקומה שונים מלכות שהדבר נוסף על מערכת קיימת.

"המאוריים". קבוצה זאת מורכבת משה חוקרים¹⁷ הטוענים בעיקר על פי סוגיינות ש"זכרונות ושופרות" נובעות מזמן ביח"ק ואילו "מלכות" חוקקה באמצע חייו של ר' עקיבא כמגובה לניסיונות המטוריות של ימיו. להלן עיקר טענותיהם:¹⁸

1) במשנה תענית ב"ג, "העמיקה"¹⁸ העוסקת בסדר והפילות בתענית ציבור במקדש נאמר ששתי הברכות הראשונות שנוספו לעמידה בת"צ הן "זכרונות ושופרות", ואילו מלכיות אינה נזכרת בשום מקור מלפני החובן.

2) ראינו לעיל שביכלר ואליעזר לוי צייטן מחוספי ר"ה ב:17 כדי להוכיח שז"ז נחברו לפני החובן. אולם סנייט וגיילת מטיקים דוקא ממקור זה שכלכיות חוברת לאחר החובן.²⁰ כפי שסנייט מסביר, לז מלכיות זכרונות ושופרות וקדושת היזום היו קיימות

17. פניקלשטיין בארבעה מקומות: 18-17, pp. (1925), 16, vol. NS, 43. N. = פניקלשטיין, מסות, עמ' 261-282, הערה 43, (1932), 93, vol. REJ, 11, APPENDIX, 1936, SCHOLAR, AND MARTYR, N.Y. AKIBA: NOTE 3; 11-12, P. 312. G.; "ליבאורה של משנה מתומה", ספר הייבול ליהושע פנקס, ניר יודק, 1974, עמ' 205-201. לוי גינצבורג: P. 78, (1934), vol. REJ, 96, 11, vol. JJS, התפילה 182-194, יוסף היינמן והאמוראים, חשכ"ו, עמ' 62-61 ועמ' 81; "מלכיות זכרונות ושופרות" בתקופת התנאים והאמוראים, חשכ"ו, עמ' 177, P. 177, (1960), vol. 11, 6 = בתוך מעיינות לימים נוראים, כרך ב', ירושלים, חשכ"ה, עמ' 548-547, הערה 6. עיוני תפילה, עמ' 55, הערה 6. יצחק גיילת, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, חל אביב, חשכ"ה, עמ' 185-184. הלובני, עמ' חט"ו-חט"ז. ושמו אלכווג, התפילה, עמ' 108 גם הטכנים עם שיטה זאת, הציגו לנו להלן מתייחסים לספרות זאת.

יש להוסיף שאף חיים רונגובין, "למה ואימתי חקנונו רבוחינו" מלכיות בתפילת ראש השנה²¹, בצרו מ"ח (חשכ"ג), עמ' 190-194 ממאריך את המלכיות למה השנויה. בדם הוא מתעלם לגמרי מסוגיינות ומסמך על העובדה שכלכיות אינו נזכר בתפילות בית ראשון ובימי שני ושהתנאים במאה השנייה מתוכננים על מספר הפסוקים והרכב הפסוקים במלכיות במשנה ר'. משום מה נגלס ממנו שמשנה י' עוסקת במז"ז, לא במלכיות בלבד (הוא אף כותב בהערה 1: "כנראה מחחילה חוקנו מלכיות, אגב גרף הוסיפו אחרי כן זכרונות ושופרות") (נדל) וש"ב והמחלוקות המשיה החרחשו במאה השנייה כלומר, אין הוא נוחר שום הוכחה של ממש לאיחודן של מלכיות.

18. אני ממוג את דבריהם והמטתי כמה טענות שאינו נראה לי משכנעות. למשל, התעלמי מה"צורה הסדומה" של משנתנו המוצעת ע"י פניקלשטיין והנסתרת ע"י היינמן בשני המאורים שבחעונה ז' לטלן. מעניין לציין שדוב "המאורים" לא ראו את דברי קורסוהים. היינמן רק ראה את המאמר הראשון של פניקלשטיין, גיילת לא מזכיר אף אחד מהדעותיו, והלובני מזכיר רק את גיילת.
19. כך היא נקראת ע"י גיילת והלובני הנ"ל ואחרים וכן ברור מתענית.
20. סנייט, ראש השנה, עמ' 187-188 וגיילת בספרו הנ"ל, עמ' 183. אולם יש להתקיים לדברי סנייט בזמירות כי הוא לעתים טועה בהבנת החומר הדבני.

אין ספק שיש להעדיף את השיטה האחרונה על פני הקודמות כי היא מבוססת על המקורות
ההלכתיים ועל ההגיון הפשוט בלי להסתמך בדרשות פייקטיביות או הצעות בעלמא.
אולם יש עוד תיאוריה אחת המקדימה את מז"ז בכללותו לזמן המקדש הראיה לחשומה לב
כי אף היא לוקחת בחשבון את רוב המקורות התלמודיים. במשך הדכה שנים יוסף היינמן
דגל בשיטה "המאחרת"³⁰ אבל בשלושה מהיבוייו האחרונים³¹ הוא שינה את דעתו וטען
שמו"ז נאמרו במקדש בר"ה בחור מברואות לשלש התקיעות של השופר. בעקבות ביכלר הוא
טוען שהטקס של ברכות ותקיעות בו"ה בודאי היה דומה מאד לטקס של ברכות ותקיעות
בת"צ המתואר במשנה תעניה פרק ב'. ברם, לדעת היינמן הברכות של ר"ה ושל ת"צ לא
שולבו בתוך העמידה בביהמ"ק אלא היו "סדר-תפילה שלמים בפני עצמן" ו-גופה של
תפילה ה"ים". זה מוכח מטעמינו המיוחד, והיינו מערכה של פסוקים עם תחימה
בטוֹף, ולמרות שהחיתמות חסרות במשנה ו"ה בודאי היו חיתמות כאלה כמו שרואים במשנה
תענית. טענון כזה לא מצוי במצילות של ביהמ"ק והוא מצביע על המקדש במקום מוצאן.
זינמן אז מנסה לסתור חלק מהטענות שמנינו לעיל לאיחודה של מלכות. ההיעדרה של
"מלכות" ממשנה תענית (מס' ו לעיל) איננה משמעותית לדעתו כי אין קשר בין
"מלכות" לת"צ ואילו בר"ה היה צורך בשלש ברכות לשמש הקדמות לשלש התקיעות.
ולמרות שאין קשר ישיר בין ר"ה למלכות, מלכות ה' היחה בכל זאת נושא שביח
במצילות המקדש ואולי היא משקפת את הטקס העתיק שהוצע ע"י מרבינקל.

באשר להיעדרותה של ברכה עצמאית ל"מלכות" במוסף של ר"ה (מספר 4 לעיל), היינמן
מאמ. ה. רינגובין במאמרו הנ"ל (לעיל, טוֹף הערה 17) טוען שמלכות נחשבה כחלק
מהפולמוס נגד הנצרות אולם אין לו שום ראיה של ממש להצעתו.
30. ראה הספרות לעיל, הערה 17.

31. 1975, P. 58. LITERATURE OF THE SYNAGOGUE, N.Y., עמ' 53-44.
ל"ה ולתענית" חרביץ מ"ה (תשל"ו), עמ' 267-268 = עיוני תפילה, עמ' 53-44.
PRAYER IN THE TALMUD: FORMS AND PATTERNS, BERLIN AND NEW YORK, 1977, P. 128
AND P. 94-97, N. 26 AND P. 128. החערה באנגלית וזה כמעט לגמרי למאמר השלם בעברית.

1) איחורה של מלכות מטבירה גם את חסרונו של זרשות המהפחות אסמכתא למלכות
ספרא, תוספתא וירושלמי הנ"ל. יש זרשות כאלה רק בבבלי כאן ובספרי במדבר, פרשת
העלות (פסיקא ע"ז, עמ' 72-77). בספרי הזרשה מופיעה בפי ר' נחמן, תנא מאומר
ימדי שפעל בדרך הרביעי, ואצלנו בבבלי יש מחלוקת בין רבי ור' יומי בר' יהודה,
ונאים מאוחרים בני תודו המתמישי. יתר על כן, בניגוד לזכרונות ושופרות שנובעות
צורה ברורה מהפטיק "זכרון חרועה"²⁴ בין לר"ע בין לר"א, הדרשה הבאה להוכיח את
מלכותו" הן קלושות למדי.²⁵

2) נקבל שיטה זאת המאחרת את "מלכות" לאמצע הייז או זכרונות של ר"ע, נותר ליו
יברר: מה הניע את החכמים להחזיק חלק חודש שעניינו "מלכות" ולהוסיפו לתפילת ר"ה
וקא באוהת הקופה? כמה מהחוקרים משיבים שזאת היחה הגובה לפלחן הקיסריים הרומיים
או שהזכור בא להדגיש את מלכותו של ה' כצעד מתאם במחילת מרד בר כוכבא.²⁶ כסיע
הם מציינים כמה חופעות דומות מאוהת תקופה. לפי בבלי תענית כ"ה ע"א ר' עקיבא
כעצמו חיבר "אבינו מלכינו" המדגיש את מלכות ה'. יתר על כן, לפי האמורא
הארצישראל ר' יוחנן "כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה"²⁷ ואולי הוא בא בזה
לחזק נוהג שהחזיק נא"י בימי התנאים כהגובה למלכות הרומאים.²⁸ ויש להוסיף עוד
ראיה חשובה לשיטתם. אנו נראה להלן²⁹ שהחל מדור יבנה קראו לק"ש "קבלת עול מלכות
שמים" ונציע שגם ענין זה נבע מהתנגדות ל"מלכות הרשעה". אם כן, תקנת סדו מלכות
שמים

24. לנקודה זאת השוה: "ASPECTS OF THE NEW YEAR LITURGY", LEON LIEBREICH, HUCA, VOL. XXXIV (1963), P. 134-139
לזיון בדרשות אלה ראה להלן במדור זה, שורות 21-25.
25. פיינקלשטיין במאמרו הראשון; טנייט, ראש השנה, עמ' 191-192; היינמן בשלש
המקומות; וגילת בספרו הנ"ל, עמ' 184, הערה 19. וראה גם ביכלר בספרו השני
(לעיל, הערה 11) עמ' 44.
26. בבלי ברכות ט' ע"ב ומקבילות.
27. כד' הניע היינמן בשלושת המקומות הנ"ל והקדימו 14, VOL. 14, UERENBURG, REU ,
P. 27 (1987).
28. סוגיא ט"ו, מזור הפירוש לשורות 11-13, הערה 97 ואילן.

החכמים יותר מאחר דעת אחד מתברר.³⁴ וזה בדיוק מה שקרה כאן: כוונתה מעטרת ר' עקיבא - אם אינו חוקק למלכות למה הוא מזכיר? - בדורות שלאחריו: נשיאי הדור (רשב"ג בדור הרביעי ורבי בדור החמישי) כבר לא מחזיקים על מקומה של מלכות שרק חוקנה בימי ר' עקיבא אלא על מקומה של קדושת הינוט³⁵ ולמרות מחלוקתם שניהם סבורים שתוקפים לטלכות כדעת ר' עקיבא אלא שרשב"ג מרחיק לכת וגם מקנה למלכות ברבה עצמאית.

מצד שני, שיטת היינז לא עונה על כמה טענות המאחרים. אם "מלכות" היא מזמן תבנית, למה לא מצינו אף דושה קדומה למלכות (מספר 3 לעיל) למה כל הדושות שכן מתפנות אטמכתא למלכות הן מאוחרות וזחוקות כ"כ (מספר 6 לעיל) לבסוף, היינמן מתקשה להטביר את ההפך הנטיסי בין ט"ו והברכות בת"צ. כי בר"ה ביטלו את מעמדה העצמאית של ברכה אחת ואילו בתענית ציבור הוסיפו חתימה חגיגית לברכה "גואל ישראל" ושינו את מספר החקירות מששה לשבעה.³⁶ אם רצו להיות עקביים היו צריכים לומר עשר ברכות בר"ה ולקוע ארבע פעמים. בהחשב בכל תל"ל, יש להניח סדר מלכות חוקר באמצע חיינו של ר"ע וכמוגבה ל"מלכות הרשעה" של הרמאיים.

שורות 10-12] חנו רבנו...בהדרת קוש:

כאמור לעיל, הרשב"ג הדגיש שדושות אלה אטמכתא בעלמא הן כי החפילה נחקנה ע"י חכמים.³⁷ אף ראוי לציין שקיים קשר דרשני כללי בין החפילה וחהיליט פרק כ"ט במגילה י"ח ע"א = ירושלמי ברכות פרק ב', ה' ע"א האטמכתא לשים שלום באה מפרק זה^{37א} וכירושלמי שם גם האטמכתא לברכה השנים לקוחה מאותו פרק. יתירה מזאת, בתוספת ברכות ג"כ"ה, ליי" עמ' 17 ובמקבילותיה הרבות נאמר במפורש: "שמנה עשרה".³⁴ דד"ד, חלק ב', עמ' 107. לעוד מחלוקות של ר"ע וריב"נ עיי"ש בפנים ובהערות 1 וראצל רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 131.

35. והשוה רי"ע זינר על אתר ד"ה אתר לו ר"ע: "רקבלר הא דר"ע להלכה ופליגי רבי ורשב"ג אליבא דר"ע היכן אומר קדושת הינוט וכו'" ויש פירוש דומה בר"ח כפי שדינר כבר הדגיש.

36. ראה הסעיף האחרון של שני מאמריו (בהערות 31 לעיל).

37. לעיל בפנים, סמוך להערה 5.

37א. ומ"ר פרוף' שמו פרידמן מציע שהפסק האחרון שם יה' יצווד את עמו בשלוש"ה הוא בודאי פסק הדגם לחתימה של ברכה שים שלום.

טוען שזאת תוצאה של שילוב של שלש הברכות לר"ה העמידה של ר"ה. מכיון שהעמידה לר"ה כבר כללה קדושת הינוט ומכיון שרק היה צורך בשלש ברכות אמצעיות כמבוארות לשלש התקיעות היו צריכים לומר על ברכה אחת. זה הרקע של המהלך בין כ"ש וב"ה בתוספ' ר"ה (מספר 2 לעיל) בנוגע לעמידה של ר"ה שחל בשבת. שניהם הניחו שסטפר הברכות בעמידה של ר"ה הוא חשע ורק החזקתו אם צריכים להוסיף עוד ברכה לכבוד שבת.

במשנה שלנו (מספר 4 לעיל) ר"ע וריב"נ ימרו על ברכה מיוחדת למלכות כנראה מפני שלא היה לה מקור מקראי ברור. מאידך גיסא, ברייתא בסוגיון (שורות 26-30 ומקבילות) רשב"ג וימר על ברכה מיוחדת לקדושת הינוט ושילב אותה יחד עם זכרונות. היינמן מוסיף ששיטת רשב"ג של ברכה עצמאית למלכות "אינה מתיישבת עם הניחוי של פניסקסטיין, שבשל זמן היווצרותו המאוחר לא זכו המלכות לברכה בפני עצמן.³²

לכסוף, היינמן טוען שדבר דומה קרה לשש הברכות של ת"צ שנאמרו במקושי. כשילכו אותן בתוך העמידה של חול הצטרכו לשנות את החתימה של "גואל ישראל" כדי ליצור מעבר חלק בין הברכות של חול והברכות של ת"צ.

במסכתו, קשה להכריע בין שיטת המאחרים את מלכות לשיטת היינמן אולם אני נוטה להסכים עם המאחרים. החולשה העיקרית בשיטה זאת הודגשה ע"י היינמן - איד הם מסבירים את שיטת רשב"ג המיוחדת ברכה עצמאית למלכות "המאוחרת" כביכול? לדעתו זה רק סוכיית את כוחו של ר"ע. ראשית כל, ידוע הכלל "הלכה בר"ע מתביר" (עירובין ט"ז ע"ב) ולמרות שזה כלל אמוראי אין ספק שהוא משקף נטייה של התנאים. יתירה מזאת, ריב"נ בעצמו החלונו כמה פעמים על כה יריבו ר"ע: "אף אני אומר כן אלא שעקבה אמר ילקחו³³ ויפי שא"ה. וייס מסביר את דבריו: "האמנים שלפי דעתו כד וכו' הלכה אלא מה אעשה שהרי ר"ע חולק בזכר ואחריו נמשכו כל

32. עירובי תפילה, עמ' 47.

33. תוספתא ט"א: 13, ליי" עמ' 246. לביטורים דומים ראה תוספתא ב"ב 10:10, צוק' עמ' 400 = בבל' ב"ב ע"א-ע"ב בשינויים: תוספתא כלים ב"א א"א, צוק' עמ' 576; תוספתא אהילות ה"ה 8:1, צוק' עמ' 602.

שמעפירין את הכריזמא ממגילה המעביר או מישהו אחר וצדק ליצור מעבר חלק לחומר שהיה מסודר פה לכתחילה. לכן הוא הוסיף שאילה קישור באותו סגנון: מנין שאומרים אבות...מנין שאומרים גבורות...ומנין שאומרים קדושות...ומנין שאומרים מז"ר. המדפיסים המשיכו במגמה זאת והשמיעו את הטונות "הניא" כדי ליצור בריאת אחת ארוכה. אבל מכל האמור לעיל אין שום צל של ספק ששורה זו היא חוספת סתמית.

שורות 16, 18 [מרא קדש' קודשהו בעשייה בעשייה כל מלאכה...
אלא שבחון קדשהו בעשייה מלאכה...]
הביטוי "קדשהו בעשייה (כל) מלאכה" אומר דרשני כי הוא אינו מופיע בעברית בטרם מקור חלקודי אחר. 240 כל המתרגמים המודרניים לסוגיא זו פירשו את הביטוי בדרך אחת:

רביג: HEILIGE DEN TAG DURCH ARBEITSENTHALTUNG.
טימרון: SA. [ABSTAINING FROM] THE GOING OF WORK.
שטיינזליץ: שימנעו מלעבוד בו.

בתוספתא ל"י המקבילה נאמר רק "עקרא קדש - קדשהו" וליבנטן ובעל חזון יחזקאל פירשו את התוספתא ע"פ הפירוש המקובל לנבל. יתכן גם שפירוש זה משתקף בגירסת 5 בשורה 16: "קדשהו (כדן) מעשייה מלאכה" אף שבהמשך שם כחוב "בעשייה".

אין ספק שזה הפירוש היחיד המתאים לנבל. אולם יש שלשה קשיים בולטים במשפט לשון זה: ראשית כל הלשון מגומגמת. הבבלי היה צריך לגרום "קדשהו באיסור מלאכה" ובאמת כך גבריהו-גוסטון מצטט את הגמרא ב"ה שפירשו⁴² יתר על כן, הדרשה כפי שהיא בבבלי מיוחדת לגמרי כי בפסוק הבא (פסוק כ"ה) נאמר במפורש: "כל מלאכה עבודה לא תעשי". אם כן, מה הואיל לנו ל' אליעזר בדרשה? לבסוף, נספא ובמספא גריינר "קדשהו" בלבד בדברי ר' אליעזר וכל הביטוי חסר בדברי ר' עקיבא. ככן מסתבר שביטוי זה "בעשייה (כל) מלאכה" חוספת הבבלי הוא ואינו מעיקר הבבליות. ברם אם כן

41. ואף רב צעיר, גבריהו-גוסטון, גולדשטיינר ורוקנינון פירשו בצורה זומה.
42. אולם יכול להיות שזה חילוף ב/ם חסר משמעות. לדוגמאות ראה גולדברג, אהליות, עמ' י"ט, ופוקס, סוכה, עמ' 249-250.

ברכות שאמרו חכמים כנגד טענה עשרה אזכרות שצ"הנו לה' בני אלפים. ורש"י במקבילה לאותה ברייתא בברכות כ"ה ע"ב ציין לסוגייתו: "הבו לה' בני אלפים: שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושה חסם כדאמרינן בראש השנה לפני שאומרים אבות ת"ל הבו לה' בני אלפים כ"י".

באשר לחולדות סוגיותיו, ראוי להביא את דברי בעל ערוך לנר על אחר:
"ומה דעיתיה הכא הוא מבריתא דמגילה דאיידי דמפרש מנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות מייחתי ג"כ בגמרא מ"ה דאיתא בברייתא דמגילה 'סניין שאומרים אבות' מדהזכיר זה במתניתין כאן.³⁸"

אין ספק שהוא צדק. מקור הברייתא במגילה. שם יש אסמכתות לכל הביצות: בשפתה עשרה לא רק לשלש הדאשונות, וכולן מובאות בקשר לברייתא שמהעון הפקולטי הסדיר שמנה עשרה ברכות לפני רובן גמליאל על הסוד ביבנות.³⁸ ואילו כאן הדרשות על שלש הראשונות הובאו דרך אגב לענין העיקרי - אסמכתונו למז"ד - ויש שתי הוכחות לכך: ראשית כל, שורות אלה מסרות במקבילות בספרא, חוספתא, וירושלמי. יתר על כן, אם דרשות אלה מקוריות בסוגיותיו היינו מצפים למצוא אסמכתות גם לשלש האחרונות. מכאן ראיה שברייתא זו הועברה הנה ממגילה.

שורה 13] ומנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות.
אפסטיין כתב שמשפט זה "אינו המשך של הברייתא שלפניו אלא דברי סתם התלמוד".³⁹ גם גילת הגיע למסקנה דומה: "אולם אין פתיחה זו בתוספתא ובמדרש כהניסים. זוהי תוספת מאוחרת, שהרי בפסוקא זו בברייתא אין ו"ע מזכירים כלל מלכיות".⁴⁰ כרי שהם צדקו ויש להוסיף עוד ראיות לדבריהם. בכל הנרחבים חוץ מהדפוסים כחוב "תניא"/ "זתניא"/"כתניא" במחילת שורה 14 (ראה בש"ג) וברור שביטוי כזה אינו שייך באמצע ברייתא.⁴⁰ יתר על כן, ברור לגמרי שתוספת זאת קשורה להעברה הנ"ל ממגילה. לאמר
38. הוא משיג על דעתו של בעל פני יהושע ואין ספק שבעל ער"ל נ צדק.
39. אולם שאר האסמכתות שם נאמרו ע"י אמוראים - דאה ת"ש לחלו במדור הנוסח והלשון, הערה 36.
40. ש"ידי שאילתו", חרביץ י (חרצ"ט), עמ' 302, הערה 12.
41. בספרו הנ"ל (לעיל, הערה 17), עמ' 183, הערה 16.
42. אבל השורה מה שכתובנו לחלו, שורה 26.

"קדשהו/קדשיהו" ומו לא רבינו הלל שם מפרש ע"פ הבבלי כאן "קדשהו בעשייה מלאכה" ואילו בעל מדרש לקח טוב לויקרא עמ' ט"ז כנראה פירש "קדשהו בבי"ד" 45. ברם יתכן שאף שם הכוונה המקורית הייתה "קדשהו במאכל ובמשחה ובכסוה נקיה" אלא שכל פירוש הוסיף הסבר משלו.

שורה 20] ומנין שאומרים מלכיה

במבט ראשון שאילה זאת נראית כהזדמפת טהמית משום שהיא מופיעה לפני לשון ההצעה "תניא" 45. ולא היא. מוכח מהמקבילה בספרא ששאילה זאת היא חלק מקורי של ברייתא ארוכה העוסקת במדרש הכהוב. קודם וישו בזכרון ושופרות ואח"כ רצו להשלים במלכיות (שורות 14-25 אצלינו) ואכן גם שם השאלה כלולה בתוך הברייתא. ברם יש לציין פרט אחד חשוב - השינוי בטנגנון. בספרא נ"א כחוב: "מני שהוא כולל עימן את המלכיות" ואילו אצלינו הסגנון שונה. וכל כך למחז יתכן שעורכי הסוגיא רצו להשוות את המנגנון של כל השאלות בסוגיא (שורות 10-13 ושורה 20) ולכן שינו את השאלה המקורית שבספרא והתאימה לשאלות האחרות.

שורות 21-25] תניא ר' אומר אני ה' אלהיכם... שאין ת"ל אני ה' אלהיכם... יהיה מלכיות יש בדרשות אלה הנחה "שאלות" = מלכות ואמנם זאת הנחה נפוצה החל מהדור השלישי של התנאים. להסבר מלא ראה לחלק, סוגיא ט"ז, מדיון הפירוש לשורות 11-13.

כפירושיהם למשנתנו מעדיפים אומב"ס וה"ב משום מה את דרשתו של ר' יוסי בר ר' יהודה ומתעלמים מדרשת רבי. 46. ברם גטוררי אבו וערוך לנר כאן ובחוספת יום טוב למשנה חענית בי"ג כבר תמחה על דרשת ריב"י. לפי בנין האב שהוא בנה, בכל מקום שאומרים זכרונות אומרים מלכיות עמחה. אולם במשנה חענית הנ"ל פנינו שמת"צ אומרים זכרונות ושופרות בלבד. כמו כן בבבלי חענית ט"ז ע"ב-י"א ר' אבא זמן יפו (דור שלישי, א"י) אומר שאומרים זכרונות ושופרות ב"ה, ביום הכפורים של יובל, ובשעת מלחמה. כלומר, יתכן שגם בשעת מלחמה (במדבר י"ט) אין אומרים מלכיות יחד עם זכרונות.

45. כך מציע אלבק (לעיל, הערה 44), בתערה 17.

46. אבל השוה למה שכתבנו לעיל בשורה 13 בפנים ע"י הערה 44 ולחלק בשורה 26.

מה הייתה כוונת ר' אליעזר בספרא-חוספתא כשדוש "קדשיהו" בלבד? נוכל לענות על שאילה זאת בעזרת שני מדרשים דומים.

שנינו יחלק בספרא אמור (י"ב): לויקרא כ"ג:ה-ל"ו) בקשר לסוכות ושמייני עצה: "היום הראשון מקרא קודש - קדשיהו, וביום השמיני מקרא קודש - קדשיהו. במה אתה מקדשו? במאכל ובמשחה ובכסות נקיה" אף במילתא דרשב"י (לשמות י"ב:ט"ז, עמ' 18) שנינו בקשר לחי הפסח: "בייום הראשון מקרא קודש - במה אתה מקדשיהו? >קדשהו" במאכל, קדשהו במשחה, קדשהו בכסות נקיה" 43.

אלבק מביא שני מדרשים אלה במבוא לחלומדיים כאשר הוא דן בתופעה של "פירושנים עתיקים שנמסרו מזמן קודם ושנמקבלו ונסדרו בכל החיבורים הקדומים" הן בחיבורי דבי רבי עקיבא והן בחיבורי דבי ר' ישמעאל. 44. תופעה זאת של מדרש סטנדרטי לחיבור מסוריינות פותחת פתח להבין את הדרשה הקצרה של ר' אליעזר במקרה ד"י. "קדשיהו" בספרא-חוספתא כאן פירושו "קדשיהו במאכל ובמשחה ובכסות נקיה" ומכיון שזאת הייתה דרשה שכיחה ורגילה לא היה צורך לפרט. פירוש זה מונע את הגמגום שבגריסת החבלי ומהוה חידוש במקום חזרה על פסוק כ"ה. אולם בבבל לא הבינו את הדרשה כפשוטה והוסיפו מה שהוסיפו, קודם לדברי ר' אליעזר ואח"כ אף לדברי ר' עקיבא. 44.

וידומה שמה שקרה בבבל כאן קרה גם במקום נוסף. בספרא אמור י"ג:א לויקרא כ"ג:א יש הפסוק "וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש" הקשור לתג השבועות אולם בדפוסים הדרשה חסרה. ברם בכ"א, כ"ב, ואצל רבינו הלל הדרשה היא החיבה בדפוסים הדרשה חסרה. לתיקון של דברי ר' עקיבא בלבד ראה BOAZ COHEN, LAW AND TRADITION IN THE JUDAIISM, NEW YORK, 1959, P. 136, NOTE 27. למדרשים דומים ראה מילתא דרשב"י, עמ' 149; מילתא דר' ישמעאל, עמ' 30; וספרי במדבר, עמ' 194 והשוה יצחק גילת, "לקראת שבת", סידרא א' (תשמ"ה), עמ' 9-10.

44. אלבק, מבוא לחלומדיים, עמ' 84 ואילך. הוא דן בדרשת "קדשהו" בעמ' 88. בהערה 17 שם הוא אף מביא את הדרשה שלנו אולם הוא אינו משתמש בדרשות הדומות להבהרה הדרשה שלנו.

44. ואח"כ מצאתי שכוונתי לדעת גדוללים. ואלה דברי הנצי"ב בהעמק שאלה לשאלות, מה' ווילנא-ווילנא, שאילתא נ"ד, באמצע אות כ"א: "והכי נמי תנא דספרי פנחס [עמ' 194 הנ"ל]: 'מקרא קודש ארעו במאכל ומשחה וכסות נקיה' כ"א סבירא ליה. וקרוי לומר דר' אבא זמא 'מקרא קודש קדשהו' סתם במורה כהניס כרוך גם לוא דספרי והגמרא הוסיף 'קדשהו מעשייה מלאכה'."

שורות 27-30] [רבי] אומ'... ודברן שמעון בן גמלי'ל אומר...
 לכאורה יש כאן בעיה. לפי הפבלי (ב"מ פ"ד ע"ב) רבי קבל תורה מאביו ושפ"ג, 47 אם כן, למה בברייתא דילן חולק הוא על אבינו? שתי חשבוניות בדבר: ראשית כל, המהימנות שהסתוית של איתן מעשה מוטלת בספק, 47 שנית, הרבה כבר הוגישו שרבי מרבה לחלק על אבינו⁴⁸ ובעירובין ל"ב ע"א אף אומר רבי: "ונראין זברי מדברי אבא". ולכן אינן שום תימה במתולדות שבאן.

שורה 31] וכשקדשו ראש השנה בארשת...
 לכאורה אין במקום המאויע שום חידוש. הרי כידוע רשב"ג היה הנשיא בארשא לאחר מיד בר כוכבא⁴⁹ ולכן טבעי הדבר שהמעשה אירע בארשא. אולם אם שמואל ספראי צורק יש בכך חידוש גדול⁵⁰. הרי שנינו במתא ברייתות (תוספתא טנהדרין סוף פרק ב' ומקבילות) שהייכים לעבר שנים ביהודה ולפי ספראי התכוונו גם לקידוש חזשים.⁵¹ ואמנם לפני מרד בר כוכבא עיברו וקידשו קודם בירושלים ואח"כ ביבנה. לאחר המרד עיברו את השנה בבקעת רמון ולדעת ספראי זוהי עיר ביהודה השוכנת צפוני-מזרחית לירושלים.⁵² כמו כן, בימי רבי יהודה הנשיא, בנו של רשב"ג, היו מעבדים ומקדשים

47. ווי"ס, דד"ד, ב"י, עמ' 159 כותב: "דבר הטובה היה אביו, כי כן דרד בני הנשיאים מאז שלא היו נודדים מיישיבה ליישיבה". אולם אין הוא מביא שום הוכחה לכך ונראה להלן שדבריו טעונים תיקון.

44. מו"י פד"ב, שם פורטמן הפנה את חשומת לבי למקבילה הארצישראלית בפסקות דרב כהנא, פסקא י"א, מהו' מנולביו"ס, עמ' 200 ושם כל החיבור של רשב"ג כרבו של רבי חסדו על תלותו של קובץ האגדות בב"מ פ"ג ע"ב - פ"ד ע"א בשני קבצים ארצישראלים (פסיקתא הני"ל עמ' 195-200 וירושלמי כלאים ט"ג, ל"ב ע"ב = ירושלמי כהנא י"ג, ל"ה ע"א) ואת עכשו, SHAMMA FRIEDMAN, "LITERARY DEVELOPMENT AND HISTORICITY IN THE AGGADIC NARRATIVE OF THE BABYLONIAN TALMUD ETC., PHILADELPHIA, 1987, PP. 67-80.

48. וז"ף, דרכי המשנה, עמ' 194-195; ווי"ס הני"ל, עמ' 162; זכר, הנא"ם, ב"י, עמ' 130; הימאן, עמ' 578 המונה ארבע עשרה דוגמאות; אלבק, מבוא למשנה, עמ' 232. והשורה יד מליאבי סימן דל"ח ה"ד באר"כ כ"י מהבירו ולא מתכיריו ובמקום אביו אין הלקה כמותו.

49. ראה למשל 19-16, VOL. 16, COLS. 17-19 והספודות המצויינות שם.

50. שמואל ספראי, "המקומות לקידוש חזשים ולעירובין והשנה בארץ לאחר המדבר", חרביק ל"ה (משכ"ל), עמ' 27-38 = ארץ ישראל וחקירה בתקופת המשנה והתלמוד, חש"ד, עמ' 29-42. הציונים להלן מתייחסים לחרביק.
 51. עמ' 29.
 52. עמ' 30.

בעל טורי אבן ובעל תוספות יום טוב מחוצים שרי"ב התכוון לר"ה ויום הכפורים של יובל גלבן, אולם אין דבריהם נראים כי למה לנגחה בנין אב אם תצי מתמקרים יוצאים מן הכלל לכן יש לכבד את מירוצו של ר' יעקב עטלינגר בערוך לנר. לזעמו, רי"ב באמת התכוון לומר שאומרים מלכיות אף בתענית צבור והמשנה בתענית היא לשיטת רבי ולא לשיטתו, 446 מאידך, אולי רי"ב פסק כאביו ר' יהודה במשנה תענית שם שאף זכרונות ושופרות אינן נאמרות בת"א. באשר לשעת מלחמה, הוא מדייק מדבריו הני"ל של ר' אדא דמי יפו ששעת מלחמה שיה לר"ה וירובל מכל הפחינות ואם אומרים מלכיות זכרונות ושופרות גאלה אומרים אותם אף בשעת מלחמה וכן משמע אף מדברי רש"י שם. כמוכן אפשר לחלק על דיוק זה ולומר שר' אדא עסק רק בזכרונות ושופרות ואין להסיק שיש לומר מלכיות בשעת מלחמה. מכל מקום המגמה של בעל ערוך לנר סבירה. יתכן שרי"ב פסק לומר מלכיות אף בת"צ ו/או בשעת מלחמה וחלכות אלו לא הגיעו אלינו. אי אפשר להקשות נגד ה"בנין אב" שהוא בנה ע"י שתיקת המקורות.

שורה 26] היכן אומרה לקדושת היום

בזוהר לשורה 13 ושורה 20, אף שורה זאת נראית כתוספת של השתם כי היא מופיעה לפני לשון התענה "תניא". יחד על כן, היא חסידה במקבילות בספרא ובתוספתא. בודס, הפרט השני אינו מעלה ואינו מוריד כי במקבילות אין צורך בשאילת מבוא. הרי בספרא

כ"א כתוב: "דבר שמעון בן גמליאל או' קדושת היום עים הזיכרוןות. אמר רב שמעון בן גמליאל: מה מצנינו...". ויש ניסוח זהה בתוספתא. כלומר, שם הנושא העיקרי - מקומו של קדושת היום - כלול במשפט הגוף ולכן אין צורך בשאילת מבוא. מאידך, אצלנו בלי השאילה בשורה 26 אין שום להחשיד: "[רבי] אומ' אומדן עם מלכיות" כי

לא היינו יודעים את הנושא של הכינוי המתורבר. אם כן, יש לומר ששורה 26 היא חלק אינטגרלי של הברייתא למרות שהיא מופיעה לפני תבנית "תניא" ובאמת כבר ראינו

תופעה דומה בשורה 20.²⁴⁶

46. ועיי' בקול הרוח ושוננים לדוד המפלפלים בענין זה.

46. להצעה דומה ראה להלן סמוך להערה 61.

246. אבל ראה מה שכתבנו לעיל בשורה 13 בפנים ע"י הערה 40. נשמא לאחר שהוספו שורה 13 מישהו הוסיף "תניא" בשורה 21 ו-27 כדי לאחד את הסגנון: ומני...תניא/ ומני...תניא/היכו...תניא.

הצעה זאת אפשרית. אולם אף אם נדחה אותה ונאמר שר' זירא באמת התכוון לתרץ את טענתו (למרות שלשון הדין מרמזת לר' זירא) 56א אין הכרח לקבל את תירוץ של ר' זירא. ראשית כל, העיקר חסר מהתפוסה. הרי מהתפוסה נראה שהתפוסה באמת עוסק במסד האמריה, לא במסד המקיעות. שנית, תירוץ של ר' זירא רק מתאים לגימטא המבלי "ועשה כרבינו/כרבינו". אבל בכל המקבילים כתוב "ואמר כרבינו/כרבינו" ואם כן הדגש ומקורי היה על סוד האמירה ולא על סוד התקיעות.

(2) שנינו בקטע המקביל בחוטמתא כ"י 1:

"ר' שמעון בן גמליאל אומר קדושת היום * אמר רבן שמעון בן גמליאל מה מציינו בכל מקום אומרה רביעית, אף כאן אומרה רביעית, ר' אומר מה מציינו בכל מקום אומרה אמצעית, אף כאן אומרה אמצעית..."

גירסת זאת מנוגדת לברייתות המקבילות בספרא, ירושלמי, ורבלי ולכן נטקסט של החוטמתא הגר"ש ליברמן השלים במקום המסומן בכוכביה: "אומר קדושת היום [עם הזכרונות]" ובמרכ"ף הוא אף הציע להפוך את הסדר בהמשך של כ"י בחמאס למקבילות. אולם הוא מסיים (בעמ' 1053):

"גם אפשר ואפשר שג' לזשלים לעיל, שו" 46, בכ"י בדברי רשב"ג 'קדושת היום [עם המלכות]' ואין צורך להפוך כאן את הגירסת ר' זירא כאלו מסורות אחרות שהיו אף במשנה עצמה אין המסורת ברורה [לגבי ריב"ז ור"ע - ד.ג.]."

באשר לנוסח במשנה, נוכיח להלן במדור הנוסח והלשון לשורות 3-4 שהמסורת במשנה אכן במטחה כמעט לחלוטין. מכל מקום לפי ההצעה השניה של פרופ' ליברמן דברי רשב"ג ערלים יפה. שהרי הוא בעצמו אמר לכלול קדושת היום בכוכביה של פרופ' ליברמן דברי רשב"ג כמו ר"ע. ואפשר לצעוד עוד צעד אחד ולומר שזהו הנוסח המקורי של דברי רשב"ג והמסורת השניה הרווחת נבעה משיבוש. ברם למרות הקטע שבהצעה נראה יותר ששנינוסח

56. הלכנו, עמ' ת"ז-ת"ו.

57. הלכנו חוזר על הצעה זאת בעמ' ת"ו. יוסף תנודי השתמש בגירסתו של ברייתא זאת שבחוטמתא כ"י ו"ד לכוון תיאוריה שלישיה - וראה להלן במדור הנוסח והלשון לט"ז ג"ל. שורה 1, טעמ' 1, ושם מארכנו במחירת שיטתו.

58. הלכנו, עמ' ת"ז-ת"ו.

59. כ"לומר, יתכן שר' זירא הגיב לשאלה שבשורות 35-37 אבל לא לתירום המפוצצות שבשאלה הנוכחית כי הם סוגגנו ע"י סתם המלמד שח"י זמן רב לאחר ר' זירא. לשיטת החוקרים בענין זה ראה להלן סוגיא י"ב, מדור הפירוש, שורה 3, הערות 13-16.

בלוד ועין טב ובימי האמוראים בעין טב בלבד והרי לוד - ואף עין טב לדעת ספראי בלוד וקוקרית 53 - שכנו ביהודה. אם כן, במשך כל תקופת התנאים ועד תדור הרביעי של וארבת חוקרית 53 - קידשו את החודש ביהודה בלבד ורק בימי רשב"ג קידשו את החודש באושא שבגליל. 54 מה גרם לכך? למה רשב"ג טעה מן הנהגת המקובל וקידש חודשים בגליל? פרופ' ספראי מסביר:

"קרוב לומר שבימי רבן שמעון בן גמליאל נשעה שמתעדה המדינה של היהדות בארץ היה רדף בעטיים של ימי המדור ורק קיסמה קיסמה עלה בידי החכמים והנשיא לכנות מחודש את מוסדות הצירוף של העם, עדיין לא העזו להזיש את קידוש החודש ביהודה ועשו זאת באיזור היישוב היהודי הטהור בגליל החמור. 55"

שורות 26-38 היכן אומרה לקדושה היום... אמר ר' זורא לומר שתוקעין למלכיות תקופי שבביריתא גלוייה לעין כל ורבנן הודגשה ע"י סתם המלמד בשורות 35-37. לפי רשב"ג בעצמו קדושת היום נאמרה עם המלכות. אם כן, למה ביום הזכרונות? מאידך, לפי ר"ע קדושת היום נאמרה עם המלכות. אם כן, למה ביום השני כשירד רכי חנוניה בנו של ר' יוסי הגלילי ועשה כר' עקיבא, אמר לו רשב"ג:

"כך הרי נראה בביבנה? ארבע הצעות הועלו כדי לתרץ תשיבה זאת:

- 1) לפי הסוגיא שלנו ר' זירא בא לענות על שאלה זאת והוא משיב שרשב"ג סבר ליה כדחיה דר"ע במדא - "שתוקעין למלכות" - ופליג עליה במדא לגבי מקומה של קדושת היום. ברם פרופ' הלכנו טוען שלכחילה ר' זירא לא הגיב לשאלה סתם המלמד כי אם ישירות לברייתא. כלומר, לכחילה, לפני ששאלת המטם נתוספה לט"ז ג"ל
- 2) "החזון ר' זירא לומר דבר אחר, היינו, הואיל ומצינו מחלוקת בין ר' עקיבא ור' יוחנן בן נורי גם לענין אין פזחין מעשרה מלכות וכו' [בסוגיא י"ג ובמיוחד בתוספתא ב"י"ב, עמ' 317 - ד.ג.]. שלא נשעה לומר שתנושא של הברייתא כאן הוא המחלוקת במשנה באז, לענין תקיעות למלכות. כלומר, הנושא הוא המחלוקת במשנה באז, לענין תקיעות במלכות, ולא המחלוקת במשנה הנאה לענין אין פזחין וכו' 56."

59. עמ' 37 ונעלמו ממנו דברי שמואל קליר, ארץ יהודה, חל אביב, תרצ"ט, עמ' 266-265 והספרות שם בהערה 5. לחזרונה, הסכים לנ"ד יהושע שורץ בסיני צ"ג (תשמ"ג), עמ' ק"ד, הערה 23 ובספר היישוב היהודי ביהודה, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 81-82.

54. ספראי, עמ' 30 מציין גם לתוספתא ר"ה ראש פרק ב' (=ל"ב א"י:ז', עמ' 309) ומקבילות לעוד מעשה של קידוש החודש שאידע באושא בתקופה זאת.

55. ספראי, שם.

3) סגרא אחרת העליהי נעצמי וזה"כ מצאחיה אצל שני פרשנים לסווגייחניו. 58. בירושלטי כאן בחוב לפני הבריחא הנידונה (לפי כ"ל): "ביחודה נהגו כר' עקיבה ונגליל כר' יוחנן בן נווי עבר ועשה ביהודה כגליל ונגליל כיהודה יצא". בהתאם לכך ימכו שרשב"ג בעצמו לא סבר כר"ע. הוא סבר שאומרים קדושת היום עם הזכרונות. אולם בזכריו הוא לא פוסק הלכה כי אם משוה את מה שנעשה בארשא למה ש"היינו נוהגים בביבנה". ביום הראשון ר' ישמעאל בנו של יוחנן בן ברוקה נהג כמו ר' יוחנן בן נורי הגלילי⁵⁹ ורשב"ג העיר כ"ל היינו נוהגים בביבנה" = ביהודה. ביום השני ירד ר' חנניה בנו של ר' יוסי הגלילי ועשה כר' עקיבא היהודאי ורשב"ג העיר כ"ל היינו נוהגים בביבנה" = ביהודה.

אבל אם היו קיימים שני מנהגים, אחד בגליל ואחד ביהודה, למה רשב"ג דגל במנהג שליש? רא"א פינסקלשטיין מציע שרשב"ג בא לפשר בין שני המנהגים האלה:

"לא ירד גימא מפער רשב"ג בין אנשי הגלילי ואנשי יודה. אף-על-פי שהוא עצמו, כששמע את ר' חנינא בנו של ר' יהושע ססור הברכות כדברי ר"ע, הילכו ואמר כד היינו נוהגים בביבנה...הציע שיאמרו קדושה היום עם הזכרונות...הרי הצליח ע"י פשרה זו לסמור את המלכות לקדושת השם, נשיטת אנשי הגליל (אלא שהם הקיפו את המלכות וזוהא מאחו אוהו? לא ירד גימא מקעו אחר מלכות, כשיסת ר"ע. 60"

ברם, למרות ההסבר הזה, קשה להבין למה רשב"ג יחדש מנהג שלישי. אם הוא רצה לפשר הוא היה צריך לפסוק כמו בבריחא הנ"ל שביחודה צריכים לנהוג כמו ר"ע ונגליל כמו ריב"נ ולא ליצור מנהג כלאיים שאין לו מקדים.

4) לכסוף נציע הסבר רביעי לנעייחניו. כשאנו עוסקים בבניה שכזאת חשוב תמיד לזכור שרבי ערד את המשנה. זאת אומרת, כשנוא אחר חולק על המשנה יתכן שזאת משום שרבי סתם במשנה בדעתו הוא ואילו בר-פלוגתיה סובר אחרת. 61 ועירון זה פתח פתח לתירוצים של רי"ף זינר ומו"ר פרופ' דוד הלבני בפירושיהם על אתר. 62 רי"ף דינר 58. שטיינזלץ ב"עיונים" על אתר ורא"א פינסקלשטיין, "ליבאורה של משנה סתומה", ספר הזיבל ליהושע פינקל, ניר יודק, 1974, עמ' 205.

59. ראה למשל היימאן, עמ' 604.
60. פינסקלשטיין הנ"ל (לעיל, הערה 58), שם.
61. להצעה דומה ראה לעיל בפנים ססור להערה 46.
62. אולם הלבני כנראה לא ראה את דברי דינר.

עסיקינו, לא במסורת אחת. בקטע שכזה קל מאד לסופרים להתבלבל ויש כמה דוגמאות של ט"ס בנוסחים אחרים של שורות אלה:

א) בבלי כ"ל בשורות 27-30 לפני תיקוניו של המגיה:
"תניא רבן שמעי בן גמליא או' בזכרונות או' באמצע
מה מצינו בכל מקום באמצע אף כאן נמי באמצע
ר' או' במלכות או' באמצע
מה מצינו בכל מקום בזכרונות אף כאן בזכרונות

כלומר, הסופר הפך את הסדר של שני המשפטים, דבר שמצינו בספרא בירושלתי ובתוספתא כ"ל וד"ר אבל לא בשום נוסח אחר של הבבלי. ובאמת המניה של כ"ל (ל*) סימו באותיות א ו-ב זעירות שסדר המשפטים הפוך.

ב) בבלי כ"א בשורות 29-30 בזב"י רשב"ג:
"רשב"ג עם הזכרונות אומרה מה מצינו בכל מקום בזכרונות באמצע אף כאן נמי באמצע."
במקרה זה הסופר עמד על טעותו חוד כדי כתיבה ומתק אותה ע"י גרשים.

ג) ספרא כ"ב בזב"י רבי:
"ר' או' מה מצינו בכל מקום אומרה באמצע אף כן או' בזכרונות."
רביעיה

גם כאן הסופר טפס את טעותו וחתביר קו בשמיהא.
ד) בתוספתא עימה המקס משוש בכל הנוסחים. ראה הטבלה בסוגיא י"ד, חזור הנוסח והלשון לשורה 1, על יד הערה 18.
אם כן, סביר להניח שבתוספתא כ"י נפלה ט"ס, במיוחד מפני שאין לגיורא זאת את וריע.

לכסוף, יש רמז נוסף שיש לחקו את התוספתא ע"פ הברייתות המקבילות. בתוספתא בזכרונות ג"י"ב (מהד' לייברמן עמ' 15 ומקביליות) שנינו: "דבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקה או': כל זמן שזקוק לשבע או' קדושת היום באמצע". סגנון זה דומה לסגנון "מה מצינו בכל מקום באמצע אף כאן באמצע" הנמצא כאן בפי רשב"ג ברוב הנוסחים, ולא לדברי רשב"ג לפי ההצעה השניה של פרופ' לייברמן.

כדי לבאר את הקטע בסוגייתנו והירושלמי תהיה עלינו לבדוק את הנושא של יום או יומיים של ר"ה בצורה הסטורית. ואמנם, שאילה זאת העסיקה את חכמי תלמוד, הראשונים, 66 והחוקרים עד ימינו. חלק מהחוקרים החענינו בעיקר בתקופת ביה שני המשנה והתלמוד 67 וחלק בתקופת הגאונים וימי הביניים. 68 כאן נספק רק בתקופה הקדומה עד ימי רב ורב חסדא. האם קיימת ראייה הסטורית לשיטתו של רב? הרי שיהי עוצא עד ימי רב ורב חסדא לא נשד ר"ה אלא ליום אחד במילית אחת, האם ארול חסיד היה חסר?

664. להמבר של ביטוריים אלה ראה גנדז (להלן, הערה 67), עמ' 266-267. מר"ד פרופ' שמא פריזמן מציע שאולי י"ה ברשא פירושו "רב" כמו בסופא נכמו בבבלי בסוגיין (ובאמת בבבלי ברוב הנוסחים כחוב ר' והכוונה לרב - ראה שה"ג ומדור הנוסח: הלשון לשורה 640). בכ"ל ובכ"ר של כל המקבילות בירושלמי כחוב ר"ה (או המשפט נשטט ע"י חוזמתו) אבל ר' שלמה סיריליו אבן גרט "רב" בירושלמי שביעיתו ראה תלמוד ירושלמי מסכת שבועות, מהד' יהודה פליקס, כרך שני, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 297.

65. עניינה, עריכתו מטכחות, עמ' 253 מציע לתקן [חסדא] ע"פ הגבלי אבל איך זכריו נראים משל סיבות: איך גירסא כזאת באה אחר מהנוסחים של הירושלמי, קשה לתגיה שר' אבא מטר בשם רב זורר רב חסדא (ראה אלבק, מנזא לתלמודים, עמ' 201, 289). וממילא תילוף השמות בין בבלי וירושלמי: גיגיל ביזמות - ראה דוגמא אצל פריזמן, מנזא, עמ' 341.

66. ראה המקבילות בבבלי המובאות במטרות הש"ס והראשונים שם וכן משנה ר"ה א"י, י"ה ע"א והראשונים שם; ביצה ה' ע"א-ע"ב והראשונים שם; ומנחות ק' ע"ב ורש"י ותוספות שם זאמ"ל.

67. ערוך לנר על אתר ר"ה לטמא; רייץ זינר לר"ה י"ט ע"ב, עמ' ריי"א-רי"ב: מדכי מדגליות, והילוקים שבין אנשי מדור ונני ארץ ישראל, ירושלים, 1938, עמ' 162 הערה 6; SOLOMON GANZ, "STUDIES IN THE HEBREW CALENDAR", PP. 157-172, ESP. PP. 256 FF ירושלים, תש"ו, עמ' ל"ל-ל"ג; יהואל טיכל סוקצניסקי, ספר ארץ ישראל, ירושלים, תשס"ו, עמ' נ"ב-נ"ד; (=CCAR JOURNAL, 1969, PP. 55-57) ובחגות עברי השונה בטמא: י"ט ע"ב עמ' 712; לרי, יסודות, עמ' 254-256; נחום וואהרטן, חגי ישראל אלול, תש"ר, עמ' 712; לרי, יסודות, עמ' 254-256; נחום וואהרטן, חגי ישראל ומדועו, ירושלים, 1959, עמ' 26-23 (זה מובטט על זרין); ארצט, משפט, עמ' 25-27; (תש"ה), עמ' ע"ב-ע"ה; אהרן סולובייצק, "בענין קידוש החודש", חדרים ז' (תש"ה), עמ' ע"ב-ע"ה; אהרן סולובייצק, "בענין קידוש החודש", חדרים כ"ב, תשכ"ו, עמ' 147-153; SOLOMON FREEDMAN, MODERN REFORM RESPONSE, HUCA PRESS, 1971, PP. 286-293; M.D. HERR, "THE CALENDAR", COMPENDIA RERUM IUDAEICARUM AD NOVUM TESTAMENTUM, SECTION I: THE JEWISH PEOPLE IN THE FIRST HUCA PRESS, 1971, PP. 286-293; ASSEN-AMSTERDAM, 1976, PP. 860-861 ה' עמ' 12-13 (קיצור של זרין); ג.ד. ה', חריב"ט (תש"ט), עמ' 76-78; עזרא פליישר, שם ר"ב (תש"ג), עמ' 249-253; והשוהו של הר', "עוד על שני ימיט של ראש השנה בארץ ישראל", שם ר"ג (תש"ד), עמ' 142-143; והשוהו של פליישר, "הערה לתארה: בדוב שני ימיט של ראש השנה בארץ ישראל", שם, עמ' 293-295; אליהו שולטן, "שני ימיט של ראש השנה בארץ ישראל", ברקאי ג' (תשמ"ו), עמ' 243-248. רוב החפצות להלן חוזרות לספרות זאת.

כוח בר"ה אטר לז ר"ע: "....רקבלו הא צר"ע לחלכה ופליגי רבי ורשב"ג אליבא דר"ע היכן אומר קדושת היום...ואם כן הא דחתו במתניתין בדברי ר"ע...היינו אליביה דרבי".

ופרופ' הלבני (עמ' ת"ד) אף משתייע טו הירושלמי כאן:

...לפי הגבלי, רשב"ג י"ט ליה כותיה (דר"ע) בחדא ופליגי עליה בהדא. אמנם יוח נראה שרבי ורשב"ג חולקים בר"ע. ורשב"ג סובר לגמרי בר"ע אלא שלדעתו ר"ע אומר: "קדושת היום עם הזכרונות אומד" וכשאר רשב"ג י"ט היך נדהגין בייבנה" החכויו בין לתקיעת במלכות וביין לקדושת היום [בזכרונות]. ואילו רבי חולק עליו וסובר שלר' עקיבא "קדושת היום עם המלכות אומד"ה, וכך סתם במשנה כאן... כן הוא גם בירושלמי ד"ז, ג"ט ע"ג, רשב"ג אומר קדושת היום עם זכרונות, "ואתויהא כר' עקיבא" (כלומר גם הוא, ולא רק רב, סובר כר' עקיבא, אין כאן דעה שלישית)."

כמוכן, אין לקבוע סמכרים בורב, אולם מכל המספרים שהובאו לעיל הטבר זה הוא חסיד, לפי שיטה זאת לא צריכים לדייק דיוקים או להגיה את הטקסט, רק צריכים להתייחס: ש"ב: דדני חלקו על ההלכה שנמסרה בשם ר"ע, ורבי סתם במשנה לפי המסורת שבידו.

שורות 39-41] ליום שני...לשנה הבאה:
אין טפק ששורות 39-40 ואף חלק משורה 41 נחרספו ע"י טתס התלמוד. זה מוכח מהמגוון של ההיאגה "והאמ' רב חננא וכ"ו, 63 מהמעורבות של ארמית ועברית, ומחמספר הגברה של ש"ג. ברור הדבר שרב חסדא לכתחילה הגיב ישירות לברייחא:

...ליכום שני יוד [ר'] חנניה...
אתר רב חסדא: לשנ"ה הבאה.
לפי שניג"ש לפני את זכריו רב ורב חסדא חובה להגיא את חסדא המקבילה מן הירושלמי (ר"ה ג' א' ע"פ כ"ל): 64

...אז: ניסן לא נחטבר טימזי [פ"ט]: מעולם לא הוקבע ר"ה ניסן ביום ל"א ולפי שהארז הממוד לניסן לעולם חסר הוא...רב אמ' : חשד' לא נחטבר טימזי [פ"ט]: לקבוע ר"ה ניג"ש לפי שאלול לעולם חסר הוא...[64]
ויכזיקשו את השנה באושא בינום הראשון...השיניניכ"ל היינו נדהגין ביבנה. והא חני קידושהו בראשון ובשניין ר' זעורה בשם רב חסדא: אותה השנה נחלקלה. מהו בראשון מהו בשניין ר' בא בשם רב: 65 שנה ראשונה ושנה השנייה. והא חני בינום הראשון ובינום השיניין? ...

63. הטיקום המקור של דברי רב בבבלי הוא ביצה ו' ע"א.
64. לשאר המקבילות בירושלמי ראה הציונים במטרות הש"ס לעיל.

3) סברא אחרת העליתה בעצמי וזה"כ מצאהיה אצל שני פרשנים לטוריגיתנו. 58
 בירושלמי כאן כתוב לפני המרייזא חנידונה (לפי כ"ל): "ביריזדה נהגו כר' עקיבה"
 ובגלגיל כר' יוחנן בן גוריון עבר ועשה ביריזדה כגלגיל ובגלגיל כיריזדה יצא". בהתאם
 לכך יתכן שרשב"ג בעצמו לא טבר כר"ע. הוא טבר שאומרים קדושת היום עם הזכרונות.
 אולם בדבריו הוא לא פוסק הלכה כי אם משהו אח מה שנעשה בארשא למח ש"היינו נוהגים
 ביריזדה". ביום הראשון ר' ישמעאל בנו של יוחנן בן ברוקה נהג כמו ר' יוחנן בן
 גוריון הגלגיל 59 ורשב"ג העיר "לא כד היינו נוהגים ביריזדה" = ביריזדה. ביום השני
 ירד ר' חנניה בנו של ר' יוסי הגלגיל ועשה כר' עקיבא היריזדה ורשב"ג העיר "כך
 היינו נוהגין ביריזדה" = ביריזדה.

אבל אם היו קיימים שני מנהגים, אחד בגלגיל ואחד ביריזדה, למה רשב"ג דגל במנהג
 שלישי? רא"א פיניקלטיין מציע שרשב"ג בא לפשר בין שני המנהגים האלה:

"לאידך גיסא מפער רשב"ג בין אנשי הגלגיל ואנשי ירודה. אף-על-פי שהוא
 עצמו, כששמע את ר' חנינא בנו של ריה"ג מסדר הזכרות כדברי ר"ע, היילל
 ואמר כך היינו נוהגים ביריזדה...הציע שיאמר קדושת היום עם
הזכרונות...היריזדה ע"י פשרה זו לסמוך את המלכות לקדושת השם,
 כשיטה אנשי הגלגיל (אלא שהם הקדימו את המלכות והוא מאחר אותה); לאידך
 גיסא מקעו אחד מלכיותו, כשיטה ר"ע." 60

ברם, למרות המסבר הזה, קשה להבין למה רשב"ג יחדש מנהג שלישי. אם הוא רצה לפשר
 הוא היה צריך לפסוק כמו בברייתא הנ"ל שביריזדה צריכים לנהוג כמו ר"ע ובגלגיל כמו
 ריב"ג ולא ליצור מנהג כלאיזם שאין לו תקדים.

- 4) לבסוף נציע הטבר וביעי לבעייתנו. כשאנו עוסקים בבעיה שכזאת חשוב תמיד
 לזכור שרבי ערד את המשנה. זאת אומרת, כשנאמר חולק על המשנה יתכן שזאת משום
 שרבי סתם במשנה כדעתו הוא ואילו בר-פלגמיה טובר אחרת. 61 ועיון זה פתח פתח
 לתירוץ של רי"ף דינר ומו"ד פרו"ד דוד הלנני בפירושיהם על אחר. 62 רי"ף דינר
 שטיינזולץ ב"עיונים" על אחר ורא"א פינקלשטיין, "לביאור של משנה סמוכה",
 פו היובל ליהושע פינקל, ניו יורק, 1974, עמ' 205.
 59. ראה למשל היימאן, עמ' 684.
 60. פיניקלטיין הנ"ל (לעיל, הערה 58), שם.
 61. להצעה דומה ראה לעיל בפנים סמוך להערה 46.
 62. אולם הלנני כנראה לא ראה את דברי דינר.

עסקינין, לא במטרת אחרת. בקשת שכזה קל מאד לסופרים להתבלבל ויש כמה דוגמאות
 של ט"ס בנוסחים אחרים של שורות אלה:

א) בבלי כ"ל בשורות 27-30 לפני תיקוניו של המגיה:
 "תניא רבי שמע' בן גמליא א"י בזכרונות אוס' האמצע
 מה מצינו בכל מקום באמצע אף כאן נמי באמצע
 ר' אר' במלכות אוס' האמצע
 מה מצינו בכל מקום ברביעית אף כאן ברביעית

כלומר, הסופר הפך את הסדר של שני המשפטים, דבר שמצינו בספרא בירושלמי ובמסופתא
 כ"ל ור"ד אבל לא בשום נוסח אחר של הבבלי. ובאמת הטניה של כ"ל (ל"ז) סימן
 באותיות א ו-ב זעירות סדר המשפטים הפוך.

ב) בבלי כ"א בשורות 29-30 בדברי רשב"ג:

"רשב"ג עט הזכרונות אומרה מה מצינו בכל מקום ברביעית באמצע אף כאן נמי
 באמצע."

ממקרה זה הסופר עטד על טעותו חוד כדי כתיבה ומוק אומרה ע"י גרשים.

ג) ספרא כ"ב בדברי רבי:
 "ר' אר' מה מצינו בכל מקום אומרה אמצע אף כן אוס' רביעית".
 רביעית
 גם כאן הסופר טפס את טעותו והעביר קו בשגיאתו.

ד) במסופתא עצמה הטקסט משובש בכל הנוסחים. ראה השבלה בסוגיא י"ד, מדור
 זנוסח וחלשון לשורה 1, על יד הערה 18.

ה) כן, סביר להניח שבמסופתא כ"ל נפלה ט"ס, במיוחד מפני שאין לגיורסא זאת את
 ד"ע.

בסוף, יש רמז נוסף שיש לחקו את המסופתא ע"פ הברייתות המקבילות. במסופתא
 רכות ג"י"ב (מהד' ליברמן עמ' 15 ומקבילות) שנינו: "רצו שמעון בן גמליאל
 ר' ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקה אר': כל זמן שזקוק לשבע אר' קדושת היום
 אמצע". סגור זה דומה לסגור "מה מצינו בכל מקום באמצע אף כאן באמצע" הנמצא
 אן כפי רשב"ג ברוב הנוסחים, ולא לדברי רשב"ג לפי ההצעה השניה של פרו"פ
 יברמן.

כדי לנאר את הקטע בסוגייתנו והירושלמי הנ"ל עלינו לכבד את הנזשא של יום או יומיים של ר"ה בצורה הסטורית. ואמנם, שאילה זאת העסיקה את חכמי התלמוד, הראשונים⁶⁶ והתוקרים עד ימינו. חלק מהחוקרים התעניינו בעיקר בתקופת בית שני ומשנה והתלמוד⁶⁷ וחלק בתקופת הגאונים וימי הביניים⁶⁸ כאן נטפל רק בתקופה הקדומה עד ימי רב ורב חסדא. האם קיימת ראייה הסטורית לשינוי טל רבך הגם מימי עזרא עד ימי רב ורב חסדא לא עשו ר"ה אלא ליום אחד במיליט אחדות, האם אלו תמיד היה חסר?

664. לחסכו של ביטויים אלה ראה גנדז (להלן, הערה 67), עמ' 266-267. מ"ד פרויט שטא פרידמן מציג שאולי ר"ה ברישא פירושו אר"ה כמו בסיפא ונמו בובלי בסוגיין (ובאמת בובלי ברוב הנוסחים בחורב' ו' והנונה לרב - ראה ש"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה 40). בכ"ל ובכ"ד של כל המקבילות בירושלמי בחורב' ר"ה (או המשפט נשטט ע"י הדומות) אבל ר' שלמה סיידילין אנו גוט יזב" בירושלמי שביעית וראה למטרירירושלמי טטכה שביעית, מהו' יהודה פליקס, נרד שני, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 297.

65. עמינות, עריכת מטכות, עמ' 253 מציג לתקן ר"ד [חסדא] ע"פ הבבלי אבל אין זכרון נראים משל טיבות: אין גירסא כזאת באף אחד מהנוסחים של הירושלמי, קשה להניח שר' אבא מטר נשם בו דודו רב חסדא (ראה אלבק, מנרא לתלמודים, עמ' 210, 289), וממילא חילוף השמות בין בבלי וירושלמי רגיל ביותר - ראה דוגמא אצל פרידמן, מבוט, עמ' 341.

66. ראה המקבילות בבלי המובאות במסורת הש"ס והראשונים שם וכן משנה ר"ה א"ג: י"ה ע"א והראשונים שם: ביצה ה' ע"א-ע"ב והראשונים שם; ומנחות ק' ע"ב ורש"י ותוספתו שם ואכמ"ל.

67. ערוך לר על אתר ר"ה לתעודא: רי"ץ זינר לר"ה י"ט ע"ב, עמ' רי"א-רי"ב: מדורי מדגליות, החילוקים שבין אנשי מדור ובני ארץ ישראל, ירושלים, 1938, עמ' 162, הערה 6; SOLON GANDZ, "STUDIES IN THE HEBREW CALENDAR", JQR VOL. 40, PP. 256 FF ירושלים, תש"ג; עמ' כ"ו-ל"ג; יחיאל מיכל טנקצינסקי, ספר ארץ ישראל, ירושלים, תש"ו, עמ' נ"ב-נ"ד; IN THE SECOND DAY OF ROSH HA-SHANAH (=CAGAR JOURNAL, 1969, PP. 55-57) ובתרגום עברי השונה במקצת: "יום שני של ראש השנה", הדואר ל"ז, גליון ל"ז, כ"ב אלול, תש"ו, עמ' 71; לוי, יסודות, עמ' 254-256; נחום וואהרט, חגי ישראל ומעוררו, ירושלים, 1959, עמ' 26-23 (זה מבוסס על זינר); ארצט, משפט, עמ' 25-27; שמואל רוזנטל, "שני ימי ראש השנה בארץ ובגולה", תורת המשפט, עמ' ז' (תשכ"ה), עמ' ב-ע"ה; אהרן סרלוביניצקי, "בענין קידוש החודש", הדורות כ"ב, תשכ"ו, עמ' 147-153; MODERN REFORM RESPONSA, :153-147 SOLOMON FRIEDHOFF, "THE CALENDAR", COMPENDIA RERUM HUICA PRESS, 1971, PP. 286-293; M.D. HERR, "THE JEWISH PEOPLE IN THE FIRST JUDAIICARUM AD NOVUM TESTAMENTUM, SECTION I: THE JEWISH PEOPLE IN THE FIRST JUDAIICARUM AD NOVUM TESTAMENTUM, VOL. II, ASSEN-AMSTERDAM, 1976, PP. 860-861 ה' עמ' 12-13 (קיצור של זינר); ג"ד, ה', חוב"ב ט"ס (תש"ס), עמ' 76-78; עזרא פליישר, סט נ"ב (תש"ג), עמ' 249-253; והשונוה של ה', "עוד על שני ימים של ראש השנה בארץ ישראל", עמ' נ"ג (תש"ד), עמ' 142-143; ותשובתו של פליישר, "הערה להתורה: בדבר שני ימים של ראש השנה בארץ ישראל", שם, עמ' 293-295; אליהו שולטן, "שני ימים של ראש השנה בארץ ישראל", ברקאי ג' (תשמ"ו), עמ' 243-248. רוב ההפניות לחלק חוזרות לספרות זאת.

כונת בד"ה אמר לך ר"ע: "וקבלו את דר"ע לחלכה ופליגי רבי ורשב"ג אליבא דר"ע היכן אומר קדושת היום...ואם כן את דתנו במתניתינו בזב"ר ר"ע...היינו אל יביה דרב"ה".

ופרופ' הלבני (עמ' תי"ד) אף טתטיע טן הירושלמי כאן:

...לפי הבבלי, רשב"ג יסבר ליה כותיה (דר"ע) בחרא ופליג עליה בחרא. אמנם יותר נראה שרבי ורשב"ג חולקים בר"ע. רשב"ג סובר לגמרי כר"ע אלא שלדעתו ר"ע אומר: "קדושת היום עם הזכרונות אומרה" וכשאר רשב"ג כד היו נהגין ביבנה" המתכוין בין לחקיעות במלכותו ובין לקדושת היום [בזכרונות]. ואילו רבי חולק עליו וסובר של" עקיבא" קדושת היום עם המלכות אומרה". וכן טמם במשנה כאן... כן הוא גם בירושלמי ד"ו, נ"ט ע"ג, רשב"ג אומר קדושת היום עם זכרונות. "ואתריא כר' עקיבא" (כלומר גם הוא, ולא רק רבי, סובר כר' עקיבא, אין כאן דעה שלישית).

כמוכן, אין לקבוע מסתרים ברוב, אולם מכל המסתרים שהובאו לעיל הטבר זה הוא חסריר בירתו. לפי שישה זאת לא צריכים לדייק דיוקים או להגיה את הטקסט. רק מסונן, אין לקבוע מסתרים ברוב, אולם מכל המסתרים שהובאו לעיל הטבר זה הוא צריכים להניח שה"ב דרבי חלקו על ההלכה שנטסדה בשם ר"ע, ורבי טחם במשנה לפי המסורת שבידו.

שורות 39-41] ליום שני...לשנה הבאה:
אין ספק ששורות 39-40 ואף חלק משורה 41 נחוספו ע"י טחם התלמוד. זה מוכח מהסגנון של ההגאה "והאט' רב חננא וכו'",⁶³ מהתעורבות של ארמית ועברית, ומהמספר המבוה של ש"ג. ברור הדבר שרב חסדא לכתחילה הגיב ישירות לברייחא:

...ליום שני יוד [ר'] חננייה...
אמר רב חסדא: לשני הבאה.

לענ' שנגש לעוש את דברי רב ורב חסדא חובה להביא את הסוגיא המקבילה מן הירושלמי (ר"ה ג' א' ע"פ כ"ל):⁶⁴

"...ר' ארי: ניסן לא נחשב מיקרו [פ"מ: מעולם לא הוקבע ר"ה ניסן ביים ל"א ולפי שהארז חסדא לניסן לעולם חסד הוא]...רב אמר: תשרי לא נחשב מימיו וכתקדושו את השנה באושא בינים הראשונים...בינים השייכים היינו נוהגין ביבנה. וזה תני קידושתו בראשון ובשניין ר' זעורה בשם רב חסדא: אותה השנה נחלקלה. מהו בראשון מהו בשניין? ר' בא בשם רב: שנה ראשונה ושנה השנייה. וזה תני בינים הראשון וביום השניין?"

63. מתיקום חסדא של דברי רב בבבלי הוא ביצה ר' ע"א.
64. לשאר המקבילות בירושלמי ראה המציגים במסורת הש"ס לעיל.

לא כנר יצאו באלול [ולמה לצאת שוב על חטאיך] אלא בגיו מודעה זאימקדש ירחא [פ'ט: אפטר בשנה זו עיברו בית דין לאליל]...המו [בבבל] משין לצומא רבה חרין יומין [שמא עיברו לאלול]. אמר לון רב מסדא: למה אום סכניסין עצמכם למספק [לשקושי] הזה? חזקה שאין בית דין מתעצלים בון [אלא חסכתנו, אם בית דין עיברו את אלול הם בודאי ישלחו שליח על כד לגולה].

כלומר, רב חסדא בעצמו מודע לכך שאלי: לעוים מעובר. 79.

6) בבבלי ר"ה ל' ע"א מסופר: "כי אתא עולא אמר: עבודה לאול" ובהמשך יש שני הסברים למה עיברו את אלול באותה שנה.

7) בבבלי ר"ה כ"א ע"א מסופר: "דבא הוה רגיל דהוה יתיב במעניחא [ימים כפור] חרי יומי [רש"י: שמא עיברו בי"ד את החודש] זימנא חזא אישוכה כוונתה" 80

סיכומו של דבר, למרות שיש מקצת עדיות על יום אחד של ר"ה בא"י, יש צורך של ידיעות המזכירות שבא"י בתקופת בית שני המונה והחלמוד לעתים עיברו את אלול וחגגו שני ימים של ר"ה. אם כן, איד רב הבע ש"סימנת עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר" היחכו שרב לא הכיר חלק מהטענות הנ"ל מתקופת החנאית. יתר על כן, למה רב חסדא בבבלי והאמוראים בירושלמי לא פירשו את הכריזמה על "היום השני" בארשא כפשוטה? למה הם הכניסו את עצמם למספק של שני פירושים דחוקים? ולמה רב חסדא סותר את עצמו - ראינו לעיל (ט"ו 5) שהוא עצמו מודע לעובדה שאלול לפעמים מתעברו? 79

שבנה פמורונה נאמרו בדבר אבל כולם מתמודדים רק עם חלק מהבעיות הנ"ל:

א) רש"י מסביר שהקורה של שני ימים של ר"ה המתואר במסנה ר"ה ד"ד הנ"ל קרה אך ורק באותה שנה; כשנתקלקלו הלויים בשיר. 81 אולם הצעה זאת אינה מתקבלת על הדעת הן מצד עצמה והן בהחשב בכל שאר המקורות שהבאנו לעיל.

79 א. אבל אולי מדובר ברב חסדא אחר - ראה ד"ף, מנא הירושלמי, צ"ע ע"א והספרות הירושמי אצל אלבק, מנא לחלמודים, עמ' 437, הערה 449.

80 לפי רוב הפרשנים העניחא" בסיפור זה הוא יום כפור (ראה הנספח, הערה 169) ואם כן סיפור זה מוכיח שלעיתים אלול היה מעובר כפי שבעל שפת אמת הרגיש בפירוש על אחר, ד"ה בגמ' רבא. ברם רב האי גאון באוצה"ג עמ' 40-41 מפרש שמדובר ב"באב ואם כן אין קשר בין סיפור זה לעניינינו אולם אין דבריו נראים (ראה בהערה הנ"ל).

81 ביצה ו' ע"א, ר"ה מימות עזרא. והטברו דומה לדברי רב חסדא בירושלמי ר"ה הנ"ל בפנים סמור להערה 64 א.

הבראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום. פעם אחת נסתהו הפיזים מלברוא, ונתקלקלו הלויים בשיר, החקינן שלא יחזקו מקבלין אלא עד המנחה, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה - נוהגין אותו היום קודש ומחר קודש. משחוב ביהמ"ק חתקין רבן יוחנן בן זכאי שיהי מקבל: עדות החודש כל היום.

הפירושים למסנה זאת 76 אבל נראה בעליל שהו בזמן הבית והו לאחר המדבר חגגו ס שני ימים של ראש השנה.

עוד חמש משניות ושלש ברייתות מסיחות לפי תומן ששני ימים של ר"ה היו מקרה במקופת המשנה. 77 במיוחד ראוי להדגיש את המשנה בעירורבין (ג'ז'ט'): :

"רבי יהודה אומר: ראש השנה שהיה יזא שמא מתעבר...ועוד אמר רב: יהודה: סמונה אדם על הכלכלה ביום טוב הראשון ואוכלה בשני. וכן ביצה שנוולדה בראשון תאכל בשני...רבי דוסא בן הרכיס (דור ראשון) אומר: העובר לפני החמה ביום טוב שלראש השנה אומר: החליצנו ה' אלהינו את יום ראש החודש הזה, אם היום אם למחר. ולמחר הוא אומר: אם היום אם אמש..."

78 ופס: אולי לטעון שתלק מהחלכות הנ"ל (במס' 3) נאמרו להלכה ולא למעשה.

קשה להעלות על הדעת ששמונה הלכות שונות מניחות שיש שני ימים של ר"ה באופן טי בלבד. יתר על כן, אי אפשר להחלש מפוסה של הכריזמה זידן. אמנם בבבלי "וכסקדשו ראש השנה בארשה ירד ר' יוחנן בן ברקיה...לינו שני ירד חנניה ברם בספרא, הוספתא, ובשלש המקומות בירושלמי שנינו: "וכסקדשו את השנה ביום הראשון עבר...ביום השני עבר וכו'" לשור שלא משתמעת לשתי פנים ובכל כי בא בשם רב מפרש בירושלמי "שנה ראשונה ושנה שנייה"

מסופת האמוראים יש שלש עדיות על שני ימים של ר"ה. בירושלמי ר"ה א"ד,

ב על המשנה "ועל אלול [שולחית שלחיים לגולה] מפני ר"ה, על חשרי מפני חקנת ח" גרסינו: 79

אה ביצה ר' ע"ב-ה' ע"ב: עירובין ל"ט ע"א-ע"ב; המשלחות של אלוק ל"ה. עמ' ז'ין הנ"ל; וסוללותייביק הנ"ל. ויש לציין שאפילו לאלה שספרושים שמדובר בכל אה אלבק שם: גנדרז הנ"ל, עמ' 252-256; וז.א. שמינינפלד, חרביק נ"ד (חשט"ה).

3 ואילך) ר"ה דומה לכל ראש חודש ויש אפשרות שהוא יימשך יומיים בגלל עיברו בייעית י"ב; שבח י"ט:ה: עירובין ג' ד"ט-ט': מנחות י"א:ט': עירובין ב"ה: עמ' נ עירובין ד' ב'ג-ג'. ל"ב עמ' 104-105; מוספתא ר"ה א"י-א"י-ב. ל"ב עמ' 3; ירוש' מ"ק ג' ה' פ"ג ע"א.

שורח מוס' לביצה, ו' ע"א, ד"ה מימות. יש מקבילה בירוש' חלה א"א, נ"ז ע"ג.

ברם, גם שיטה זאת אינה פותרת את כל הבעיות שהעלינו לעיל. היחבן של האמוראים האלו לא הכירו מלך מהמשיניות וההבדלים שהובאו לעילק ואם בימינו לא נהגו לעבר את חודש אלול, למה רב הסדא, עולא, ורבא מעידים על עיבודו של חודש זה? ואף אם בדרך כלל לא נהגו לעבר, היאך רב אומר שמימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מערבי?

ה) פתרון המישי הוצע ע"י ש.ז. צייטלין.⁸⁶ לדעתו ר' אבא אמר רב בירושלמי

יידע ללא ספק את דברי הברייתא הברורים על יום ראשון ושני של ראש השנה; ומה סיבות המוצאות לומר שכונת הברייתא לשתי שנים ויצרופות השנה פשוטה. בימי של אותו אמורא נהג ראש השנה רק יום אחד ואילו הברייתא מדברת על שני ימי ראש השנה.⁸⁷

ודבר דומה קרה אף בבל בימינו. הוא משיך ואומר:

"לאסיתו של דבר אין סתירה בין הברייתא והאמוראים. את ר"ה חגגו שני ימים בתקופת המנדלון ביבנה ובאש. אולם בסוף המאה השנייה לספירה, בימי ר' הודיה אנשיא, נקבע הלוח בחלקו משום צורך השעה, ביחוד בענין ר"ה וי"ב. אז קבעו שנים כיפור לא יחול ביום ששי או ביום ראשון (ר"ה כ' ע"א) וראש השנה יהיה נעשה יום אחד."⁸⁸

הוא תולה את התקנות האלה בניסיונות ההסטוריות דאז - מרד בסוריה ונב"י ומלחמת סוררים קיסר בפרהים גרם לניחוק בין יהודי בבל ויהודי א"י. ברם בהמשך הוא סותר את עצמו. הוא טוען שקבעו אז שאלול יהיה תמיד כן כ"ט ימים וראש השנה יחול בשלושים בו וייעשה יום אחד.⁸⁹ אבל כשר"ה חל במקרה ביום ד' או ו' יהזל יר"כ ביום ו' או א' וזה יגרום לקשיים הרבה. במקרה כזה עיברו חודש אלול יום אחד ור"ה נדחה יום אחד כפי שראה מהטיפור על עולא (ר"ה כ' ע"א). שיטה זאת אינה עומדת בפני הנקודות. צייטלין אינו מתייחס במפורש לדברי רב אבל מדבריו משמע שרב לא הכיר את המצב בתקופת המנאים ואף בימינו כללו לא היה כלל אמיתיו יתר על כן, לשיטתו רב הסדא וכו' גם לא הכירו את המצב ששרר כמה זורות לפניו ולכן נדחקו לפש מה שפירשו.

85. שם, הערה 77.
86. בשני מאמרו הנ"ל. אני מצטט ממאמרו העברי.

ב) רי"ץ זינר נזקק לענייני בחידושו לר"ה י"ט ע"ב. הוא כותב (בעמ' רי"א):

"ממרא ז' דרב רבן הא דאמר רבי' יניסו לא נחעבר מימיו' (ירושלמי סנהדרין א"ב, י"ח ט"ד)⁸² לא קאי אלא אומן דבית שני קודם החודש והיו השנים בתקנו והזיזו מקדימין לבי"ד להעיד על ראיית הלכנה... אבל לאחר חודש הובית שהוכסלו המרות והזכרים היו בחזקת סכנה נשתה העדים לכוזאם בארז ואלול."⁸³

במור הוכחה הוא מביא את הברייתא שלנו על אושא, המשנה ה"ל מעידוכיו, המעשה של עולא ועוד. הוא מסיים (בעמ' רי"ב): "ותימה על הסוגיא לקמן דף ל"ב ועל הסוגיא בירושלמי דסנהדרין ה"ל דהנכיסו בדוקקים גדולים לתריץ הא דתניא בתוספתא שקדשו באושא שני ימים דר"ה...". מסתבר איפוא שאין לו תירוץ לדברי רב הסדא ואף הייזו לדברי רב אינו עומד בפני הבקורת כי רב בבל אינו מדבר על חסופת בית שני בלבד אלא אומר שמימות עזרא ואילך וכוונתו שעד יתכן לא מצינו אלול מעובר."

ג) פתרון שלישי העלה ע"י אליעזר לוי (יסודות, עמ' 255):

"כדי לצאת מטפקות אלו [של משנה ר"ה ד'י:י] הני"ל ולאפשר לחוג ר"ה החל מאור ל"ה נחלמח סידרו חז"ל שני דבריי: ראשית, לא עיברו חודש אלול. ושנית חייקנו שהשלתיו יוצאיו על אלול מפני ר"ה [משנה ר"ה א'ג:י]. ומענין לשון דברי חז"ל. לא נאמר 'שלא עיברו חודש אלול' אלא 'מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר'. אמנם החזיקו בעיבור החודש על פי ראיית העדים, אבל קיבלו רק עדים שעדותם נראתה בעינייהם. לכן הזכירו את העובדה שמימות עזרא ואילך לא מצאו אלול מעובר וקבעו הלכה למעשה שמכאן ואילך יהיה יום שלשים באלול ראש השנה."⁸⁴

מכונן אין רגליים להסבר זה כי הוא עומד במחירה לכל ההוכחות שהבאנו לעיל.

ד) פתרון רביעי דומה במגמתו לדברי רש"י. מרדכי מרגליות אומר שר' אבא נשם רב בירושלמי "נזקק לפדש את הברייתא הזאת שנה ראשונה ושנה שנייה" הרי שלא ידעו על יו"ט שני של ר"ה וראה פירושו של ר' זעורה בשם רב הסדא שם: 'אוהה ושנה נתקלקלה' מבאן שלא היה ידוע להם יו"ט שני של ר"ה אם לא כשהשנה נתקלקלה. ובאשר לדברי רב תימות עזרא ואילך וכו' הוא רואה בהם מידה גדולה של אמר כ: "ברוב הזמנים לא חגגו בא"י ב' ימים של ר"ה"⁸⁵ כעבור ארבעים שנה מ. ד. הר חזר על הדברים בקיצור: "י"כ נובע מסוגיית הירושלמי שבדרך כלל לא נהגו בארץ שני ימים טובים של ראש השנה"⁸⁴ ולכן הסביר את המעשה באושא ע"י "הירוצים דחוקים שונים ומסוגים"⁸⁵. זו אחת מהמקבילות לסוגייתנו בירושלמי - ראה מסורת הש"ס לעיל.

82. מרגליות הנ"ל.
83. מרגליות הנ"ל.
84. הר הנ"ל בהרביץ מ"ט, עמ' 77.
85. שם, הערה 77.

היום מבוטס במידה נכחה על הלוח המבלי. גם בלוח המבלי יש מחזור של חשע-עשרה שנה ובמקורות בבליים מאוחרות שנה העיבור נופלה בשנים ג, 6, 8, 11, 14, 17, 19 כמחזור שלני. אולם יש המבלי עקרוני. בלוח המבלי היה אפשר לעבור את השנה ע"י הכפלת חודש אדר אגז אלול ואילו בלוח העברי היו מעבירים רק ע"י הכפלת חודש אדר. מכיון ששני הלוחות דומים בכ"כ הרבה פריטים מציעים ורכולדר צווייטברג שרוב בסוגיין בא לחתנגד ללוח המבלי. "עיסותו עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר" אינו מתכוון להיצי מלא מילי חודש המז אלול לאילול ב"ז. רב דעה להזגיש שבליה העברי לא מעבירים את השנה ע"י הוספה של אלול ב"ז. בתוך סיוע הם מציינים לטנהורין י"ב ע"א:

"ת"ד: אין מעבירין את השנה לפני ראש השנה ואם עיברה אינה מעוברת, אבל הפני הדחק מעבירין אותה אחר ראש השנה מ"ד, ואפ"כ אין מעבירין אלא אדר. אינן וראו שלחו ליה לרבא... אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו לו נציב אחר ב"ר שמו בן אהרן הכהן [אג]...".⁸⁸

למרות הקסם שבחגיגה זאת יש בה כמה קשיים רציניים. היא מסבירה את דברי רב אבל לא את דברי רב חסדא. אפשר לטעון שסתם החליטו כאן לא הבין את דברי רב וחכמים אחרים שלא במקומם אבל ב"ר שרוב חסדא עדיין הוטרד ע"י התעשה באושא. הוא סבר שיש רק יום אחד של ר"ה ולכן נדחק לפתש את הברייתא. יתירה מזאת, הסוגיא המקבילה בירושלמי סותרת את הפירוש של ורכולדר-צווייטברג כפי שהם עצמם הרגישו. 91 שם נאמר כפי שראינו: "רבי אומר ניסן לא נחשב מימינו...". רב חסדא אמר שיש לא נחשב מימינו. כלומר, לעולם לא עיברו את אדר ואלול. ואם רב עוסק באלול ב' אזי רבי עוסק באדר ב' וכלום אפשר להתיע שאף פעם לא הוסיפו אדר ב' לשנהו

נוכחנו לדעת, איפוא, שכשם שאין פתרון פשוט לכל השאלה של יום אחד או יומיים של ר"ה כך אין הסבר פשוט לדברי רב רוב חסדא בסוגיין וחזר עדיין לא בא על פתרונו.

90. ראוי להוסיף שחוקר אחד, האג MEMORIE, ניסה לתוכיח אותנו דבר מיינספיטוס, מלחמות, ב"י, י"ט, ד', מהדורת שטרונ, ע"פ 180. למראה מקומות (מאמריו אינם נמצאים בארץ) ולטהירת שיטתו ראה ZANG 59, "ELUL, DER SAHITZE COHN, BERTHOLD (1905), PP. 822-824; D. SIDERSKY, "LA PRETENDUE INTERCALATION D'UN SECOND ELUL ETC.", REV 58 (1909), PP. 293-296.

91. בעמ' 238, הערה 17.

חזרו ששי חועלה ע"י שלמה גנדז. 87 הוא מציע שנים רבי רוב הוחלט שאדר ל תמיד יהיה חסרים כדי שיהודי הגולה יזעו לפתוח מתי חלים ר"ח ניסן וחשיר ויכיים של חמישים המסוימים ביותר. הוא מטי"ד:

"THIS IS THE ORIGIN OF THE VARIOUS TRADITIONS ACCORDING TO WHICH THE MONTHS OF ADAR AND ELUL WERE ALWAYS DEFECTIVE. THESE TRADITIONS ARE TO BE REGARDED AS PROPOSED REFORMS AND INNOVATIONS, INTENDED TO REGULATE THE CALENDAR AND TO REMOVE THE DOUBTS OF THE PEOPLE CONCERNING THE DATES OF THE MAIN HOLIDAYS. THESE RULES WERE THE PRECURSORS OF THE FIXED CALENDAR, CONCEIVED AND PLANNED WITH THE INTENTION OF DOING AWAY WITH THE NECESSITY OF SENDING OUT MESSENGERS AND WITH THE CUMBERSOME INSTITUTION OF THE TWO HOLIDAYS OF THE MAIN FESTIVALS. IT IS THEREFORE RATHER NAIVE AND UNCRTITICAL ON THE PART OF THE GEMARA, THE BABYLONIAN AS WELL AS THE PALESTINIAN, TO RAISE AN OBJECTION TO THESE RULES BECAUSE OF THEIR CONTRADICTIONS TO THOSE PASSAGES OF THE MISHNA, TOSEFTA AND BARAITHA WHICH REFER TO THE DISPATCH OF MESSENGERS AND TO THE OBSERVANCE OF TWO NEW YEAR'S DAYS. FOR THESE RULES WERE DEVISED AND INTRODUCED WITH THE PURPOSE OF CONTRADICTING AND REFORMING. THEIR AIM WAS TO REMOVE THE SHORTCOMING OF THE OLD EMPIRICAL CALENDAR."⁸⁸

אך לית מאן דפליג שעדי ימי רבי היו לעתים שני ימים של ר"ה (כפי שנגרד בעצמו ית) אבל רבי רוב החליטו לחדש שיטה חלשה ולכן הם אמרו מה שאמרו. ברם, גם זה זאת בעיקרית מאד. ראשית כל, צריכים להניח שרוב ורב 88 היו שקרנים שבאר ענה את הציבור כדי שהיה יסכים לשיטה החזשה. שנית צריכים להניח שרוב חסדא מוראים בירושלמי לא יזעו על הידוש וזו ופירשו את הברייתא ברוחק כדי להתאימה ול החדש. הרי אם נאמת חל שינוי הם היו צריכים למסור בפשטות "אוקי" רבי ר/אלול לעולם חסד" וכדומה. לכסוף, אם רבי רוב החליטו על שינוי זה למה כעבור י דורות רב חסדא, עולא, ורבה מספרים על עיבורו של חודש אלול?

הפתרון הנדעו ביותר לבעיה שלנו הוצע ע"י ורכולדר וצווייטברג. 89 הלוח העברי במאמר הנ"ל. סס, עמ' 271.

א. אן ארלי רק רב - ראה לעיל, הערה 84. REN ZION WACHOLDER AND DAVID WEISBERG, "VISIBILITY OF THE NEW MOON IN CUNEIFORM AND RABBINIC SOURCES", HUCA VOL. 42 (1971), PP. 22/-2. כאן נמצאת בעמ' 237-238.

איפוא להניח ש"מגן אבות" שם פירושו כנגד החתימה "מגן אבות" בעמידה (ג) בנוסח א"י של העמידה ברכת אבות מסויימת: "מגינינו ומגן אבותינו מנשטנו בכל דור ודור בא"י מן אברהם". על פי וכלל שצריך לומר מעין חתימה סמול לחתימה (פסחים ק"ד ע"א) יש להניח שהחתימה המקורית היחה "מגן אבות". אולם לפי תיאוריה זאת, למה ומתי שינו את החתימה ל"מגן אברהם"? יתכן שהשינוי נבע מספר בן ספרא (נ"א:י"ב), ספר שחז"ל הכירו היטב,² נרמזות שם שלש נכרות נפרדות לשלש האבות: "הודו למגן אבותה... הודו ליצור יצחק... הודו לאביר יעקב...".² אם כאמור חל שינוי בחתימה ברור שהשינוי חל לפני זמנו של ריש לקיש הנ"ל. יש אפשרות איפוא שהשינוי "אבות" במשנהנו נובע לא רק מחוכנו של הברכה אלא אף מחתימתו במקורף המשנה אבל לאור התיאור הסותר הענין מעורר בדיוקה נוספת.

שורה 1] ג' בוררות

יש ארבע שיטות עיקריות לגבי מקורו של כינוי זה:

א) הברכה נקראה "גבורות" על שם תחילתן "אמה גבור³ ואטנס מצינו ביטוי זה בחתימה כל הנוסחים השונים של ברכה זאת הן בגבל הן בא"י¹. וב' ברם לפי סברא זאת היינו צריכים להשתמש בכינוי "גבור" או "גבורים". יחד על כן, שמות הברכות של העמידה לקורות מחוכנס, לא מתחילויותם.⁴

ב) אלבג, 5 בהתמכו על השערה של לעב⁵ הצייע שגם החתימה המקורית היחה "האל ראה מצי, סגל, ספר בן ספרא השלים, ירושלים, חשל"ב, עמ' 36-42 והטפירות בעמ' 37, הערה 1.

גא. להתפתחות הענין השור אלבגו לחיינו.

3. ראה למשל חרפות לחעניה ב' ע"א סוף ד"ה ותיב: "אי נמי משום דהניכיה מתחלת בגבורה להבי נקט גבורות". וכשיטה בעלי החופות נקטר פיעטרשיקא למשנתנו: גולדשמייטל נחרגמו הגרמני לשינה בתענית ב' ע"א, הערה 1; ואלבגו, התפילה, עמ' 34.

4. לשמות הברכות בעמידה ראה מגילת י"ז ע"ב-י"ח ע"א ואלבגו, התפילה, עמ' 33-47.

5. ג-517, P. 517-518 (1902), P. 46 מנא הוא אימץ את הצעתו של לעב ונטפדו הפילה, עמ' 34 הוא אף ייחס את הצעה כדי להסביר את הסונו "גבורות".

- 1. LOEB, "LES DIX-HUITS BENEDICCTIONS", REJ XIX (1899), P. 19, N. 3.
- 2. לעב משער בד סמול מנחה להרכיח שכל הענין של "החיות והתענים" נוסף לברכה "גבורות" ע"י הפורשים נפולמוס עם הצדוקים. וכך שיער גם גינצבורג, פיר"ה, ד', עמ' 164-168 מעלי שראה את לעב.

סוגיא י"א - מדור הנוסח והלשון

שורה 1] סדר ברכות...
 תמילה "סדר" מששת בספרות חז"ל במובנים שונים. אולם אין ספק שבמשנתנו "סדר"

הוא אחד מהסדרים של עבודת ביה המקדש או בית הכנסת כדוגמת הסדרים האמיתיים: סדר התמיד (תמיד ז' ג''), סדר הקרבנות (חוספ' כפרדים ג' ג' 19, לייב' עמ' 247), סדר מנחת (חוספ' מנחות א"ב, צוק' עמ' 513), סדר תקיעות (ר"ה ד"ס:), סדר ורידת של יום הכיפורים (חוספ' ברכות ג' ג' 8, לייב' עמ' 18), סדר תעניות (העניית בי"א:), ג"א:), סדר ברכת המזון (ברכות מ"ח ע"ב), וסדר הברכות (פסחים ק"ג ע"א; ק"ד ע"א; חולין כ"ד ע"ב).¹

שורה 1] אבות

כמה חוקרים כבר זנו ביחס שבין ברכת "אבות" לחתימה "מגן אבות" וא מצד אחד אין

בכך קושי כי יתכן ששם הברכה נובע מפתוחה ("אלהי אברהם... יצחק... יעקב") או מאמציעיתה ("דודוך חסדי אבות"). יחד על כן, החתימה "מגן אבות" מופיעה בכל נוסחי העמידה ששרדו, וב' כבר היחה מוכרת לריש לקיש (פסחים ק"ז ע"ב ומקבילתו) שחיפש לה אסמכתא מקראית, ומבוססת כנראה על הפסוק "אל חידא אבות אנכי מגו לך" (בראשית ס"ד:א). מאידך, החתימה בעמידה בודד כלל מסמכת את עיקר עניינה וחוכנה של הברכה ואם כן החתימה "מגן אבות" לקוויה נחמד. יתירה מזאת, יש שלש טיבות לחשוב שהחתימה ס"ד:א:), מאידך, החתימה בעמידה בודד כלל מסמכת את עיקר עניינה וחוכנה של הברכה ואם כן החתימה "מגן אבות" לקוויה נחמד. יתירה מזאת, יש שלש טיבות לחשוב שהחתימה

המקורית היחה "מגן אבות": א) במשנתנו ברכה זאת מכונה "אבות". ב) חלק מהבסויים ב"ברכה אתה מעין שבע" זהים לחתימתן של אתה מברכות העמידה: "מתיה מתים במאמר" כנגד החתימה "מתיה המתים", "האל הקדוש" כנגד החתימה "האל הקדוש" וכדומה. אפשר

1. הסתייגותי בדברי נעים כהן, חריבין, נ"ב (חשל"ג), עמ' 551-550.

2. ואני תמיבס על דברי 2, P. 500, N. 2 (1910), P. 54 BROYD, MGWJ, H. והיינטן, עיזני תפילה, עמ' 40-41 וביקורתו בתעורר לאלבגו, התפילה, עמ' 393, הערה 8. וראה גם אלבגו, עמ' 34; פיינקלשטיין, מסות, עמ' 271-272; ואלון, מחקרים ב', עמ' 129

- 1. תקיעים של נוסח א"י פורסמו ע"י: P. 433, 594; J. MANN, HUCA, 2 (1926), P. 306.
- 2. ויה נכללו בחלקים באפאלאס מדעי יחד עם נוסחי בבל וצאצאיהם ע"י פיינקלשטיין, מסות, עמ' 292 ואילך. לאחד מכו ש. אסף פרסם קטע אחד של נוסח א"י של העמידה בספר דינונגו, ירושלים, חשל"ט, עמ' 272 ואילך.
- 3. יעקבסון, נתיב בינה, כרך א', עמ' 272 ואילך.
- 4. לטעה באמצע הערה 9.
- 5. S. SCHECHTER, JQR OS X (1898), P. 656, 658; I. ELBOGEN, MGWJ, 55 (1911), P. 433, 594; J. MANN, HUCA, 2 (1926), P. 306.

להבדילו מ"שאיילו גשמיים" שנחוספה לברכת התנאים.

בסיכום, יש לבכר את הפירוש האחרון כי הוא מתאים לשימוש המקראי והתנאי במילה "גבורות" ואף מטביר את היווצרותו של הביטוי "גבורות גשמיים".

שורות 2, 4, 6, 13, 20, 25, 27, 36, 38] מלכיות... למלכיות...

משה'ג יוצא שניתן להגות את הדברים של שמת עץ המסתייגים ב-הן בשתי דרכים: יות, יות. איווהי הודך הנכונה? סגל חשב ששהיה לוגיטימיותו.¹⁴ ברם הוא הסתמד כידוע רק על דפוסי המשנה. אחריו טענו כמה חוקרים ע"פ כ"ק וכ"י מזרחיים שגירסא' היא לשון מ"ל כדוגמת אומניות, ע"ינת, פורעניות, וטענות ואילו גירסא' ב' היא חיקוי של לשון המקרא כדוגמת ח"ינות (ירמיהו ל"ג:ט"ז) ומלכיות (דניאל ח"י:ב).¹⁵ קוטשר אף זמביר את הטעם לשינוי שחל בין לשון מקרא ללשון חכמים:

"מאתר שהעברית אינה מתחבת הכיפות שתי חנועות [נס,] (ומכאן חוק-היצור, תוד-תיכור וכ"ר"ב ולא חוצון, חוכור) הפכה מלכיות < מלכיות (היו"ד הדגושה = ו ארוכה + יו"ד).¹⁶

לאחרונה, בר-אשר¹⁶ העלה טברה אחרת. הוא הציע שיסודות הלשון הנוהגים בענף חבלי (= נוסחי המשנה הכלולים בחור כ"י של חבלי) והזהים ללשון המקרא הטברני (כגור מלכיות) שייכים לפחות בחלקם למסורת ארץ-ישראלית מקורית בקריאת המשנה שהגיעה לבבל עם רב בראשית המאה השלישית. אולם השערה זאת עדיין מעונה בדיקה נוספת.

שורה 2] וכולל מלכיות עמם

ברוב הנוסחים כתוב "עמם" וכדומה (גירסא' ב'). אולם גירסא' זאת קשה להלמה כי מדובר ר"ע מחבר שר"ג' רוצה לומר שכוללים מלכיות דוקא עם קדושה השם. פירוש זה משתקף אצל הראשונים המפרשים "עם קדושה השם" במשנה (גירסא' ז') ואצל כ"י פ' שגוס "עמה" 14. סגל, GRAMMAR, עמ' 129; סגל, דקדוק, עמ' 92.

15. קוטשר, מחקרים, עמ' ק"ח-ק"י; E. Y. KUTSCHER, A HISTORY OF THE HEBREW LANGUAGE, JERUSALEM-LEIDEN, 1982, P. 128 וזוטרות שם ועמ' 206, 210. 16. במחקרים, עמ' ק"י. 17. במאמר הנ"ל (לעיל, הערה 15), עמ' 215-216.

הגבור" ורז' כנראה שמכאן טעם נוסף לכינוי "גבורות". ברם, אין שום נסיים סקסטואלי להשערה זאת כי חזימה זאת נזכרת כבר במשנה (ברכות ה"ב) ונבבלי (כ"ט פ"ה ע"ב) וכו' כל הוסתים הנ"ל מסיימים בחתימה "סחיה המתח"ל.⁷

ג) והיטוי "שטיב הרה וטוריד הגשם" נקרא גשנה ברכות ה"ב, מענית א"א וערד⁸ "גבורות גשמיים". כמה חוקרים סברו שדה המקור לשם "גבורות"⁹ ברם קשה להניח שהברכה כולה כוננה על סם חוספת שנחוספה רק בימות הגשמים.

ד) לעף וגניצבורג הוכיחו בראיות מוחכות¹⁰ ש"גבורות" במקרא בלשון רבים תמיד מתכוון לנפלאותיו של ה'. כמו כן "נסים וגבורות" הוא צמד-מילים נפוץ במדושי החנאים ובתפילות.¹² אם כן, הברכה השניה של העמידה נקראת "גבורות" כי היא עוסקת בנפלאותיו של ה' יבעל גבורות¹³ ובראשו ב"חתימת המתיים". "גבורות גשמיים" נחוספו דוקא לברכת "גבורות" כי בא"י אין נכ יומר גזול מגשם. לעף זוגינצבורג גם מדגישם שהגירסא הנכונה של הביטוי השני היא "גבורות גשמיים" ולא "גבורת גשמיים" כי רק "גבורות" בלשון רבים פירושו נכיים. הביטוי "גבורות גשמיים" נוצר כנראה כדי לנימלטיזציה, עמ' 266, הערה 50 גם מתנגד להצעת לעב אבל מטעמים אחרים (ולא דק פורתא, שטזכיר את בלא במקום לעב).

8. חוספתא ברכות ג"ס, ליב' עמ' 14; ב"ר י"ג:ד, עמ' 115.

9. לוי, מלוד, א', עמ' 297; בן יהודה עמ' 677; לוי, יסודות, עמ' 157; אלבק בהשקפתו לחתעניית א"א, עמ' 492 וכולם מתבססים על זכרי ר' יוחנן בתענית ב' ע"א.

10. SOL. 187 (1918), 21, SOL, 21, גניצבורג, פיר"ח, ד', עמ' 158 וע"י גם בתשד שם. (אני מוזהר לזיידר הרב אליעזר דיאטנט שהפנה אותי למאמר של לעף.) השב לעיני שגניצבורג לא יאה את לעף ואף על פי כן הגיע למסקנה דומה מהז. גם באנעס חרגם במשנתנו "WUNDERTATEN" דהיינו "ניסים".

11. ראה למשל זכריים ג"כ:ד; ישעיהו ט"ג:ו; תהילים צ"י:י; איוב כ"ו:י"ד; וכו' ס"א ט"ב:י"ז.

12. ראה למשל מילח טוף פ"ב, עמ' 96; מילחא דשירה סוף פרשה ח', עמ' 144; ספרי דבריי פיסקא ש"י, עמ' 342-348 ועוד הרבה. באשר לחפילות ואה "על הניסים ועל הגבורות" והביטוי "פועל גבורות" בברכת יוצר. לביטוי זה במקופת האמוראים ראה ברכות ל"ב ע"א לטסה.

13. אבל הביטוי "בעל גבורות" אינו המקור לטונה "גבורות" אלא תוצאה ממנו כי הוא חסר בכל נוסחי א"י שנזכרו לעיל, הערה זב. ראה XI, P. 270, JE, HIRSCH, E.G. שטעה בזה ואף חשב ש"גבורות" פירושו "POWERS". ראוי להוסיף שבנוסח א"י רשימה הגבורות שונה. בנוסחים אלה ה' מחואר כ"מטפיל גאים, חזק ומדין עריצים, חי עולמית, מקיים מתים" וכו' הלאה.

1) ר' משה קזימ, 20 ר' אדוארד באנעט²¹ ור' ח'ג. שערועלע²² הציעו כי "אמרו 'עמתי' כי ג' ראשונות נחשבות כברכה אחת". שערועל אף מצביע על זכרי רב הונא בברכות ל"ד ע"א שאם טעה בשלש ראשונות חוזר לראש התפילה.

2) ר' שבתי בורנשטיין²³ הציע ש"עמתי" מוסב על קדושת השם בלבד אבל לשון הרבים מתכוון ל"קדוש קדוש קדוש" שאומרים בקדושת השם. דבר זה נוסד בלשון הפרייטא בשרדה 12: "ומניין שאומרים קדושת²⁴"

3) ר' א.א. פינקלשטיין הציע²⁴ ש"עמתי" משקף מנהג קדום של תפילת העמידה. לדעתו "משנה זו נחמרה בזמן קדום מאור קודם שהכניסו ברכת גבורות בתפילה וכן קודם שנהגו לחרום ברכת אבות²⁵ ולכן "עמתי" פירושו שכלל מלכיות בין אבות לקדושת השם. כאשר הוסיפו ברכת גבורות בדרך מאוחר הוסיפו את המילה "גבורות" למשנה העתיקה - "אבות [גבורות] וקדושת השם" - אבל לא אינו את המילה "עמתי" לשרונה שעכשו הפורנה הייתה שכולל מלכיות "עמה" = עם קדושת השם. פינקלשטיין מביא שתי ראיות למצב הקודם:

א) ברייתא בספרי דברים (פיסקא שט"ג, עמ' 395):

"ואף שטונה עשרה ברכות שתקינו נביאים הראשונים שיהו ישראל מופללים בכל יום לא פתחו בצרכם של ישראל עד שפתחו בשבח של מקום: ואל הגדול הגבור והנורא, קדוש אמת ונורא שמו, ואחר כך שמיר אסורים, ואחר כך רופא מולים, ואחר כך מודים אנתונו לך."

היג' מטיק: "צ"ל שלפי נוסח התפילה בימי מתברה אמרו ברכת קדושת השם...מ"ד אחר אבות."

ב) "ברכת אבות" כברכה אחת מעיר שבע סתמייתם ב"אל עלינו קונה שמים וארץ". יש לדון שכך היה הנוסח המקורי של ברכה זאת והחתימה "בא"ה מגו אברהם" נמוספה בדרך חידושי רבינו משה קזים, עמ' 345. הציטוט בהמשך נאמר על ידו.

- 21. באנעט, עמ' 408, הערה 27.
- 22. הדרום, חוב' מ"ב (חשל"ו), עמ' 4, הערה 1.
- 23. בורנשטיין, עמ' 97, הערה ק"ד.
- 24. במאמר הנ"ל (לעיל, הערה 18), עמ' 203-201.
- 25. שם, עמ' 202.

במשנה (גירסא ג'),¹⁷ הוא גם משתקף אצל הרבה חכמים וחוקרים המפרשים כי "ובכן מן פהד" הכלול בקדושת השם של תפילת ר"ה הוא מלכיות אליבא דרבינ'ג. יש שלש הרכחות להשערה זאת: א) נושא העיקרי הוא מלכות ה'. ב) בקטעי גניזה של תפילות א"י ובירושלמי התחיתה של קדושת השם היא "אדיר המלכות" (=מלכיות) האל מקדוש (=קדושת השם)¹⁹. ג) בתוספתא ובירושלמי נאמר ש"בגליל נהגו כדבינ'ג". אם כן, היינו מצפים לישור "עמה" (=עם קדושת השם) במשנתנו. כחוצאה מכך חכמים שונים חיפשו הסבר לחיבה "עמתי" והוצעו שלשה פירושים:

- 17. ברם יתכן ש"עמה" נוצרה ע"י קיצור של "עמות".
- 18. בסדר כרוניולוגי: יעקב רייפמן, "מעט מתרבה הערותי על תפילת ר"ה ויר"כ" הובאו לזכרון ע"י מאיר הרשקוביץ, אור המורה, י"ה (תשל"ט), עמ' 31; רבינו מאיר שטמה מדינסק, חידושי רבינו מאיר שטמה על הש"ס, חלק א', ירושלים, תשנ"ג, עמ' רל"ו; זאב יעבץ, מקור הברכה, ברלין, ה'תש"ו, עמ' 27-30 והולדות ישראל, חלק ז', ברלין, ה'תש"ט, דבר ברוך מסוף הספר, עמ' ו'; ישראל לוי המובא ע"י ELBOGEN, התפילה, פ. 675, N. 3. JOCHANAN BEN NURIS', FESTCHRIFT L. ROSENTHAL, "DIE MALKHUT R. JOCHANAN BEN NURIS', BERLIN, 1912, P. 234-240 עמ' 107; לייפציג, 1922, עמ' ה'; גינצבורג, פיר"ה, א', עמ' 174 ו'1-172-173 העברית, לייפציג, 1926, עמ' 226, 207, 230 ואילך; קארל, מקריים, עמ' 126, הערה 136; SCHIRMANN, JQR NS, 44 (1953/54), P. 137 עמ' 207 הערה 24 ועמ' 49 THE THIRSDAY OF THE HOLY DAY 'AMUDOT', HUCA 35 (1964), PP. 93-101 משפט, עמ' 100, 103-102; היינמן, עירוני תפילה, עמ' 57-55 ושוב בספרו מ"ד נור"י, שער"ט, כ"א אלול תשכ"ט, עמ' ה'1-1 ושוב במאמר "מלכיות של רבי יוחנן וספורת", בשדה חמ"ד י"ז (תשל"א), עמ' 62-67; חיים לובאן, סיני ס"ז (תשל"ל), עמ' נ"ב, הערה 14; א.א. פינקלשטיין, יליבוארטה של משנה סתומה", ספר היובל ליהושע פינקל, ניו יורק, 1974, עמ' 202; יעקבסון, נתיב בינה, כרך ה', עמ' 58-59; מ. בר איילן, סיני צ"י: (תשנ"ה), עמ' ס"ג, הערה 22. הדיונים השלמים בייחוד נמצאים אצל יעבץ, דרונטל, ליברייז, והיינמן.

אופיו הארצישראלי של "ובכן" גם מתאשר ע"י נפתלי ויזר שהוכיח (חוב"ץ ל"ד (תשכ"ה), עמ' 44-45 וחריב"ק ל"ז (תשכ"ח), עמ' 136, הערה 3) ש"ובכן" חסר בהדבה קטעי גניזה של נוסח בבל ובסדר רב סעדיה דק חוד לנוסח בבל בתקופה מאוחרת יותר, לעומתם ארחה חיים צ"ט ע"א-ע"ב = כל בר סימן ס"ד, פ"ו ע"ד = אבודרהם תסלם עמ' רס"ג סברו ששלש טעיפי "ובכן" נכתבו כנגד מ"דו. לאנדרוטה בסדר הגיון לב, קעניגסבורג, 1845, עמ' 456-457 ואל. גולדוואלד באוצר התפלות עמ' 1034 בתקון תפילה (שניהט מובאים ע"י ליברייז עמ' 94) הסיכמו לדעה זאת ואף הוסיפו ש"ובכן" נחמבר ע"י רב בנבל אולס אין רוגלים להשערות אלה.

- 19. לט"ם ראה היינמן הנ"ל (בהערה 18) עמ' 56, הערה 8.

של ועמידה של שבת²⁷ ואין סכאן הוכחה לגבי צורתה "המקורית" של כרכה אבות. והצעה השניה, של בורנשטיין, קוטעת במבט ראשון. הרי הרבה נוסחים של שורה 12 בגמרא (עיי' בשה"ג) גורסים "קדושתה". יחד על כן, בורנשטיין לא ידע ששלה נוסחים של שורה 1 במשנה גודל: "וקדושתה" (עיי' בשה"ג). אם כן, אולי "עמם" גאמח מתייחס לקדושתה = קדושתה = קדושתה. ברם, אמור לפרש את זכרי ריב"נ במשנה על פי שאילת הברייתא "ומניין שאומרים קדושתה". יחד על כן הגירסא העיקרית במשנה היא "וקדושתה" והגירסא "וקדושתה" נובעת בלי ספק מאשגרה הסופר "אבות, גבורות, וקדושתה" השם.

על כן, וארי לבכר את הפירוש הראשון. "עמם" מתייחס לשלש ראשונות ואף על פי שריב"נ כנראה התכוון שכוללים מלכיות עם קדושתה הם הוא אמר "עמם" כי שלש הכרכות הראשונות נחשבות כהתייבשה אחת. ואם האמר שזה ענין בבל מאומר של רב הונא (ברכות ל"ד ע"א), יש לומר שהוא מצוי הן אצל אמוראי א"י והן אצל התנאים כדגורסין בירושלמי ברכות (פרק ז', ט' ע"ג):

"העובר לפני התיבה וטעה: רבי יוסי בן חנינה בשם רבי חנינה בר גמליאל (חנא, דור רביעי): טעה בשלש ברכות הראשונות חוזר בתחילה... חלב רב חונה בשם רב: טעה בשלש ברכות הראשונות חוזר בתחילה...".

שורות 3-4] זכרי ר' יוחנן בן גורדי אמר לו ר' עקיבה

בדברו על מסורת אחרת אפשרית בתוספת העיר הגר"ש ליברמן דוד אגב "שהרי אף במשנה עצמה אין המסורת ברורה, עיי' לעיל ש"ר 44-45-28 ושם הוא הפנה לדק"ס אות ר' וארם ט' ואילן. גם פרוץ הלבני מזכיר את הפסק"ה הזה שבמסורת המשנה. ברם, עיי' בשניוני הגירסא כאן מעלה שכל הנראה אין כאן מסורת אחרת כי אם שינוש. בכל

27. ראה למשל, THE JEWISH REVIEW, "STUDIES IN THE LITURGY OF", A. MISHKON, P. 359 (1910), VOL. 1: אלבוגו, התפילה, עמ' 85, והערה 29 בעמ' 413-412 עם הוספותיו של היינמן; היינמן, עיני תפילה, עמ' 36 ואילן והערה 25 במיוחד; ג. אלון, "טעור הברכה", חרביק י"ד (תש"ג), עמ' 70 ואילן = מחקרים ב', עמ' 128 ואילן (להלן נציג לעשודים ב"מחקרים"); שלמה טל, "ברכה מעין שבע", חרביק מ"א (תשל"ב), עמ' 149.

28. חר"פ, עמ' 1053 ודגנו בדבריו לעל במדור הפירוש בפנים סמור להערה 57.

29. הלבני, עמ' חס"ר, הערה 8.

מאמר יחד. בברכה המקורית "קדוש אתה ונורא שמך" נאמר מיד לאחר "קונה שמים וארץ". עד כאן זכרי פינקלשטיין.

עמה נבדוק את שלשת הפירושים הנ"ל. אין ספק שההצעה האחרונה איננה עומדת בפני הבקורת:

א) אין שום רמז שיש במשמעותו משנה קדומה והוספות מאוחרות. המשנה מתארת את המנהג בימי ריב"נ וד"ע, לא בתקופה קדומה.

ב) ההוכחה מספרי היא הוכחה משתיקה. הרי אם נקבל את הקטע כפשוטו נצטרך לומר שבימי התנאים היו שתי ברכות של שבת בתחילת העמידה (האל הגדול, קדוש אתה), שתי בקשות (מתיר אסורים, רופא חולים),²⁵ וברכה אחת של שבת בסוף (מודים) כמובן, הצעה זאת אינה עולה בקנה אחד עם כל מה שידוע לנו על תולדות העמידה. אלא ברור לגמרי שהברייתא מדברת בקיצור נמוך ונחמנה כמה דוגמאות של שבת של מקום, צרכים של ישראל, וחרמה בשבת של מקום.

ג) ההוכחה מברכה אחת מעין שבע רק תקפה לשיטת פינקלשטיין שהפתיחה "קונה שמים וארץ" עם קדושת היום "אוא"א" (בלי הפיוט "המאומר" מן אבות) איננה סיכום של העמידה של שבת אלא הוא הוא העמידה של שבת.²⁶ ברם הנהגה הכללית היא שזו סיכום

25. מן ההקשר ברור שאלה הן "צרכים של ישראל" דהיינו שחיים מן הברכות האמצעיות של העמידה, ואמנם "רופא חולים" הינה החתימה העתיקה של ברכת הפיוט נא"י המופיעה שש פעמים בירושלמי - ראה אוצר לשון הלמוד ירושלמי, כרך ג', עמ' 623. (אולם חתימה זאת איננה מופיעה בקטע הגניזה של נוסח א"י - לעיל, הערה ז' - ובניגוד לזכרי פינקלשטיין בהערתו לספרי על אות). מאידך, ברם "מתיר אסורים" אינה נזכרת בשום מקור אחר. פינקלשטיין מתייחס אסורים. עמ' 18 (וזה מובא למחזור בני רומא, מהד' גולדשמידט, חל אביב, תשכ"ו, עמ' 18) וקדם לו ש"ר במובא למחזור בני אלבוגו, התפילה, עמ' 27) ששיער שבתה ברכה "גואל ישראל" בעמידה לא הייתה רומא, מהד' גולדשמידט, חל אביב, תשכ"ו, עמ' 18) וקדם לו ש"ר במובא למחזור בני אלבוגו, התפילה, עמ' 27) ששיער שבתה ברכה "גואל ישראל" בעמידה לא הייתה מברכות לגאולה משיחית-לאומית אלא על גאולת היהודים העומדים בשביה ובגיה הכלא. לדעתו, "מתיר אסורים" שבקטע הנידון כאן מתכוון לכרכה "דאח בענייני" שלנו כשבאחד מנוסחיה הקדומים ייחדו את הדיבור לשחזור שבויים.

ואם האמר ש"מתיר אסורים" ו"רופא חולים" מתייחסים לברכה "גבורות" ש"גו. יש לומר שזה בלתי אפשרי כי ביטויים אלה אינם מופיעים ב"גבורות" לא בירושלמי ולא בנוסחי א"י העתיקים (לעיל, הערה ז') וממילא לפי הקונטרס בספרי מדובר בקשות האמצעיות ולא בשלש ראשונות.

26. פינקלשטיין, מסות, עמ' 268-272.

ב) אחוים קובנעיס ש"ברכת כהנים" פירושה בר"כ + שיט שלום וזאת הזעה המשקפה בכמה נוסחים של סורה 7.32א

ג) לכסוף, יש כאלה הקובעיס ש"ברכת כהנים" פירושה "ברכת כהנים" בלבד.33

ברס, שלטת הפירושים האלה אינם גניחים אה הזעת. קשה לטעון שהמשנה כינתה ברכת "שיט שלום" בכינוי "ברכת כהנים". הכינויים לברכות העמידה קשורים לתכנס כגון אבות, גבורות וכדומה כפי שכבר ראינו. למה להשתמש בכינוי "בר"כ" אם הכוונה ל"שיט שלום" בלא לבר"כ? גם הפירוש השלישי אינו סביר. שתי המשניות עוסקות בברכות שונות של תפילות הקבט. לברכות אלה יש תמיד חתימות. אין זה מתקבל על הדעת ש"אמת ויציב" ו"עבודה" בתמיד וכל הברכות במשנתנו טימו בחתימה חוץ מ"ברכת כהנים" שהייתה מרוכבת או ורק מפסוקים. דוקא בברכה האחרונה של תפילה הכהנים (במשנה תמיד) או של השמירה (במשנתנו) היינו מצפים למצוא חתימה. לכן הפירושים מדגישים כהוגן ש"ברכת כהנים" = בר"כ + חתימה מתאימה. זאמנס, כמה חוקרים חזגישו שיט זיקה ישירה בין בר"כ והנרשאים ב"שיט שלום".34

ברס, עירון בספרות חז"ל, ננוטחי התפילה, ובמיוחד בנוטחי התפילה של א"י סגנונות קה"י - עירון שטנס נעשה בחקשר שלנו - מעלה שיט ספק גדול אם ברכת "שיט שלום" הייתה קיימת במחברותה הנוכחית בחקופת ביהמ"ק או בחקופת המשנה. הרי הכינוי "שיט שלום" ומשניות בתמיד כי מדובר בשתי ברכות שונות. שנינו בתוס' סוטה ז"ז, ל"ב, עמ' 193 ב"ב"ז: "ברכת כהנים [הנאמרת בלשון הקודש בלבד] - אלו בשעה שהכהנים עומדין על מעלות האולם" וליבולט פירש בתול"פ לוסטה עמ' 678 שמדובר בשתי ברכות שונות: בר"כ שנאמרה על מעלות האולם (תמיד ז"ב) נאמרה רק בעבודה אבל בר"כ שאמרו לפני הקטרת התמיד (תמיד ה"א) דינה כשאר תפילה ונאמרה בכל לשון.

32. משה"ג לשורה 7 יש להניח שזאת מוספת פירוש, לא גידסא במשנה. לשיטה זאת ראה המאירי לברכות י"א ע"ב; דק"ט למשנתנו אוח"ז; שושנים לדוד, פיטשוסקא, אלבק, וקחתי למשנתנו; גביריהו-גוטסנד לטרגויהו; וחשוה רש"י למשנה גרכות ל"ד ע"א ז"ה לא ישא. ה"א"ש בפירושו: לתמיד מציע שהיו אומרים "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה ומשלש בחורה" ושיט שלום בלבד מפסוקים באמצע כי רק יזכר בר"כ לאחר הקטרת התמיד (תמיד ז"ב). לפירוט פשוט יותר של בעיה זאת ראה בסוף ההערה מקודמת.

33. מוספות לברכות י"א ע"ב ד"ה וברכת כהנים; פירוש שני בורש"א, שיטת ר"א אלשבילי, מוספות רבינו יהודה, ומוספות הרא"ש שם (אבל לדעתם מדובר באמירה הפסוקים כלי נשיאת כפים בגלל הסחירה עם תמיד ז"ב); פינקלשטיין, סוטה, עמ' 265, הערה 48 ועמ' 283, הערה 86; וחשוה דנב"י, סייטור וכהו במרגוניהם של משנתנו.

זכרונות חוץ מבי"ט ושבה"ק כחוב במשנה: "דברי ריב"נ, אמר לו ר"ע. יש להזגיש זואת הגירסא הו בנוטחי אשכנז כגון כ"י"ו זאו"ז והו בנוטחי איטליה כגון ר"י"ד אלפסי זוטא. אם כן טכני להניח שהחולף סדר השמות בטעות בגירסת כ"י"ט האשכנזי בגירסת שבה"ק האיטלקי.30

וררות 3, ל' וברכת כהנים
הי משניות מזכירות את בר"כ בקשר לתפילה, ו3 משנתנו ומשנה תמיד (ד"ג, -
י"א):

...ויירדו רבא להם ללשכת הגזית לקרות את שמע.
אמר להם המטונה: ברכו ברכה אחתו וחס ברכו.
קראו עשרת הדברים ושמע והיה אם שמוע ויאמר
ברכו את השם שלש ברכות: אמר ויצ"ב ועבודה וברכת כהנים...
ש מתלקחת עתיקה בקרב החוכמים והחוקרים לגבי פירושו של הביטוי "ברכת כהנים"

שתי משניות אלה:
חלקים קובעיס ש"ברכת כהנים" היינו "שיט שלום" ובמיוחד בתמיד משום שבר"כ זכרת שרב בתמיד ז"ב. (אבל בלי כינוי זה) בתום הקטרת התמיד.32

3. בשבה"ק משה"ג בוכר יש אף מחירה פנימית בדבריו. הוא כותב בסוף: "וקיי"ל ל' יוחנן בו נורי אבות וגבורות וקדושת ה' ברם בכת"י של שבה"ק (בשה"ג לעיל, הערה 15) ומ' אבות וגבורות וקדושת ה' יומ' אבות וגבורות וקדושות השם" ולכן המחירה יב"נ אומר בטיפא של המשנה "אלא יומ' אבות וגבורות וקדושות השם" ולכן המחירה עלתה. חובה להוסיף שבכ"י"ט השמות הפוכים אף נסיפור על אושא בשורות 31, 33, 35 וברחמים לגירסת המשנה שם.

3. במשנה סוטה ז"ב, זג"ס בנוטחי כפויס בביהמ"ק ובמשנה מגילה ז"ז, עוסקים ברכת כהנים בקריאת החורה.

3. הרמב"ם בפירושו לתמיד ובהל' תמידין ומוספין ז"ז, (ומשם אצל לוי, יסודות, ה' 160, וראה הסבר בתוס' יו"ט לתמיד); הראב"ד לתמיד; רבינו יהונתן, ריא"ז, זפארק ישראל למשנתנו; הרשב"א, שיטת ר"א אלשיבילי, מוספות רבינו יהודה, ותוס' י"א לברכות י"א ע"ב; ר' מנשה מאלייא, בחידושויו לברכות י"א ע"ב באלפי מנשה, וילנא, 1822, דף ע"ט ע"א = דף' ווארשא, תר"ד, ב' ע"א; GINZBERG, L. TALMUD: THE OLDEST TREATISE OF THE MISHNAH, JOURNAL OF JEWISH LORE AN תפוס, כרך ג', נו' יורק, 1930, עמ' 448; היינמן, התפילה בתקופת המנאים זאמרואים, ירושלים, תשי"ז, עמ' 23, הערה 10; ח"ד, מטל, אנשי כנסת הגדולה, א, 1983, עמ' 285, סוף הערה 30; ואלבוגר בשלש מקומות: MSWJ 46 (1902), P. 339, N. 3; STUDIES IN JEWISH LITERATURE...KAUFMANN KOHLER, BERLIN, 1913, P. 4 (אבל שם הכוונה לאו דוקא ל"שיט שלום"); והתפילה, עמ' 23, עמ' 390 הערה 9, נמ' 46.

וארי לברכות אומר שבגלל הסחירה בין תמיד ה"א ו-ז"ב, יש ש"מחזיקו מכאן ברכת זג"ס וגורסין במקומה שיט שלום". אולם ככל הנראה אין שום מחירה בין שתי

ואמנם במספר נוסחים של "סגן אבות" החימני שנאספו ע"י ליבנמן⁴¹ ובסדר: וטיג עט קי"ד יאל ההודאות" חטר לגמרי ויש רק "מענון הברכות וארון השלום".

(2 באוחה תפילה חלק מנוסחי חימן גוריס: מענון הברכות אב האמת ארון השלום^{41ב}

ברם החתימה "מענון הברכות ארון השלום" בודאי לא הינה בשימוש אך זרק ב"סגן אבות" לאמיתו של זכר החתימה זאת מובאת בוויקרא רבה ובהולק מנרסחי התפילה הקדומים של א"י כחתימה הרגילה של סוף העמידה:

(3 ויקרא רבה, סוף פרשה ט', עמ' קצ"ד - חתימה בלבד:

ו' מני ושאב ור' יהושע דסיכנין בש"ר לוי: גזול השלום שכל הברכות...חומטתיהו בשלום...בהתפילה: מעינון [מענון] הברכות עושה השלום...⁴²

(4 נוסח התפילה, מהד' שכטנ', P. 659, VOL. X (1896), אקט: 442

שים שלחידך [שלחידך] על ישראל כו הברכיני כולנו בשלום מענון הברכות ויעושה השלום.

(5 נוסח מפוריט של השטר"ע לראש חוש, מהד' מרטורסטיין, האופה לחכמת ישראל, שנה ו' (תרפ"ב), עמ' 56 - חתימה בלבד:

בא"י מענון הברכות ויעושה השלום.
(6 שתי קרובות למוסף של שנה בנוסח א"י מהמאה ה"א, אצל פליישר, סיני ס"ג (תשכ"ח), עמ' רל"ט, הערה 32 - חתימה בלבד:

מענון הברכות ויעושה השלום.

41. שאול ליבנמן, מודשי חימן, ירושלים, תשל"ב, עמ' 9 וראה החזקה הנוספת בעמ' 41. גם מיטבו הנ"ל (לעיל, הערה 27), עמ' 361 ראה את הגירסא "מענון הברכות" בכל הנוסחים בנוסח חימן שבמזיאון הבריטי ובספריית מוקמה וכו' בסדריים בנוסח איטליה שבמזיאון הבריטי אבל הוא לא מוסר מה הם גרסו בשאר המשפט.

42. ראה ליבנמן שם, עמ' 9. אולם בקטע של סידור קדמון מהזוהר אסף שנוכר שם [שוגא אבוסטון, "לחולדות המידור", סיני פ"א (תשל"ז), עמ' רי"ח] הנוסח הוא "מענון [מענון] הברכות א' החודאות אב האמת ארון השלום". מאידך, בתכלאל שיבת ציון, מהד' קאפה, חלק א', ירושלים, תשי"ב, עמ' קי"ח הנוסח הוא "מענון הברכות ארון השלום".

42. "מענון הברכות" חטר ברוב נוסחי ויק"ד אבל נמצא במוזישים המקובלים - עיינו בהערות של מרגליות שם. אלוו אף הוכיח שהנוסח המקורי בוויק"ד היה "מענון הברכות עושה השלום" - ראה אלוו הנ"ל (בהערה 27), עמ' 130.

442. ומשם אצל ו. G. DALMAN, DIE WORTE JESU, LEIPZIG, 1898, P. 301, N. 1

איננו נזכר במשנה, בתוספתא, ובספרי דבי"ט, למידה שמקורות אלה אכן מוזכרים "ברכה כהניס" פעמיים רבות. 35. ברכה זאת נזכרת לראשונה בשם זה בשלשה מקומות בבבלי, 36 ואולי נרמזת אף בירושלמי³⁷ ובוויקרא רבה³⁸ ובאמת, עירון מדויק בנוסחי תפילה עתיקים מלמדנו שבחוקפת הבינה ובחוקפת המשנה ככל הנראה סיימו את "ברכת כהניס" בחתימה מסויימת אבל לא ב"שים שלום" הנהוג היום. להלן ההוכחות להשערה זאת:

יש הסכמה כללית בקרב החוקרים ש"ברכה אחת מעין שבע" המכונה גם "סגן אבות" הינה סיכום של העמידה המורכבת מן החתימות של כל הברכות. ודיינו "אחיה מתיס" הוא החתימה של "גבורות", "האל הקדוש" הוא החתימה של "קדושת ה" וכו' הלאה. 39. על יסוד הנהגה זאת שערו ת. ברודי וג. אלוו⁴⁰ שסוף הברכה מסודר וצריך להיות:

(א) 1 "ונודה לשמו בכל יום תמיד אל ההודאות, מענון הברכות ארון השלום⁴¹ וכו"י

34. אילעזר לאנדסדורפה בסדור הגיון לבי, קעניגסבערג, 1845, עמ' 73 בשם החכם פרישענשהאול (ודבריהם מובאים אצל לוי, יסודות, עמ' 161): ג. אלוו הנ"ל (לעיל, הערה 27), עמ' 131; קארל, מחקרים, עמ' 67, 77; ומנסל הנ"ל (לעיל, הערה 32).

35. עיין באוצר לשון המשנה, החוספתא, והתנאיה. "ברכת כהניס" אף נזכרת בספרא אמור במקבילה למשנתנו.

36. ברכות כ"ט ע"ב (רבי תנחום אמר רב אסי אמר ריב"ל): מגילה י"ח ע"א בסוף קטע אלוו המסביר את סדר הברכות בשמונה עשרה (קטע זה מתחיל ב"הנוי רבנן" בוף י"ז ע"ב אבל ורבו מאותו כי יש בו מימרות של רבא, רבי אמא, ורבי אלכסנדר ויבמקבילה בירושלמי ברכות פ"ק ב', ה' ע"א רוב המסבירים לסדר הברכות מופיעים בפי אמוראים); סוטה ל"ט ע"ב (פעמיים בפי ר' זירא אמר רב חסדא).

37. במקום הנ"ל (בהערה 36): "עבר" להודייה "זרבת תודה יכבדני ושם רד אראנו בישיע אלהים" (תהילים נ"ג); וחומם שלום שכל הברכות חותמיהו בשלום". ברם אולי הכוונה לסוף ברכת כהניס. נצטרך לנדרק את הענין שזב כשחופיע הקונדורנצייה לירושלמי לאות ש'.

38. סוף פרשה ט', מהד' מרגליות, עמ' קצ"ד. קטע זה יובא להלן בפנים.

39. ראה הספרות שצויינה לעיל בהערה זא ובהערה 27.

40. ת. ברודי הנ"ל (בהערה זא), עמ' 499-500; ג. אלוו הנ"ל (בהערה 27), עמ' 131.

41. על החתימה "ארון השלום" כחולקיף ל"עושה שלום" ראה היינמן, עירוני תפילה, עמ' 43-41.

שיט שלומד אלהינו וטובתו וברכתו על ירושלים עירך ועל ישי' עמד ברכנו אבינו
בעוצם ברכותיך כלנו פה אתה נברך ונשבח לשמך לעד בא"י עשה השלום.

4) נוסח המפילה, יהוד' אסף, ספר דינבורג, ירושלים, תש"ט, עמ' 108-119:
שים את שלומך על [ישראל] עמד ועל עירך ועל מקדשך ב[רכם] כלם כאחד בא"י עושה
השלום.

5) תפילת שבת ארצישראלית מהמאה ה"א, מהד' פליישר הנ"ל, עמ' רמ"א: 48
אנא משיט שלום, פרוש עלינו סוכת שלום, ועל עמד נוחלי הבריה והשלום שיש
עליהם ברכה ושלום, ושלום עמד ושלום ארצך ושלום נחלתך מעריף וכת[וב] ה' ע[ו]ן
לע[מ]ו [ית[ו]ן] ה' יב[ר]ך[ו]ך] את ע[מ]ו [בש[לום]] בא"י עושה השלום.

6) מסכת סופרים י"ו, מהד' היגער, עמ' 216-217 - חתימה בלבד:
...ינהוג אנשי מערב ואנשי מזרח לאומר [בברכה] לאחר עושה השלום בשלם תפילות
של שמונה עשרה... 448

7) מדרש תהילים כ"ט:ב, עמ' 232 - חתימה בלבד:
...ה' יברך את עמו בשלום כנגד עושה השלום. 49

ברור מהמדרש הנ"ל שהיו קיימים שלשה נוסחים עיקריים של הברכה הנידונה. אולם מהר
הקשר ביניהם? יש שלש אפשרויות:

1) היה נוסח עתיק שהתפצל לשני נוסחים שונים (האחריות מתחתיות לאותיות שלעיל):

- א) מעור הברכות אדון/עושה השלום
- ב) מעור הברכות אדון/עושה השלום

ברם קשה להניח שהיו לוקחים ברכה אחת ומברדים ממנו אלמנט אחד, כל אחד לפי טעמו.
הרי כלל ישראל המיד העדיף את שיטת רב פפא "הילכך נימרינהו לחרוגייהו".

48. פליישר, שם, עמ' ר"ח מסביר שקטעי פיוט חדרו לחפילה זאת.
48א. ברם, אולי מסכת סופרים מהמנוח לנוסח א' - "עיון הברכות עושה השלום" - ורק
ציטטה את סוף הברכה.

49. תחומה "עושה השלום" גם משתקפת בכל הנוסחים של ויק"ד (ראה הערה 42 לעיל)
שאינם כוללים את המילים "מעור הברכות" ונמדודים מקבילים - עיין אצל אלון הנ"ל
(בהערה 27), עמ' 130, הערה 10. לחתימה זאת ואת ג' ילק"ש לשמואל א' פרק ב' ומז
פ' = הרקח סימן שצ"ו עמ' רכ"ב-רכ"ג וכן הכוזרי מאמר ג', סוף סימן י"ט.

אלון מסביר ש"העיון הברכות" ללא ספק מתייחס לברכת כהנים שנאמרה מיד לפני ברכה
זאת והמתבררים רצו להדגיש שה' הו"א "מעור הברכות" ואילו מכתבים הם רק כלי להעברת
הברכות לעם ישראל.⁴⁴

אילו חכרנו את הנוסחים האלה בלבד היינו יכולים לעיון שזוהי "ברכת כהנים"
שבמשנה, ברכה שהתחזקה גם לברכות שבב"ב וגם לשלום שבה. ברם נשמרו גם שני
סוגים אחרים של חתימות עתיקות, האחת הקשורה בעיקר למוטיב של "מעור הברכות"
והשנייה הקשורה בעיקר לנושא של "עושה השלום" ושאינו מתחילה ב"שיט שלום" בדומה
לנוסח בכל.

ב) נוסח המפילה, מהד' אלבוג, פ. 718, ק. 1907, HUCA, VOL. 11 (1925), P. 307.
ברכנו אלהינו ושמונה אדונינו ושלומך שים עלינו וברכת שלומך (חשימה?) 46
עלינו בא"י מעור הברכות. 47

ג) נוסח המפילה, מהד' שכטר הנ"ל, עמ' 657:
שים שלומך על ישראל עמד ועל עירך ועל נחלתך וברכנו כולנו כאחד בא"י עושה השלום.

2) נוסח המפילה, מהד' מאן, P. 307, HUCA, VOL. 11 (1925).
שים שלומך על [ישראל עמד וברכינו ושמונה] כולנו] כאחד כי טוב בעיניך לברך
א[ת] עמך [ישראל בשלום בא"י עושה השלום].

3) נוסח המפילה, שם, עמ' 308:
כך מאן מציע לחקו ב-297, P. 297, HUCA, VOL. 11 (1925), וכן נראה.

44. אלון הנ"ל (בהערה 27), עמ' 131-132.
45. רא"ב בנוסח גרמני: STUDIEN ZUR GESCHICHTE DES JUDISCHEN GOTTESDIENSTES, BERLIN, 1907, P. 46.

46. אלבוג חתם "וברכת שלום" אבל באיגומים של כ"י אוקספורד-בודלואנה
34 HEB. D. 55 FOL. 34 שבדקתי במכון לחלוצי כתיב יד עבריים כחוב "שלומך" בצורה
ברורה, באשר למילה "חשימה", ה' בודלי הנ"ל (בוהורה וא) מציע לקרוא "שים" כי לדעתו
שם, הערה 1, הסופר טעה וכתב "ושלומך שים עלינו" ואז חזר ותיקן "וברכת שלומך שים
עלינו". אלבוגו בעצמו חזר בו בנוסח הגרמני של מאמר ובימקום ("חשימה") ושם "ק"י
ובאמת בציטוטים שבדקתי המילה איננה קריאה בכלל.

47. ברודי שם, עמ' 500 חושב שהנוסח "מעור הברכות ועושה השלום" הוא יומר נכרו
("DIE RICHTIGERE") אבל אין כאן ענין של "נכרו" או "לא נכרו" אלא של נוסח שונה
של אותה ברכה.

48. פליישר, שם, עמ' ר"ח מסביר שקטעי פיוט חדרו לחפילה זאת.
48א. ברם, אולי מסכת סופרים מהמנוח לנוסח א' - "עיון הברכות עושה השלום" - ורק
ציטטה את סוף הברכה.

49. תחומה "עושה השלום" גם משתקפת בכל הנוסחים של ויק"ד (ראה הערה 42 לעיל)
שאינם כוללים את המילים "מעור הברכות" ונמדודים מקבילים - עיין אצל אלון הנ"ל
(בהערה 27), עמ' 130, הערה 10. לחתימה זאת ואת ג' ילק"ש לשמואל א' פרק ב' ומז
פ' = הרקח סימן שצ"ו עמ' רכ"ב-רכ"ג וכן הכוזרי מאמר ג', סוף סימן י"ט.

אי אפשר לקבוע טמורים בדבר אבל אם הצעתינו נכונה אזי "ברכת כהנים" במשנה תמיד ור"ה התיימה בברכה הזוטה לנוסח ב'. כעבור זמן ברכה זאת נהפכה ל"שים שלום" (נוסח א') הנזכר אצל האמוראים ובסופו של דבר ל"שים שלום" (נוסח ג') השגור בפנינו עד היום הזה. נוסח זה הוא הוא שגרס לקסיים בהנחת הביטוי "ברכת כהנים" במשנתינו ושאיילי כמה נסתנים להוסיף "שים שלום" לטקסט של המשנה.

שורה 4] למה הוא מזכיר

"עזובי" הוא ביטוי סבני להוספת מטבע קבוע של תפילה לזכרון דבר מיוחד. ראה הסבר מלא להלך במדור הנוסח והלשון לסוגיא י"ד, שורה 1, ע"י הערות 13-16.

שורה 6] וכולל מלכיות עם קדושת השם וחוקע

לכאורה גירסא זאת, דהיינו גירסא ג' בשה"ג, היא ט"ס ותו לא. הרי בעל דק"ס כבר הוזגיש באות ה' שלפי גירסא זאת קדושת היום נשכחה ולא נזכרה כלל ולא נשמר כן כי ר"ע עוסק בסדר הברכות. חזק לזכרו נמצא בברייתא להלך בשורה 19 שבה ר"ע מוכיח שקדושת היום בר"ה מדאורייתא היא. דק"ס אף מדגיש קושי נוסף בגירסא זאת: כי"ס גורס כאן "עם קדושת השם" ואילו בשורה 36 הוא גורס: "וד' עקיבא אמר מלכיות עם קדושת היום אמר לחז"ל ואמנם יש סחירה דומה גם בכי"ה. יתר על כן, לפי גירסא זו, די לומר: וכולל מלכיות עמה לבטוף, יש תנא זמניע שבט"ס עסיקינן כי לאורך כל המגיא הזאת יש מעיות רבות בקשר להבוח השם/היום. 51 ברם מצד שני קשה מאד לדחות גירסא שנמצאת בכי"ה וכי"ס המעורלים, ברוב נוסחי ה"ג וסדר רב עמרם, ואף אצל ראשונים חשובים כגון הראב"ה, האו"ז ופסקי רי"ד. יתר על כן, אם נתייחס לגירסאות ב' ו-ד' כמתלפפים לגירסא ג' יש עוד שלשה נוסחים ושייכים לקבוצה זאת.

51. למשל בשורה זאת המניא גורס בעמ" 159 ובד"ד בגירסא ג' "עם קדושת השם" אבל כותב בעמ" 158 ובד"ד: "וכלל קדושת היום ומלכיו" בברכה אחת". בשורה 5 כתוב בכמה נוסחים "אלא אמר אבות וגבורות וקדושת היום" (שבה"ק הודפס אבל לא נכחה"י שבדקתי - ראה לעיל הערה 36, העיטור כי"ב, ראב"ן) ובכ"ה כתוב: "אלא הוי" אבות וגבורות וקדושת היום השם וקדושת היום וכולל וכו'". אף בעל דק"ס בעצמו התבלבל בקטע שצייטטי מאות ה' הוא כתב: "ולפי" קדושת השם אנשיה ולא אדכיר ליה כלל וכי"ל למרות שהתכוון כמובן לקדושת היום החסירה מכי"ס ונוסחים אחרים. לנסוף, בשורה 19 כי"ח גרס "השם" במקום "היום" גירסא יחזאיה שאין לה שחר שנבעה כנראה ממוד נסיון לחמאים אח דברי ר"ע בברייתא לזכרו במשנה בכי"ה.

2) שמא באמת השתמשו נשיטת רב פפא וסילבו ביחד שני נוסחים עתיקים:

- ב) מעון הברכות (ג) אדון/עושה השלום
- א) מעון הברכות אדון/עושה השלום

ברם יש כמה קשיים בהסבר זה: למה דוקא הנוסח העתיק יותר אדון/עושה השלום הרבה יותר שכיח מהנוסח המאוחר? למה ברכה זאת חסיד געוואט במקורות העתיקים "ברכת כהנים" (שם שמשתלב יפה עם החתימה "מעון הברכות") ואף פעם לא מכונה "שים שלום" או "ברכת השלום"? לנסוף, היחכו שבזמן בית המקדש כבר היו קיימים שני נוסחים של אותה ברכה?

3) לכן נראה שיש לפנינו ענין של התפתחות חזדגמית:

- ב) ברכינן...מעון הברכות
- א) שים שלום...מעון הברכות אדון/עושה השלום
- ג) שים שלום...עושה השלום/המברך את עמו ישראל בשלום

הברכה המקורית - נוסח ב' - התחילה והתחיימה ב"ברכה" וכללה בין השאר נקשה ל"ברכה שלום". ברכה זאת התקשרה בצורה יפה וטבעית עם פסוקי "ברכת כהנים" מספר במדבר. כפי שהסביר אלון, ברכה זאת באה להדגיש שה' הוא מעון הברכות, לא הכהנים.

בשלב הגא - נוסח א' - נושא השלום פותח יותר עד שהברכה התחילה ב"שים שלום" ותחמה ב"עושה השלום". התחיתה המקורית "מעון הברכות" עדיין נשמרה אבל מרכז הכובד עבר לנושא השלום. יחכו שנוסח זה התגבש לאחר החרבן כשברכת כהנים כבר היחה יזכר למקדש" ולא היה צורך להדגיש שה' הוא "מעון הברכות" ולא הכהנים. לבסוף חשלוס הפך לנושא היחיד של הברכה - ראה במינחה של ה"ג - 5 - והתחיימה "מעון הברכות" נשמטה כליל. ברם, אף בשלב זה היו נוסחים שטקסו בנושא המקורי של הברכה, בנושא הברכות (ראה נוסח ג' 3). התחיימה "מעון הברכות" נשמטה כאמור משום שכבר לא היה צורך בה ושמה אף משום שכבר לא הבינה כראוי. 50

50. לכן ברוב הנוסחים של מגו אבות ומקבילות שויקי"ך כחוב "מעין הברכות" במקום "מעון הברכות" - ראה הסבר אלן ברודי הנ"ל (הערה 1א) ואלן אלדן הנ"ל (בהערה 27) עמ' 128-132.

המעצין בכי"א נראה שה"ג נכנס לדעת שהביטוי "אמר מר" איננו בא בתחילת המשפט כי אם באמצעה.⁵⁴ אפשר להסביר מופעה זאת בשתי דרכים. אולי יש כאן הרכבה של שתי פיסקות: "מתני...וכו" דומה לפיסקא בגירסאות ד', ו'. ואילו "אמר מר...סמיכתי" הוא פיסקא מדוייקת יותר כגון בגירסאות ב'-ג' כי הגמרא באמת עוסקת באותה שורה במשנה. מאידך, אולי הפיסקא הראשונה רומזת למשנה כולה ואילו "אמר מר" חוזר לציין חלק ממנה שתידון בסוגיא. ואכן הגירסא בכי"א (גירסא ח') דומה לגירסאות ה', ז', ו' 54. לעת עתה הדבר נשאר בצ"ע.

שורה 8] רחמנא אמר אדכר'

יש הסבר לשוני לכל הגרסאות של חיבה זאת:

א) אדכר - אפעל, ציווי, יחיד כגון אפקר (אפשטיין, דקדוק, עמ' 48).

ב) אדכר - אתפעל, ציווי, רבים כגון איטנדו (שם, עמ' 53) או אפעל, ציווי, רבים כגון אהמדו (שם, עמ' 48) ולויאס, דקדוק, עמ' 158).

ג) אדכר - אתפעל, ציווי, יחיד כגון ליגמר (שם, עמ' 36).

ד) ליזכר - קל, עתיד, יחיד כגון נסיבנטי (שם, עמ' 37).

ה) דכר - קל, ציווי, יחיד כגון נסיבנטי (שם, עמ' 37).

גירסאות אלה חשוכות משתי בחינות. חוץ מגירסא ג' אף אחת מן הצורות האלה אינן מופיעות בדפוסים החלמוד. 56. יתר על כן, חלוקת הגרסאות חשוכה. היא מוכיחה את הקשר ההדוק בין ח' וקטעי הגניזה, בין ס"ב וס' הטפדייט, ובין ו' ו-ט' האשכנזיים. היא אף חלמדת שא' לפעמים מקורב לנוסח ספרדי (הרמב"ן) לסדרת זיקמו

החזקה לט"ו. ברם, יתכן שגירסא א' היא המקורית כי היא מופיעה בת' וג' וכן אצל

54. ראוי לציין שדברי דק"ס באות ו' לגבי כי"ל גם כן אינם מכוונים. הוא רושם שבכ"ל "ליחא ציון המשנה ומתחיל ילמה הוא מזכיר רחמנא וכו" ואילו בכ"ל כחוב: "סדר ברכות או" אבות כו <ל:חננו> למה הוא מזכיר <ל:ד> רחמנ' וכו"י.

54א. את החצפת השניה שמעתי מפי מו"ד פרוץ שטא פרידמן. אם היא נכונה, החופעה דומה לשימוש בחיבת "וכו"י" אצל רבינו יהונתן - ראה מביאר לפירוש ר' יהונתן הנ"ל (בשה"ג, הערה 35), עמ' י"ד-ט"ו. אבל שם מדובר בחופעה כללית ועקבית וצ"ע אם יש חופעה כללית כזאת בכי"א.

55. לא מצאתי דוגמא של פעל שלם שלט"ד הפעל שלוי רי"ש לא אצל אפשטיין ולא אצל לויאס, GRAMMAR, עמ' 75 = לויאס, דקדוק, עמ' 134.

56. לפי אוצר לשון החלמוד, כרז ט', עמ' 260-258. הגורה "אדכר" (גירסא ג') מופיעה בע"ז ע"ו ע"ב.

אולם איד ניתן לפרש גירסא זאת: למה ר"ע משמיט את קדושת היום לחלוטין? פתח

לחשובה נמצא כבר בשושיית היום חרועה ד"ה מתניתין:

"קצת קשה כיון דכל קושיית ר"ע אינה אלא "אם אינו חוקק למלכיות למה הוא מזכיר" - ינחת ר"ע הסדר של ר"י בן נורי ויאמר דיכלול מלכיות עם קדושת השם ויתקע, ולמה חולק עלינו גם בזה דיכלול מלכיות עם קדושת היום?"

בלומר לפי גירסא ה' של משנתנו יש מחלוקת מן הקצה אל הקצה אבל ר"ע היה יכול לחלק רק על התקיעה במלכיות בלי להעביר את המלכיות לברכה קרושה היום. ואמנם, לפי גירסא ג' כך עשה ר"ע וכן מפורש מהדיר של פסקי רי"ד בהערה 69:

"ו"ע אינו חולק שחוקק בקדושת השם, אלא מדוע אינו אוסר אז מלכיות לחקוע אליהם [צ"ל: עליהם]. ומה שלא נזכר קדושת היום מפני שזה בכל המפילות ואין צריך להזכירו".

ברם, כל זה נכון לגבי המשנה גופה אבל גירסא ג' איננה מתיישבת עם דברי הגמרא בשורה 36. לכן יש לומר שגירסא ג' היא שיבוש או שינוי קדום מאד של דברי ר"ע 51. שחל כנראה לפני ימיו של רב עשרם גאון. אטמכתא לקדמותו של שתי הגרסאות נמצאת בגירסא א'. גירסא עתיקה זאת אומרת דרשני, איך ר"ע יכול לומר ש"כלול מלכיות וחוקק" בלי לומר עם מה? יש שתי זרכים להסביר חופעה מוזרה זאת. יכול להיות שנוסחים עתיקים אלה הכירו את שתי הגרסאות - עם קדושת השם/עם קדושת היום - ומכיון שלא יכלו להכריע ביניהם השמיטו את הביטוי הבעייתי. מצד שני אולי הם הכירו רק את גירסא ג' - עם קדושת השם - ומכיון שהיא סותרת את הגמרא השמיטה אותה.

א גמור למה הוא מזכיר *

שורה 8] גמור למה הוא מזכיר *
 שורה 8] גמור למה הוא מזכיר *
 שורה 8] גמור למה הוא מזכיר *

במבוא לנוסח המשנה, מהדיר אפשטיין אסף את לשונות החצפה השונות של פסקאות מן המשנה. 52. הביטוי "אמר מר" לפני פיסקא של משנה במקומה פכיה למדי ואפשטיין אף כלל ברשימה את חזונו שלנו בכי"א. 53. אולם ברור שבמקרה זה אפשטיין חסמוז על דק"ס שכתב באות ו': "וכי א"פ מתחיל [אמר מר] אם אינו רכי' כנדרפוס". אבל

זא"ה. והו"ד פרוץ שטא פרידמן מעיר שהחלוקה מתחבר מאד מתוך החמירן הגרפי הגדול: יו-ש-ש-היום-חשם (ולא החפדו).

52. אפשטיין, מבוא, עמ' 900 ואילך.
 53. שם, עמ' 904 למטה.

ברט, קשה להכריע בין גירסא א' וגירסא ג' כי הביטוי "קדושת השם" מופיע רק במסגרתו והביטוי "קדושות" במובן זה מופיע רק בסוגיין = מגילה י"ז ע"ב.60 לכאורה אפשר לטעון ש"קדושת השם" היא הגירסא הקשה בשני המקומות כי טעני יותר לכתוב אבות, גבורות, קדושות. אולם קשה לבכר גירסא זאת כי אין ספק שבמגילה הגירסא העיקרית היא "קדושות". היא נמצאת בבבל, בספרד, ובאשכנז ואילו "קדושת השם" מקויימת רק בשני נוסחים ספרדיים. לכן נראה יותר שהגירסא המקורית אף בר"ה הייתה "קדושות" והתפתחה הדבר היחה כוללהו: כפי שהסברנו במדור הפירוש, זכריהא בשורות 10-12 מודדה לכתחילה במגילה ושם גורסו "קדושות" על גזרת "אבות וגבורות" משם העבירה לר"ה. אולם בגלל הסמיכות למסכתו הגורסת "אבות גבורות וקדושת השם",61 "קדושות" בברייתא "חוקנה" ל"קדושת השם". לבטוף ה"חוקנה" היעבר חזרה לשני נוסחים במגילה, תופעה רגילה בשתי סוגיות מקבילות.62

שורה 13] ומנין שאומרוין מלכיהו זכרונו ושוטרו?
 גירסא ב' (מלכות) היא הגירסא השכיחה ביותר ואף על פי כן נראה בעליל שזאת אשגרת הסופרים כי ר' אליעזר ור' עקיבא לא רדשו מלכיהו מפסוק זה כי אם קדושת היום, זכרונו, ושוטרו.62 יחד על כן, השאלה "ומנין שאומרוין מלכיהו" נמצאת לתלן שורה 20 ושם מקומה. לכן יש להניח שגירסא ג' (קדושת היום) היא המקורית ונטיחת כי היא נשמטה בשני כ"י מן הגניזה. מאידך, גירסא א' (חסד) היא ככל הנראה תיקון של גירסא ב'. גירסא ד' יכולה להיות קונפליציה של ב' ו-ג' או נטיין לתקן את גירסא ב' הבעייתית. ואננם תיקון כזה מצינו גם במאה העשירי. בקיצור החלמוד, רב צעיר מוסר את גירסא ד' במוד הטקסט של הגמרא.

- 60. לפי אוצר לשון המשנה, כרד ד', עמ' 1560 ואוצר לשון החלמוד, כרד ל"ג, עמ' 180. שני הביטויים חסדים מאוצר לשון החושפות והתנאים פדס למקבילה למסגרתו במפרא אמור.
- 61. עיין בשה"ג לשורה 1.
- 62. ראה למשל את הסיכום בסוגיא י"ב, סוף מדור הפירוש, סמוד להערה 105.
- 62א. בדעת הלבני, עמ' שפ"א, הערה 9; בורנשטיין המדיש בהערה ק"ז "שע"פ ג"א אין זה בגמ"י; וסניי, ראש השנה, עמ' 184-185. לשני חוקרים שטעו בזה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 13.

חבמי ספרד ואשכנז.
 שורה 9] אלא למה הוא מזכיר עשר הואיל ואשתני אשתני?
 ברור טשה"ג ששורה סתמית זאת לאט לאט צמחה והתרחבה מן גירסא א' הקצרה 56א עד גירסא ה' הארוכה והמסודרלו. שה"ג מתחלקים כדלהלן: ג2, ג5-מ, ג21-ל-ס-קב, מ-א-ו-מ, כשג2 מייצג את הניסוח הכי מקורי וקצר ונוסחי אירופה מייצגים את הניסוח הכי מאוחר ומסודרבל.

שורות 10-12] הנו רבנו...שני...שני...
 בספרו ערכי מדש, דו ביז. בכר בביטוי "סנין" במדדשי התנאים.57 הוא קובע ש"סנין" "מבקש להוסיף על החלכה הקבועה עוד תוספת והרחבה ושואל מנין הוא המקור לזה מהכתוב (התשובה מתחילה "שנאמר" או "חלמוד לומר") ואז רשומות דוגמאות ממכילמא, ספרא, וממשנה. זהו המצב ומשתקף בשה"ג לשורות אלה. מכיון שאפשר להשיב על "סנין" גם בביטוי "שנאמר" וגם בביטוי "חלמוד לומר" נוצר במקרה דידן מצב של חוסר עקביות בחוד נוסח אחד ("שעורבבים"), בין נוסח אחד בסוגיות המקבילות בראש השנה ומגילה (מב, ל, א, ג, ה, יק'), ובין נוסחים בשני המקומות שבדרך כלל משתייכים לאותו ענף. כך לאשל ו' האשכנזי במגילה אינו גורס כמו מ - ל במגילה השייכים לאותה "משפחה"58 ואצלינו יש חוסר עקביות במקרב קטעי הגניזה.59 אע"פ כן, בולשת אצלינו תקיבה בין ס'ל', הנוסחים היחידים הגורסים "חלמוד לומר".

- 57. ומנין שאומרוין מלכות...
 יש במינה זאת רק שתי גרסאות עיקריות: גירסא א' "קדושות" וגירסא ג' "קדושת השם". גירסא ב' כנראה נובעת משיבוש של א' (דבר שכיח בעיטור) או מפרפרזה (דבר שכיח בר"ח). גירסא ד' היא שיבוש של ג' או כתיב חסר של א', וגירסא ה' בלי ספק נובעת מפרפרזה.
- 58א. אולם, המריאה אינה בטוחה כלל וכלל - ראה הערה 29 לשה"ג.
- 57. בכר, ערכי מדדשי, תנאים, עמ' 73.
- 58. אני מסתמך על החלוקה ל"משפחות" אצל סגל, מגילה.
- 59. ג' המסופק כנראה גרס גירסא א' כמו ג' 5 ואילו ג' 22 כנראה גרס גירסא ב'.

כלומר בנזוסף על ההתפתחות הפנימית של גירסו והוספתו-ספרא מחד והבבלי מאידך, מתוך השפעת גומלין בין הספרא והגירסא הנפוצה בבבלי⁶⁶ אולם, לצורת שפוחח/פחה מזפני בגירסא ה' וגירסא א'-ג' יכול להיות שיש הבדל מהותי ביניהם. יתכן שגירסא ה' המירה "פוגע" ב"פוחח" אבל חמוכב לא השתנה. שחיהן אומרות שאדם פוגע/פוחח בשביתה ראשון ביום טוב. אבל בגירסא א'-ג' בבבלי חל שינוי לא רק במגננו אלא גם חמוכב ומעניקים המירן את הביטוי הנודר "פגע בשביתה" בביטוי הרגיל "שחרי פחה בו חמוכב וחילה"⁶⁷ וע"י כך אף שינוי את חוכנו.

לבסוף, יש להדגיש ששה"ג מצביעים שוב על הקירבה בין ח' לג'5, על שצמאותן היחסית מן כ'. האינדופאזיס, ועל קירבתו לגירסא הארצישראלית המקורית.
 שורה 21] בחדש השביעי
 גירסא ב' היא הגירסא הנכונה וכך כחוב במקומו. גירסאות ג' ד' ה' הן מוספות פירוט כדי לקשר בין שני הפסוקים שבדושה. יתכן גם שגירסא ה' נלקחה ישיר מדש"י ד"ה אני ה' אליכס. גירסא א' היא כנראה טעות סופר כי העיקר חסר מן הספר.

שורה 21] השביעי
 גירסא ב' היא הגירסא המקורית. גירסאות ג'-ה' נוצרו ע"י גירסה אחר חניטויים הדומים בשורות 15-19.
 שורה 25] זה בנה אב...
 לפי הקונקורדנציות של הספרות החלומית הביטוי "זה בנה/בנין אב" מופיע במקומות

64. ראה להלן, הערה 67. באשר לצורה הארמית, גרסינו בכריחה ג' ע"ב: "קסבר הזאיל ופחה חמוכב בבעל אוב" ובמקבילה בטנודרין ס"ה ע"א: "משום דפחה ביה קרא".
 65. ספרא אטור ט"ו:ב, מהד' ווייס, זף ק"ב ע"ג; ספרי זבירים, פיסקא ס"ג, עמ' 130; ירושלמי ר"א א"א: נ"ו טע"ב. לא מצאחי עוד דוגמא של ביטוי כזה בספרות והלמודית.

66. יתכן במיוחד שהספרא הושפע מהבבלי כי בספרות החנאית אין לביטוי "פוחח בשביתה ראשון" את וריע ואילו "פגע בו חמילה" מופיע כאמור לעיל.
 67. בבבלי "פגע" איננו מופיע בכלל ואילו "פחה בו חמוכב חמילה" מופיע עוד ארבע עשרה פעם לפי ארצן לשון החלמוד, כך ל"ב. עמ' 610-611. כדאי להוסיף, שביטוי זה מופיע בבבלי בדרך כלל בפי אמוראי אבל או סתם החלמוד. יש רק שני יוצאים מן הכלל, המקורח דידן ופעם אחת (מנחות ק"ד ע"ב) עם חמורה "חנא" (אבל יתכן שזאת בריימא מאוחרת או בבבלי - ראה דיון מלא להלן במדור הפירוט לסוגיא ט"ו, שורות 13-8).

שורה 13] ושופרת'
 גירסאות ג'-ג' הן ככל הנראה מוספות פירוש אבל הן חשובות כי הן שוב מצביעות על הקירבה בין כ"א ונוסחים אשכנזיים כגון ט' וילק"ש.

שורה 18] שהרי פגע בשביתה חמילה'
 כשאנו באים לדון בגרסאות אלו עלינו לברר קודם את משמעות הגרסאות השונות ואחר כך את התפתחותן. בחוכ"פ עמ' 1051 הג"ש לייברמן עב א גרסאות ה'-ו' וא' ומצטט את רש"י: "שהרי פחה בו חמוכב חמילה, והוא בא להחזיר על המלאכה שהוא עיקר, וכך יפה לדרוש, הואיל והוא ראשון במקרא, והשביחה ראשונה לכולם". ופרופ' לייברמן מוסיף:
 "ופירוש רש"י מבאר את כל הגירסאות, ולגירסת הבבלי טוען ר' עקיבה מפני מה לא נדרוש שבחו לשביתת מלאכה, שהרי החוב תמיד פוח בשביתה מלאכה... ולגירסא שלפנינו הפירוש הוא שהנכנס ליי"ש פוגע בשביתה ראשון, שהוא מיד מחזיב בשביתה ממלאכה, ואח"כ חלים עליו שאר היובטים..."⁶³

באמת אין ספק לגבי פירושו של גירסא א'-ג' (ישבו פחה חמוכב חמילה" וכדומה) כי זה ביטוי רגיל בבבלי שמרפיע אף במרגום לארמית⁶⁴. מאידך, גירסא ו'/' פחות נהירה כי ביטוי כזה נדיר מאד בספרות החלומית. בוס פירושו של פרופ' לייברמן נשמר משני טעמים. בברייתא אחת שמופיעה בשלשה מקומות⁶⁵ יש הביטוי "אלא זה רגל הזאשון שפגעת בר" ובגירסת הירושלמי כחוב "רגל שפגע בר חמילה" ופירושם: רגל שנזדמנה לו חמילה. מכאן שגם גירסא ו'/' פירושה ששביחה מזדמנת לו ראשון. יתירה מזאת, בגירסא ו'/' חסר "החוב" ולכן נראה שמדובר בפגיעה בענין מסויים או המנהגות מסויימת ולא במילה מסויימת.

לאחר שעמדנו על פירוש הגרסאות ניחר לעקוב אחר התפתחותן. נדמה שגם בבבלי וגם בתוספתא-ספרא הביטוי הנודר והמקורי פגע/פוגע הומר בביטוי הרגיל יותר פחה/פוחח. יש לשער שהתפתחות הימה כזאת:
 תוספתא - ספרא
 בבלי
 גירסא ד'
 גירסא א'-ג'
 גירסא ה'
 גירסא ו'
 63. "הגירסא שלפנינו" פירושה תוספתא כ"ו = גירסא ו' ובלו ספק פרוש' לייברמן פירוש גירסא ה' ע"פ פירושו של רש"י לגירסא א'. והשוה חזון יחזקאל שמכנים את הבבלי לתוספתא והתוספתא לבבלי.

במקיש. 71 אולם יחכו שהרמב"ם בעצמו שאם מניחם קדום יותר כי גירסא זאת נמצאת גם בכ"י מב ו-א ואין הכרח להניח שכ"י אלה של הבבלי שאבו מפיה"ע להרמב"ם.

שורה 25] מלכיה'

לכאורה גירסא א' היא ט"ס כי זאת גירסא בלי את וריע. ברם דרכן של נוסחי תימן לקצר (ראה במבוא בטעיף על כ"יח) ומכיוון שהמשפט מובן אף בלי המילה "עמהו" יש להניח שזאת גירסא תימנית עתיקה ולא ט"ס.

שורה 31] וכשקדשו ראש השנה באושה ירד ר' יוחנן בן ברוקה...

הכתוב "רכשקדשו" בג"ג וג' איננו ט"ס או שיכול אוחיות כי אם כתיב מלא כמבני במחבה כ"י של הספרות החלוצית. 72. באשר לגירסא, יש שני ענפים ברורים במשפט זה כש' ה-ג-5-22 שטרו על לשון קצרה ופשוטה יותר שכמעט זהה לגירסא בספרא-תוספתא-ירושלמי. מאידך מעניין הדבר שדווקא ר' שמר על הגירסא "את" הנמצאת בג' ובמקורות ארץ ישראל.

הביטוי "קדשו ראש השנה/את השנה" אומר זרשני כי לדוב מדובר על "קידוש החדש ועיבור השנה" ובאמת לא מצינו ביטוי זה בשום מקום אחר בספרות התנאים או בבבלי. 73. זרות זאת בודאי גרמה לסימון לחוגג: WHEN THE BETH DIN SANCTIFIED

"י"ח ע"ג: "זהו מצינו שקדשו את השנה בבעלה" ועל סמך שני המקורות הללו פירש שמואל ספראי: "אלא שקידוש חודש חשוני נקרא בפי חכמים בשם קידוש השנה שכן על ידי

71. על השפעת הרמב"ם על הלימוד בתימן בכלל ראה יוסף טובי, על החלום בחימן, ח"א, משל"ג, עמ' ה', כ"ב-ג. להשפעתו על מדה"ג ראה ע. צ. מלמד במבוא למכילתא דרשב"י, ירושלים, תשס"ו, עמ' נ"ד והספרות שם וצ. ה. רבינוביץ, במבוא למדה"ג לבמדבר, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 12-13. ולהשפעתו המטויה של פירוש המשנה על מדה"ג ראה ע. שטיינזולץ במבוא למדה"ג לויקרא, ירושלים, תשל"ו, עמ' 9.

72. ראה למשל אפטיינין, מבוא, עמ' 1242-1243; גולדברג, אהלוח, עמ' י"ט; פוקס, סוכה, עמ' 254-256; ומיכאל סוקולוף, קטעי נוצאשית רבה מן הגניזה, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 139, שורה 1.

73. יש הניחו "שנים מקודשים" בשתי גריחות הדנות בצורך לקדש את שנת היובל: (א) ירוש' ר"ה ב"ב: נ"ח ע"א = סנהד' א"ב, י"ח ע"ג = בבלי ר"ה כ"ד ע"א = שם ה' ע"א = סנהד' י' ע"ב. (ב) ספרא בהר, פרק ב' הל' א', ס"ו ע"ד = בבלי ר"ה ח' ע"ב = ערכיו כ"ה ע"א. מינחה זה מובטח על ויקרא כ"ה: "וקדשתם את שנת החמישים שנה" וחשבו דברי טוד סיני אצל בן-יהודה, עמ' 5760 במערה.

זה בנה אב	זה בנין אב	6	ספרא
---	---	7	ספרי במדבר
---	---	1	ספרי דברים
---	---	3	בבלי
---	---	19	

מבאו משתמע שבכל היגוד יש דרך אחת לבטא ליסוד זה והצורה בבבלי היא "זה בנה אב". אם כך הגירסא הנכונה במקורה דיון היא ככל הנראה גירסא א' כפי שסתמבד אף מן שה"ג ויכול להיות שאלה שגורסו כאן "זה בנין אב" הושפעו מהספרא. ברם לא נוכל לקבוע מטמרים בדבר עד שבבדוק את כל כחה"י בכל המקומות הנ"ל אבל אכ"ל, 68a

שורה 25] שגאמ"ו וברגנות יהיה מלכיה'

אין ספק שגירסא ב' היא הגירסא המקורית. גירסא א' נובעת מקיצוד (זכרון'זכרון) או מנסיון להתאים את הנושא לפועל שם: "שנאמר". גירסא ה' היא פירוש ותו לא. גירסא ז' יכולה להיות "לישנא אחרינא" עתיק אולם מכיון שלא מצינו גירסא זאת בשום נוסח של הגמרא יחזן יותר שמדובר בציוס חפשי. 69. גירסא ג' מופיעה גם אצל חכמנורא ובעל שושנים לדוד כותב: "ומה זה נחמכס הר"ב להוסיף תיבת שופרות על דברי ריב"ג" אולם יש להניח שהר"ב לא הוסיף תיבה זאת מעצמו כי אם העתיקה מפירוט המסנה להרמב"ם כדרכו. 70. גם מדרש הגדול שאב בלי ספק מפיה"מ כדרכו

68. אוצר לשון התנאים ואוצר לשון החלמוד ערך א"ב" ונאחרון גם בערך "בנה". נשאר הקונטרס נמצא אין ביטוי זה.

68a. חשוג הכלל של בכר בענין זה בערכי מדרש תנאים, עמ' 1 למטה והבקורות המוצדקת של א. מארכס ב 260 (1900), P. 260, 111 (1900), S.L.Z.

69. ומבוא ראייה שמה"ר = ס"ר באמת העתיק פה מה"ג כפי שכתוב במה"ר כ"ש קנ"ב ע"ב = ס"ד עמ' 76. ברם למרות שחלק מן החומר זהה, בודאי אין שוויון בין מה"ר = ס"ר וה"ג וצ"ע.

70. ראה רז"ף, זרכי המשנה, עמ' 362 ואלבוק, מבוא למשנה, עמ' 250.

הכריעו הרבה חוקרים במקרה דידן לטובת גירסת הירושלמי⁷⁹ ואין ספק שכתב-נה
 הטבורית הצדק איחס. ברט, אטור להגיה את הטבלי ע"פ המקבילתו כי כל נוסחי הטבלי
 גוויסים "ר' יוחנן בן ברוקה". במילים אחרות, לפנינו עוד דוגמה של תאורד להפריד
 בין האמת הטקסטואלית והאמת ההסטורית⁸⁰. כלומר, בבבל באמת גרסו "ר' יוחנן
 בן ברוקה". ואילו באותו ראש השנה באושא לפני כ-1850 שנה עבר לפני החיבה ר'
 ישמעאל בנן של ר' יוחנן בן ברוקה, לא אבינו.

שורה 32] לא היו ביבנה עושיין כן
 שורה 34] כך היו נוהגין ביבנה כן
 ומכנה "ביבני" ב"י 5 מצוי בכ"י של המשנה, ספרי זכריים, ור"ד⁸¹ באשר לגירסא,
 קשה מאד לדבר על גירסא מקורית. גירסא א' משובשת וגם גרסאות ב-ג' מוגממות
 ודורשות עיור נוסף. בדם בכל זאת שה"ג כאן חשובים לגבי ענפי הנוסח של מסכת ר"ה.
 באופן כללי יש פה אותן נטיות שראינו מכבר. ח' דומה לג' בגירסא ב'. גם מ"ב

דומה לקטע גניזה אחד בגירסא ב'. ט'-ו' מסכימים כרגיל בשתי השורות וההחמאה לרשי
 בשורה 32 מצביעה שוב על המוצא האשכנזי של כ"י אלה. כמו כן מכאן ראיה שק"ב
 הושפע מכ"י אשכנזי. לבסוף, גירסא ג' מצביעה שוב על הקירבה בין ז'סל"א.
 לשינוי הזיה/היינו יש נפקותא הטרורית אפשרית אולם רק רז"ף, אפשריין, והיימאן
 הבהינו בכ"ז. 82 רז"ף מצייין את שתי הגרסאות ומפרש שב"היינו" "הכרונה לרם ביבנה
 ביינו" 83. כלומר "היינו" מסייע לשיטתו שרשב"ג היה נשיא ביבנה לאחר החרבון

79. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 139, הערה 1 ועמ' 189, הערה 8; בירליל, מבוא, א"י,
 עמ' 138 ועמ' 210; בכר, אגרות התנאים, א"י, ב', עמ' 153, הערה 2; היימאן, עמ'
 830; אפשריין, מבוא, עמ' 1198 אולם התאורן טעה באמרו שיש הגירסא "ד' ישמעאל בנן
 של ר' יוחנן בן ברוקה" ב"כ"י" (ד"ס) של הטבלי.
 80. ראה מה שכתבנו להלן בסוגיא י"ג, מדור הנוסח והלשוני לשורה 13, והספורת שם
 בהערה 28.
 81. אפשריין, מבוא, עמ' 1225.
 82. ופלא הדבר שבכר, אגרות התנאים, ב', ב', עמ' 45, הערה 17 מצייין לחספתא
 ולטבלי ומצטט "כך היו נוהגין ביבנה" בלי להעיר דבר וחצי דבר.

83. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 189, הערה 8.
 84. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 139, הערה 1 ועמ' 189, הערה 8; בירליל, מבוא, א"י,
 עמ' 138 ועמ' 210; בכר, אגרות התנאים, א"י, ב', עמ' 153, הערה 2; היימאן, עמ'
 830; אפשריין, מבוא, עמ' 1198 אולם התאורן טעה באמרו שיש הגירסא "ד' ישמעאל בנן
 של ר' יוחנן בן ברוקה" ב"כ"י" (ד"ס) של הטבלי.
 80. ראה מה שכתבנו להלן בסוגיא י"ג, מדור הנוסח והלשוני לשורה 13, והספורת שם
 בהערה 28.
 81. אפשריין, מבוא, עמ' 1225.
 82. ופלא הדבר שבכר, אגרות התנאים, ב', ב', עמ' 45, הערה 17 מצייין לחספתא
 ולטבלי ומצטט "כך היו נוהגין ביבנה" בלי להעיר דבר וחצי דבר.

כך סמקדסים את חודש חסדי אף מקדסים את השנה הבאה.^{73א} אין ספק שהיא צדק.
 ביטוי מעין זה מופיע גם בארבעה מקורות מקומות האטודאים^{73ב} ופירושו של ספראי
 מתאים לכולם.

שורה 31] ירד ר' יוחנן בן ברוקה⁷⁴

גירסת הטבלי בעייתית מכמה בחינות. מצד אחד, ר' יוחנן בן ברוקה היה תנא בדור
 יבנה, הוא היה בן דודו של ר' יוחנן בן נורי ושל ר' אלעזר חסמא וחלד להקביל את
 פניו של ר' יהושע.⁷⁵ מצד שני, ר' ישמעאל בנן של ר' יוחנן בן ברוקה מטר הרבה
 הלכות יחד עם הנידרו רשב"ג.⁷⁶ לבסוף, כבר הזהיר א. ה. ווייס: "ומאד מאד נהיה
 מתונים במשפטינו על מאמרים שנזכרו על שמו [של ריב"ג], כי נחלף בספרינו לפעמים
 שמו עם שם בנן ר' ישמעאל⁷⁷ ויש לפתוח ארבע דוגמאות ברורות לכך.⁷⁸ כחוצאה מכך

73א. שמואל ספראי, חרובין ל"ה (משכ"ו), עמ' 33 = ארץ ישראל וחכמיה במקומות המשנה
 והתלמוד, הקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 36-37.
 73ב. כראשית דבר, ראש פרשה ר', עמ' 39 ומקביליות: "לקדש בה ראשי חודשים ושנים"
 בפ"ר י' יוחנן; ב"ר, שם, עמ' 41: "וליתים - אלו ראשי חודשים, ושנים - זה קידוש
 שנים" במס: פסיקתא דרב כהנא, פסקא ה', מהד' מנדלבוים, עמ' 82 ומקביליות: "היה
 מקב"ה יושב וחושב חשבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים ומחזש חודשים" בפ"ר רבי
 סימון; אמרוגוס המינוח ליינות לבראשית א"י: ד': "ולמקדש ראשי ירחין ורשי
 שניין". כל המקורות האלה מובאים (אבל חלק מן המ"ח אינם מדויקים) ע"י הרב מ. מ.
 כשר (אבל בעילום שם) בקונטרס וזה דבר חשמיטה, ירושלם, משל"ג, עמ' נ"ח-ס"א.
 הוא מפרש (שם, עמ' נ"ו-ס"ה) שקושב"א ר"י בגלל החובה לקדש = לספור את חשמיטיין
 והיבולות אולם אין דבריו נראים - עיי"ש. אני מודה לר' משה סמט שסיפר לי בהקשר
 אחר על החובות של הרב כשר.

74. "ירד" הוא כנראה ביטוי בבלי (ומשם בתוספתא כ"א) ו"עבר" הוא כנראה ביטוי
 ארצישראלי וכך חמצב להלן בשורה 33. לטפריה ראה להלן סוגיא ט"ז, מדור הנוסח
 והלשוני, הערה 46.
 75. ראה למשל היימאן, עמ' 673.
 76. תוספ' ברכות ג"ט"ו, לייב' עמ' 15; שם, ע"ש ד"י: ד', לייב' עמ' 267; שם,
 פסחים א"י: ג', לייב' עמ' 144; שם, יבמות י"ג: ה', לייב' עמ' 47; שם, כתובות ט"ב: ג',
 לייב' עמ' 87 ומקביליותיהם. והשוה המאירי בתקדמותו לאבות (מהד' פריג, ירוש', תשכ"ד,
 עמ' 29) שכבר מנה את ר' ישמעאל בנן של ריב"ג כבן דודו של רשב"ג.
 77. גרייס, דוד"ד, ב', עמ' 110-111.

78. משנה סנהדרין י"א: י' ודברי אפשריין, מבוא, עמ' 1191. תוספ' ערכין ד"ד,
 צוק' עמ' 547 ודברי לייברמן, מוס"ר, ב', עמ' 279. לעוד שתי דוגמאות ראה בירליל,
 מבוא, א"י, עמ' 210 למטה.

שבתופעה לשונונית עסקינין. זאת אומרת, חניניה הוא שם בעברית מקראית המופיע עשרות פעמים בתנ"ך⁹³ ואילו חנינא הוא צורה ארמית של השם.⁹⁴

קשה, אם כן, לדבר כאן על גירסא נכונה או לא נכונה. אף על פי כן, חנא זה מופיע רק בברייתא זירן זקביליותיה ובמוספתא חולין ב'ה', צוקי עמ' 502 = חולין י"ב ע"א = ב"ע כ"ד ע"ב⁹⁵ ודוקא ברוב המקורות הארצישראלים הוא מכונה חניניה⁹⁶ כמו בת, ג' ו-ג' כאן. לכן הדעה נוחת ששמו המקורי בא"י היה ר' חנניה בנו של ר' יוסי הגלילי ובמרוצת הזמן שמו הומר לתנ"ח/א ע"י שיכול אותיות או ארמזיציה.

שורה 36] מלכיות עם קדושת היום אמר לה"י
גירסא א' מדוייקת יותר מגירסא א' כי "להי" = להו והנרשא הוא מלכיות. גירסא ב' היא כנראה הרכבה של א' וג' והיא מלמדת שוב שכ"י ג' הושפע מנוסחי המזרח ונוסחי אירופה כאחד. גירסא ג' השונה משתי כתיבות. היא מצביעה שוב על עצמאותה של ג' והיא מלמדת שכ"ל מסכים לעתים עם אחד מכתה"י מן האגדה.

שורה 37] ...טבר (עם קדושת היום אמ' להי') [קדושת היום בהדי זכרונות אמ' להי']
מתוך גרסאות א'-ג' גירסא ג' היא הכי מדוייקת כי הנושא הוא קדושת היום...לה".
גירסא ג' היא ט"ט, ח' דומה לג' לאורך כל הסוגיא הזאת וברור שאף בשורה זאת גרסאות היתה דומה. הסופר התחיל לכתוב "טבר" כמו בג' ואז עינו קפצה למעלה והיא העתיקה שוב את סוף שורה 36. ואמנם בכי"ח השעות שלפנינו נמצאת בדיוק מתחת למילים הזרות בשורה 36. יתירה מזאת, אין פשר לגיזסת ח' ולכן במהדורות ח' חוקן ע"פ ג'.

זו רשונה לגמרי מנוסחי אירופה.
93. מאנדלקרן, קונקורדנציה, עמ' 1406-1407.
94. כך מציע J. V. P. 154, V. L. JACOBS, JE. יתכן שהוא הזירן לגבי עקביה/ עקבא אבל קשה להוכיח זאת כי עקביה אינו מופיע במקרא.
95. ראה דק"ס בשני המקומות בבבלי. בג"ע עמ' 65 אות ל' בעל דק"ס מעיזר: זאי אפשר לברר את הנוסח הנכון" אולם ראה להלן.
96. עיי' בש"ג כאן ואף בחוספ' חולין כחוב: חנינא.

"ירמסך השנים היל' לאיש" 64 מלכ' התרשפות האהוד' שבתהאוד' זאה, 85 אין אמירה כזאת מתאימה לאישיותו של רשב"ג. מצד אחד הוא היה מפורסם בענוותנותו⁸⁶ ומצד שני הוא הרבה לצטט מפסיק ומנהגי אביו⁸⁷ ואביו כידוע היה הנשיא ביבנה.

לכן נראה יותר שיטת הזימאן ואפשטיין⁸⁸ היטן מצטט את שתי הגרסאות ומעיר: "נכונה אחר הוא (כדן) סטיפר רשב"ג מה שראה בעיניו בהיותו ביבנה בבית אביו"⁸⁹ זאת אומרת גם "היינו" וגם "היו" מתחזקים למנהג רבן גמליאל ביבנה. אם כן, אין כאן הוכחה נוספת לקיומו של מרכז חורני ביבנה לאחר חרבן בית כ"י אם דוגמא נוספת של הסתמכות של רשב"ג על מנהגי אביו ביבנה.

שורה 33] ירד [ר'] חנניה בנו של ר' יוסי הגלילי
החוקרים כבר הדגישו שהחילוף חנניה/א - חנינה/א רגיל מאד בכל הספרות והמלודיות.⁹⁰ חילוף כזה מצוי לעתים גם בשם עקביה/א - עקיבה/א.⁹¹ רד"ף חלה את החילוף שלנו ב"שגיאת הטופריים"⁹² ואם כן מדובר בשכיח אותיות. ברם יתכן גם
84. שם, עמ' 109-108.
85. ראה אלון, חולדות, ב', עמ' 69-71 והספרות שם בעמ' 70, הערה 105.
86. ב"ע כ"ד ע"ב-פ"ה ע"א.

87. משנה שבת א"ט: משנה ידים ג'א: תוספתא שבת ב'ז: ל"ב עמ' 7 = בבלי שבת כ"א ע"א; ר"ב ט"ה: ט"ז, עמ' 728 = פסיקתא רבתי פ' ל"ג, סכ"ז ע"א = תנחומא, התוספתא לפרשת זכרים, סימן ד' = דב"ר א"ט: ט"ז.
88. הזימאן, עמ' 1064 ואפשטיין, תנאים, עמ' 163 בצורה מקוצרת כדרכו.

89. הזימאן, שם. ואם כן, שתי הגירסאות מתאימות לשיטה השלישית שהצענו לעיל במדור הפירוש לשורות 26-38, הערה 58 ואילן.
90. רד"ף, דרכי המשנה, עמ' 61, הערה 87 ומבוא הירושלמי, פ"ז ע"א ופ"ח ע"א: דק"ס לתענית, עמ' 68, סוף אות ג'; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 155-156; לאה רוט-גרוסן, הכתובות היווניות מבתי הכנסת בארץ ישראל, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 99 הערה 5. עמ' 153 למטה והערה 3, ועמ' 183 הערה 12. והשוה החילופים השכיחים בין שמות אלה אצל הזימאן, עמ' 472-510. לשמות אלה במקורות לא-תלמודיים ראה אילן, שמות היהודים, עמ' 59-60.

91. חנינא בן עקיבא/עקביה: הזימאן עמ' 494; אוצר השמות לירושלמי, עמ' 276; אוצר השמות לחלוטו בבבלי, ב', עמ' 519-520 ועוד. איטי בן עקיבא/עקביה: אוצר השמות. בסוף אוצר לשון תמלחא, ד', עמ' ה'; אוצר השמות בסוף אוצר לשון תמלחא, ה', עמ' 5; אוצר השמות לירושלמי, עמ' 482; ובבלי פסחים קי"ג ע"ב לעומת יומא נ"ב ע"ב. עקביה/עקביה: אוצר השמות לירושלמי, עמ' 575.
92. בספרי הגי' (לעיל, הערה 90).

הכריעו הרבה חוקרים בטקרה זידן לטובה גירסתו הירושלית⁷⁹ ואין ספק שמבחינת הטקסט הצדק אימת. ברט, אסור להגיזה את הטקסט לטוב כי כל נוסחי המבלי גרוסיים "ר' יוחנן בן ברוקה" במילים אחרות, לפנינו עוד דוגמא של הצורך להפריד בין האמת הטקסטואלית והאמת ההיסטורית. טע כלומר, בבבל באמת גרסו "ירד ר' יוחנן בן ברוקה", ואילו באותו ראש השנה באושא לפני כ-1850 שנה עבר לפני החיבה ל"ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, לא אביו.

שורה 32] לא היו ביבנה עושיין כן שורה 34] כך היו נוהגין ביבנה כן

החגיג "ביבנה" בכ"ג ג' מצוי בכ"י של המשנה, טפרי זכרית, וכ"ד, 81 באשר לגירסת, קשה מאוד לדבר על גירסת מקוריה. גירסת א' משונבתה וגם גירסתו ב-ג' מנומגות ודרושות עיזו נוסף. ברט בכל זאת שה"ג כאן חשובים לגבי ענפי הנוסח של מסכת ר"ה. באופן כללי יש פה אותן נסיון שראינו מכבר. ה' דומה לג' בגירסת ב-ג' גם מ"כ דומה לטעם גניזה אחד בגירסת ב'. מ-ר' סבטיים כדגיל בשתי השורות וההחלטה לרשיי בטורה 32 מצביעה שוב על המוצא האשכנזי של כ"י אלה. כמו כן מכאן ראיה שק"ב הושפע מ"י אשכנזי. לנטוף, גירסת ג' מצביעה שוב על הקירבה בין ר'סיליא.

לשכניי ה"ה/היינו יש נפקותא הטעויה אפסיה אולם רק רז"ף, אפסיהין, והיימאן הנהיין בכך. 82 רז"ף מצייין את שתי הגרסאות ומפרש שב"היינו" הכוונה לנדס ביבנה ביבנה⁸³ כלומר "היינו" מסייע לשיטתו שרשב"ג היה נשיא ביבנה לאחר החזרה ביבנה⁸³.

79. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 139, הערה 1 ועמ' 189, הערה 8; ברילל, מבוא, א"י, עמ' 138 ועמ' 210; זכר, אגרות החנאים, א"י, ב', עמ' 153, הערה 2; היימאן, עמ' 830; אפסיהין, מבוא, עמ' 1198 אולם האחרון טעה באמרו שיש הגירסת ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ביבנה (ר"ס) של הבבלי.
80. ראה מה שמבחנו להלן בסוגיא י"ג, מדור הנוסח והלשון לשורה 13, והספרות שם בהערה 28.
81. אפסיהין, מבוא, עמ' 1225.
82. ופלא הדבר שבבב, אגרות החנאים, ב', ב', עמ' 45, הערה 17 מצייין לחוספתא ולבבלי ומצטט "כך היו נוהגין ביבנה" בלי להזכיר דבר וחצי דבר.

83. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 189, הערה 8.

ד. שמקדשים את חודש תשרי אף מקדשים את חזנה הבאה.⁸³ אין ספק שהיא צדק. יסונו טעין זה מופיע גם בארבעה מקורות מתקופת האסוראים⁸³ ופירושו של ספראי מאים לכולם.

וורה 31] ירד ר' יוחנן בן ברוקה⁷⁴

ירדס המבלי בעייתית עכמה בחינתו. מצד אחד, ר' יוחנן בן ברוקה היה תנא בדרור בנה. הוא היה בן דורי של ר' יוחנן בן נורי ושל ר' אלעזר חסמא וחלך להקביל את ירד של ר' יהושע. 75 מצד שני, ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה מסר הרבה לכות יחד עם הגירן רשב"ג. 76 לנטוף, כבר הוזכר א. ה. ווייס: "רמאז מאז נהיה חוגים במשפטינו על מאמרים שנזכרו על שטו [של ריב"ב], כי נחלף במפרינו לפעמים מן עם שם בנו ר' ישמעאל⁷⁷ ויש לפחות ארבע דוגמאות ברורות לכך. 78 כמוצאה מכך

לא. שמואל ספראי, תרביץ ל"ה (תשכ"ו), עמ' 33 = ארץ ישראל והכמיה בתקופת המשנה התלמוד, הקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 36-37.

זכ. בראשית דבה, ראש פרשה ר', עמ' 39 ומקביליות: "לקדש בה ראשי חודשים ושנים" פ' ר' יוחנן; ב"ר, שם, עמ' 41: "ולקדשם - אלז ראשי חודשים, ושנים - זה קידוש נים" במסות; פסיקתא דרב כהנא, פסקא ה', מהמ' מנדלזונים, עמ' 82 ומקביליות: "היה עב"ה יושב וחושב חשבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים ומחיש חודשים" בפ' רבי ימין; החורגום המגוזח ליונתן לבראשית א"י: "ולקדשם ראשי ירחין ורשי ניר". כל המקורות האלה מוזכרים (אבל חלק מן המ"ס אינם מדויקים) ע"י הרב מ. מ. שר (אבל בעינינו סמו) בקונטרס זהו דבר השמיעת, חש"ג, עמ' נ"ה-ס"א. וא מפרש (שם), עמ' נ"ו-ס"ה) שקדש את ר"ה בגלל החובה לקדש = לטפוז את השמיטין היובלות אולם אין דבריו נראים - עיי"ש. אני מודה לר"ד משה סטט שסיפר לי בהקשר חר על החזרה של הרב כשר.

7. "ירד" הוא כנראה ביטוי בולי (ומסמ בתוספתא כ"א) ו"עבר" הוא כנראה ביטוי רצוישילאי וכך המצב להלן בשורה 33. לספרות ראה להלן סוגיא ט"ז, מדור הנוסח הלשון, הערה 16.

7. ראה למשל היימאן, עמ' 673.

7. חוספ' ברכות ג' ט"ז, לייב' עמ' 15; שם, ע"ש ד"י: לייב', עמ' 267; שם, סחים א"י: לייב', עמ' 144; שם, יבמות י"ג: לייב', עמ' 47; שם, כתובות ט"ב: לייב', עמ' 87 ומקביליותיהם. והשוה ומאירי בהקדמתו לאבות (מהר" פולג, ירוש', חש"ב"ד, ט' (29) שכבר מנה את ר' ישמעאל בנו של ריב"ב כבן דורו של רשב"ג.
7. ווייס, ודד"ז, ב', עמ' 110-111.

7. משנה סנהדרין י"א: ודבריי אפסיהין, מבוא, עמ' 1191. חוספ' ערכין ד"ד: ר"ה עמ' 547 ודברי ליבלסון, חו"ס"ר, ב', עמ' 279. לעוד שתי דוגמאות ראה ברילל, כוא, א"י, עמ' 210 לטסה.

שבתופעה לשונייה עסיקנין. זאת אומרת, חנניה הוא שם בעברית מקראית המופיע עשרות פעמים בתנ"ך⁹³ ואילו חנינא הוא צורה ארמית של השם.⁹⁴

קשה, אם כן, לדבר כאן על גירסא נכונה או לא נכונה. אף על פי כן, תנא זה מופיע רק בברייתא דידן המקבילתיה ובתוספתא חולין ב'ה', צוק' עמ' 502 = חולין י"ב ע"א = ב"מ כ"ד ע"ב⁹⁵ ודוקא ברוב הפקודות הארצישראלים הוא מכונה חנניה⁹⁶ כמו בת, ג' ו-ג' כאן. לכן הדעה נוחתת ששמו המקורי בא"י היה ר' חנניה בנו של יוסי הגלילי ובמרוצת הזמן שמו הומר לחנניה/א ע"י שיכול אומית או ארמיזיה.

שורה 36 [מלכיות עם קדושת היום אמר לה']
גירסא א' מדוייקת יותר מגירסא א' כי "להי"=להו והנושא הוא מלכיות. גירסא ב' היא כנראה הרבבה של א' וג' והיא מלמדת שוב שב"י ג' הושפע מנוסחי המזרח ונוסחי אירופה כאחד. גירסא ג' חשובה משתי בחינות. היא מצביעה שוב על עצמאותה של ג' והיא מלמדת שב"ל מטביים לעתים עם אחד מבח"י מן הגניזה.

שורה 37 [עם קדושת היום אמ' להי'] [קדושת היום בהי זכרונות אמ' לה]
מתוד גירסאות א'-ג' גירסא ג' היא הכי מדוייקת כי הנושא היא קדושת היום-ל"ה.
גירסא ג' היא ט"ס. ח' דומה לג' לאורך כל הסוגיא. הזאת ובכ"ז שאף בשורה זאת גרסות היתה דומה. הסופר התחיל לכתוב "סבר" כמו בג' ואז עינן קפצה למעלה והוא העתיק שוב את סוף שורה 36. ואמנם בכ"ז הערות שלפנינו נמצאת בדיוק מוחלט למילים הזהות בשורה 36. יתירה מזאת, אין פשר לגירסא ח' ולכן במהדורות ח' חזקו ע"פ ג'.

גירסא ד' מצביעה שוב על הקירבה בין כתי"ה מן הגניזה וכן שב"ל לעתים דומה לענף זה ושונה לגמרי מנוסחי אירופה.
מאנדלקרן, קונקורדנציה, עמ' 1406-1407.
94. כך הציג Joseph Jacobs, JE, vol. IX, p. 154. יתכן שהוא הז'י' לגבי עקביה/עקבא אבל קשה להוכיח זאת כי עקביה אינו מופיע במקרא.
95. ראה דק"ט בשני המקומות בבבלי. בב"מ עמ' 65 אות ל' בעל דק"ט מעיר: "ואי אפשר לברר את הנוסח הנכון" אולם ראה לח"ג.
96. עיין בש"ג כאן ואף בתוספת חולין כחוב: חנניא.

ובמסד השנים היל' יאשיא⁹⁴ מלכ' ההולשות האחרות שבתנ"ך⁹⁵ זאת, אין אמירה זאת מתאימה לאישיותו של רשב"ג. מצד אחד הוא היה מפורסם בעולותו⁹⁶ ומצד שני וא הריהו לצטט מפסקי ומנהגי אב"ל⁹⁷ ואב"י כידוע היה הפשיא ביבנה.

כן נראית יותר שיטה הימאן ואפטיינין.⁹⁸ היימן מצטט את שתי הגרסאות ומעיד: רכונה אחת הוא (כדו) שטיפר רשב"ג מה שראה בעיניו בהיותו ביבנה בבית אב"י.⁹⁹ את אחרת גם "היינין" וגם "היו" מתחטים למנהג רבן גמליאל ביבנה. אם כן, אין אן הוכחה נוספת לקיומו של מרכז חורני ביבנה לאחר חרבן בית כז' אם דוגמא נוספת ול הסתמכותו של רשב"ג על מנהגי אב"י ביבנה.

שורה 38 [ר'י] חנניה בנו של יוסי הגלילי
החוקרים כבר הדגישו שהחילוף חנניה/א - חנינה/א רגיל מאד בכל הספרות המלמדית.⁹⁰ חילוף כזה מצוי לעתים גם בשם עקביה/א - עקיבה/א.⁹¹ רז"ף חלה את החילוף שלנו ב"שגיא הטרופים⁹² ואם כן מדובר בשיכול אומית. ברם יתכן גם שם, עמ' 188-109.

85. ראה אלרון, חולדות, ב' עמ' 69-71 והספרות שם בעמ' 70, הערה 105.
86. ב"מ פ"ד ע"ב-פ"ה ע"א.
87. משנה שבת א"ט: משנה ידים ג'א: חוספתא שבת ב'ז' ל"ב עמ' 7 = בבלי שבת כ"א ע"א; רב"ר ט"ה-ט"ז, עמ' 728 = פסיקתא רבתי פ' כ"ג, קכ"ד ע"א = חננומא, הוספה לפירוש דברי' ס"ט, ד' = זב"ר א"ט:ו.
88. הימאן, עמ' 1064 ואפטיינין, חנניא, עמ' 163 בצורה מקוצרת כדרכו.
89. הימאן, טס. ואם כן, שתי הגרסאות מתאימות לשיטה השלישית שהצענו לעיל במדור הפירוש לשורות 26-38, הערה 58 ואילך.

90. רז"ף, דרכי המשנה, עמ' 61, הערה 87 ומבוא היירושלמי, פ"ז ע"א רפ"ח ע"א: דק"ט לחענית, עמ' 58, סוף אות ג', אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 155-156: לאה רוס-גרסון, הכתובות היירושלמי מבתי הכנסת בארץ ישראל, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 99 הערה 5.
91. עמ' 153 למטה והערה 3, ועמ' 183 הערה 12. והשורה החלופית השכיחית בין שמות אלה אצל הימאן, עמ' 472-510. לשמות אלה במקורות לא-תלמודיים ראה אילן, שמות היהודים, עמ' 59-60.
92. חנינא בו עקביה/עקביה: הימאן עמ' 494; אוצר השמות לירושלמי, עמ' 276: אוצר השמות לתלמוד בבלי, ב' עמ' 519-520 ועוד. איסי בר עקביה/עקביה: אוצר השמות בסוף אוצר לשון המכילתא, ד', עמ' ה'; אוצר השמות בסוף אוצר לשון תוספתא, ה' עמ' 5; אוצר השמות לירושלמי, עמ' 432; ובבלי פסחים ק"ג ע"ב לעומת יומא נ"ב ע"ב. עקביה/עקביה: אוצר השמות לירושלמי, עמ' 575.
93. בספרי תנ"ל (לעיל, הערה 90).

נינו דוגמא נוספת של צטיחת החומר הממתי בתלמוד. גירסא א' היא בודאי הגירסא קורית והממציתית המורכבת מצייטוט קצר מהגיריחא. במשך הדורות הציטוט הזאך ירסא ג' ה' ו' ונתוספה שאילה (גירסא ד'ה'ו'). גירסא א' מוכיחה שוב את הקשר ודוק בין ג⁵-ח וגירסא ה' מלעדח שג¹ דומה לעתיס לכי"י אירופאייס.

דה 40 [אמר ר'

זינו לכוך את בעל המאמר, רב או רבי, ⁹⁷ לכאורה "דוי" היא הגירסא הנכונה כי היא ופיעה בז"י מן הגניזה. ולא הוא. אין שום צל של ספק שרב איננא מטר שמועה זאח סם דז המבלי. ראשית כל, רב היננא בעצמו היה בבלי ויש כמה ראיות לכך: לפי וצר השמחה לירושלמי הוא אינו מופיע בירושלמי, הוא מוזכר שמועות בשם שמואל כחובות ס"ה ע"א ועוד) ורב אסי (עירובין נ"ה ע"ב לפי דק"ס) בני דורם של רב זבבל, זבבל כחה"י של המקבילות הכותבים האורן בשלמות מכוונה היננא "רב" ⁹⁸ וק אלק מהדפוסים כאן ולעיל י"ט ע"ב הוא מכוונה בטעות "רבי היננא". יתר על כן, במקבילות בירושלמי נאמר: ⁹⁹ "רב אמר חשרי לא נמעבר מימי" ובעל פני משה מפרש בשביעית שחשרי לעולם לא נקבע ביום ל"א לפי שאלול לעולם חסר. ¹⁰⁰ אם כן, אף המקבילה בירושלמי נאמרה ע"י רב. לבסוף, כמעט כל כחה"י של המקבילות בבבלי הכותבים היבח "ר"י בשלמות גורסוים "רב". ¹⁰¹ רק בג' כאן ולעיל י"ט ע"ב כתוב "רב" ומסתבר שזו פתרון לא נכון של הקיצור "ר"י שמופיע בהרוב מהנוסחים בכל המקבילות.

97. לבעיה דומה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 64.

98. בדקתי את כל כחה"י השלטים של המקבילות הרשומות לעיל במסורת הש"ס. ראה מ"מ לעיל במסורת הש"ס. בדקתי את כולם בכי"ל. בהלקי: אטי. בנדריס, כל הקטע על רב נשחח ע"י הדומות.

100. לדיון מלא ראה לעיל במדור הפירוש לשורות 39-41.

101. בר"ה י"ט ע"ב ג' ו' רביצה ר' ע"א בכ"י גטינגן 3, דפ' ורילינא, וכי"י א', ו', מ'. בביצה כ"ב ע"ב כל הנוסחים גורסוים "ר"י בקיצור.